

Opin svæði í þéttbýli: notkun, viðhorf og flokkun

Hildur Gunnlaugsdóttir



**Líf og umhverfisví sindadeild
Háskóli Íslands
2012**

Opin svæði í þéttbýli: notkun, viðhorf og flokkun

Hildur Gunnlaugsdóttir

30 eininga ritgerð sem er hluti af
Magister Scientiarum gráðu í Umhverfis- og auðlindafræði

Leiðbeinendur
Þorbjörg Kjartansdóttir
Kristín Þorleifsdóttir

Prófdómari
Sigrún Birgisdóttir

Líf og umhverfisvíssindadeild
Verkfræði- og náttúruvísindasvið
Háskóli Íslands
Reykjavík, júnímánuður 2012

Flokkun opinna svæða í Reykjavík –Hlustað eftir flokkun
Flokkun opinna svæða í Reykjavík
30 eininga ritgerð sem er hluti af *Magister Scientiarum* gráðu í Landfræði

Höfundarréttur © 2012 Hildur Gunnlaugsdóttir
Öll réttindi áskilin

Líf- og umhverfisvísindadeild
Verkfræði- og náttúrvísindasvið
Háskóli Íslands
Sturlugata 7
101 Reykjavík

Sími: 525 4600

Skráningarupplýsingar:
Hildur Gunnlaugsdóttir, 2012, *Opin svæði í péttbyli: notkun, viðhorf og flokkun*,
meistararitgerð, Landfræðideild, Háskóli Íslands, 103 bls.

Prentun: Háskólaprent
Reykjavík, júnímánuður 2012

Útdráttur

Í borgarskipulagi hefur á undanförnum árum verið lögð aukin áhersla á opin svæði og á mikilvægi þeirra í lífi fólks. Þrátt fyrir ört stækandi rannsóknasvið erlendis hafa fáar rannsóknir verið unnar á því sviði á Íslandi. Allar skipulagsáætlunar byggja á flokkun landnotkunar en ekkert samræmt flokkunarkerfi hefur verið í notkun í Reykjavík yfir opin svæði hingað til.

Meginmarkmið þessarar rannsóknar eru þrjú. Í fyrsta lagi verða skoðuð ýmis erlend flokkunarkerfi fyrir opin svæði. Í öðru lagi verða notkun og viðhorf íbúa til opinna svæða í tveimur hverfum í Reykjavík könnuð og niðurstöðurnar bornar saman við flokkunarkerfi það sem nú er stuðst við í endurskoðun aðalskipulags Reykjavíkur. Þriðja markmiðið er síðan að gera tillögu að nýju flokkunarkerfi byggðu á erlendum flokkunarkerfum og endurspegli notkun og viðhorf fólks til þeirra.

Rannsóknarsprungarnar voru fjórar: „Hvernig flokkunarkerfi væri best að nota í Reykjavík?”, „Hvernig nota íbúar opin svæði?”, „Hvert er viðhorf þeirra til svæðanna?” og „Hvernig lýsa þeir svæðunum?” Athugað var hvernig hægt væri að nýta sér niðurstöður úr viðtalsrannsókn til þess að ákvarða hvernig flokkunarkerfi væri best að nota á opin svæði í Reykjavík.

Safnað var upplýsingum um flokkunarkerfi sem notuð eru í Bretlandi, Danmörku, Noregi og Svíþjóð. Farið var yfir þau og einkenni þeirra skoðuð. Viðtöl voru síðan tekin við tuttugu íbúa í Vesturbæ og tíu íbúa Hlíðahverfi í Reykjavík um notkun þeirra og viðhorf til opinna svæða og niðurstöðurnar bornar saman við ofangreind flokkunarkerfi.

Niðurstöðurnar úr viðtalsrannsókninni sýndu að flokkunarkerfi Reykjavíkurborgar henti ekki þegar skoða á hvernig íbúar nota svæði og hvaða viðhorf þeir bera til svæðanna. Huga þarf að nýju kerfi sem byggir á rannsóknum og sýnir notkun og viðhorf íbúa.

Abstract

There has been great emphasis on the importance of open spaces, in urban planning, in recent years. Despite rapid growth in the research area internationally very little has been researched in this area in Iceland. Categorization on open spaces is an integral part of all master plans. No consistent typology has been used to categorize open spaces in Reykjavík until now.

The paper has three main objectives. Firstly to gather information and provide an overview, of typologies of open spaces. Secondly to explore the use and attitudes of residents, towards open spaces in Reykjavík. The third objective is to propose a new typology that is based on a theoretical background of typologies and reflects the use and attitude towards open spaces.

The research questions are four: “What kind of typology should be used in Reykjavík?” and “How do residents use open spaces?” and “What is their attitude towards them?” and “How do they describe the open spaces?”. The results of the study were used to deduce what kind of typology should be used to categorize open spaces in Reykjavík.

Information was gathered on typologies that are used in England, Denmark, Norway and Sweden. Their characteristics were analysed. Twenty residents of Vesturbær and ten residents of Hlíðar in Reykjavík were interviewed on their use of and attitude towards open spaces and the results were compared to the typologies.

The results of the interview study showed that the typology now used by the city of Reykjavík does not reflect how residents use open spaces and their attitude towards them. A new typology that is based on the use and attitude towards open spaces should be considered.

Pessi ritgerð er tileinkuð afa mínum, Jóni H. Björnssyni, sem var fyrsti landslagsarkitekt Íslands.

Hann sagði að besta leiðin til þess að hanna svæði væri að skoða svæðið að vetrí til og sjá í snjónum hvernig gengið væri í gegnum svæðið.

Í þessari rannsókn reyni ég að sjá spor í snjónum.

Formáli

Ég bjó í miðborg Kaupmannahafnar sem barn. Bakgarðurinn fyrir aftan húsið sem ég bjó í var lítill og hellulagður. Enginn gróður var í garðinum og ef eitt lítið grasstrá sást vaxa stráði herra Møller (sem var sjálfskipaður húsvörður) salti á það. Hellurnar voru ekki alltaf hentugar fyrir leik og það gat verið sárt að detta í eltingaleik. Hænsnanet skildi að bakgarðinn okkar og stóran, fallegan gróinn garð með ýmiss konar ávaxtatrjám og öðrum ævintýralegum gróðri. Við börnin í húsinu okkar megin við girðinguna reyndum stundum að klifra yfir hana og komast í eplatrén eða kastaníutrén. Eitt eplatréð teygði greinar sínar yfir girðinguna í garðinn okkar. Eitt árið fékk ég í afmælisgjöf fallegt veski með ól sem ég gat haft yfir öxlinni, mamma stytti í ólinni og ég var alltaf með fallega bleikrauða veskið á öxlinni. Eitt sinn þegar ég klifraði upp á girðinguna og teygði mig í fallegt epli kom reiður garðyrkjumaður og skammaði mig; við það missti ég fallega nýja veskið mitt og innbyggði spegillinn í því brotnaði. Það var voðalega sárt. Við börnin vorum hrædd við garðyrkjumanninn, þá sérstaklega ég sem var yngst. Löngunin eftir að komast í garðinn, gróðurinn og trén varð þó yfirleitt hræðslunni yfirsterkari. Ekkert var sætara á bragðið en óþroskað epli úr garðinum, jafnvel þótt ormur hefði einnig gætt sér á því. Mörgum árum seinna komst ég að raun um að fallegi garðurinn, sem við reyndum að stelast í, tilheyrði safni og var í rauninni opinn almenningi – bara hinum megin frá.

Þetta rifjaðist upp fyrir mér þegar ég byrjaði á meistaraverkefni mínu í umhverfisfræðinni, en ég valdi að fást við verkefni um opin svæði í Reykjavík, nánar tiltekið flokkun á opnum svæðum.

Ég lauk meistararanámi í Arkitektúr sumarið 2008. Stuttu seinna stofnaði ég fyrirtæki ásamt öðrum nýútskrifuðum arkitektum, þar sem við fengumst að miklu leyti við rannsóknir og verkefni tengd opnum rýmum. Þar rak ég mig oft á að ekki var til staðar nein flokkun eða aðgreining á mismunandi opnum svæðum. Alls kyns hugtök voru notuð og mismunandi var hvaða skilgreiningar voru notaðar hverju sinni. Erfitt var að eiga samtöl um svæðin eða samræma rannsóknir vegna þessa.

Verkefni um flokkun á opnum svæðum virðist kannski fjarlægt minningu minni um fallega garðinn, sem var svo nálægur en þó svo fjarlægur, en mikilvægt er að hafa í huga að á bak við öll svæði eru sögur og minningar. Því má aldrei gleyma þegar svæði eru skoðuð út frá flokki eða sem litlir ólöögulegir grænir blettir á skipulagsuppdrætti.

Efnisyfirlit

Myndir	xii
Töflur	xiii
Pakkir	xv
1 Inngangur	1
1.1 Um tilurð verkefnisins	1
1.2 Af hverju að flokka opin svæði?.....	1
2 Aðferðafræði	5
2.1 Markmið	5
2.2 Rannsóknarspurning	5
2.3 Aðferðir til gagnaöflunar	6
2.3.1 Grunngögn	6
2.3.2 Val á svæði.....	6
2.3.3 Val á viðtalsaðferð	8
2.3.4 Val á viðmælendum	9
2.3.5 Viðmælendur	9
2.3.6 Framkvæmd viðtala	10
2.3.7 Listi yfir leiðandi spurningar	12
2.3.8 Takmarkanir	13
3 Yfirlit yfir rannsóknir á opnum svæðum	14
3.1.1 Skilgreining á vel heppnuðum opnum svæðum.....	16
3.1.2 Notkun opinna svæða.....	18
4 Þróun opinna svæða	20
4.1 Þróun opinna svæða í Reykjavík	22
4.1.1 Þróun opinna svæða í Vesturbæ í Reykjavík	25
4.1.2 Þróun opinna svæða í Hlíðahverfi í Reykjavík	25
5 Flokkunarkerfi	27
5.1 Hugtök	27
5.1.1 Nærsvæði	Error! Bookmark not defined.
5.1.2 Minnsta flatarmál opinna grænna svæða	29
5.2 Kerfi sem notuð hafa verið við rannsóknir	30
5.2.1 Flokkun Frances.....	31
5.2.2 Flokkun í Urban Design Compendium.....	32
5.2.3 Flokkun Rutledge.....	34
5.3 Stigveldisflokkunarkerfi	35
5.3.1 Stigveldisflokkunarkerfi sem eru í notkun í Englandi	35
5.3.2 Stigskipt flokkunarkerfi í Ósló	38
5.4 Flokkunarkerfi sem byggja á landnotkun	40

5.4.1	ROS kerfið	40
5.4.2	Sænskt kerfi	40
5.4.3	Sænsk flokkun fyrir opin svæði í útjaðri	42
5.4.4	Dönsk flokkun fyrir svæði í útjaðri	42
5.4.5	Enskt flokkunarkerfi PPG 17	44
5.5	Flokkun opinna svæða í Reykjavík	50
5.5.1	Flokkun Guðjóns Samúelssonar árið 1912	51
5.5.2	Flokkun opinna svæða í aðalskipulagsáetlunum frá 1927 - 2002	52
5.5.3	Flokkun í þemahefti um umhverfi og útivist frá 1998	54
5.5.4	Friðlysingarflokkar	54
5.6	Flokkun opinna svæða í Reykjavík í dag	56
5.6.1	Flokkun Skipulagsviðs Reykjavíkurborgar	56
5.6.2	Vettvangs og leiksvæðakönnun Reykjavíkurborgar sumarið 2011	58
6	Vettvangskönnun	60
6.1	Öskjuhlíð	60
6.1.1	Notkun	60
6.1.2	Viðhorf	61
6.1.3	Lýsing á svæði	62
6.1.4	Framkvæmd viðtala	63
6.2	Klambratún	63
6.2.1	Notkun á svæðinu	64
6.2.2	Viðhorf	64
6.2.3	Lýsing á svæði	65
6.2.4	Framkvæmd viðtala	65
6.3	Leiksvæði í Vesturbæ	66
6.3.1	Notkun	66
6.3.2	Viðhorf	68
6.3.3	Lýsingar á leiksvæðum	69
6.3.4	Framkvæmd viðtala	70
6.4	Stofnanasvæði í Vesturbæ	70
6.4.1	Notkun	70
6.4.2	Viðhorf	71
6.4.3	Lýsingar á svæðum	71
6.4.4	Framkvæmd viðtala	72
6.5	Hólavallagarður	72
6.5.1	Notkun	72
6.5.2	Viðhorf	74
6.5.3	Lýsing á svæði	75
6.5.4	Framkvæmd viðtala	75
6.6	Samantekt	75
6.6.1	Notkun á svæðunum	75
6.6.2	Viðhorf til svæðanna	75
6.6.3	Lýsingar á svæðum	76
6.6.4	Rannsóknarsþurningar	76
7	Umfjöllun um flokkun	78
7.1	Öskjuhlíð	78
7.1.1	Flokkun	78

7.1.2	Flokkun samkvæmt erlendum flokkunarkerfum.....	79
7.1.3	Kerfi og vettvangsathugun.....	80
7.2	Klambratún	80
7.2.1	Flokkun	80
7.2.2	Flokkun samkvæmt erlendum flokkunarkerfum.....	81
7.2.3	Kerfi og vettvangsathugun.....	82
7.3	Leiksvæði.....	82
7.3.1	Flokkun	82
7.3.2	Flokkun samkvæmt erlendum flokkunarkerfum.....	83
7.3.3	Kerfi og vettvangsathugun.....	83
7.4	Stofnanaðsvæði.....	83
7.4.1	Flokkun	84
7.4.2	Flokkun samkvæmt erlendum flokkunarkerfum.....	84
7.4.3	Kerfi og vettvangsathugun.....	85
7.5	Hólavallagarður	85
7.5.1	Flokkun	85
7.5.2	Flokkun samkvæmt erlendum flokkunarkerfum.....	85
7.5.3	Kerfi og vettvangsathugun.....	86
7.6	Samantekt	86
8	Tillaga að flokkunarkerfi	88
8.1	Flokkunarkerfi	88
8.2	Lýsing á flokkum í kerfinu	90
8.2.1	Lýsing á opnum svæðum sem voru hluti af vettvangsathugun.....	90
8.2.2	Lýsing á svæðum sem ekki voru hluti af vettvangsathugun	92
9	Umfjöllun.....	98
9.1	Tillögur að áframhaldandi vinnu	98
9.1.1	Flæði upplýsinga.....	98
9.1.2	Friðun.....	99
9.1.3	Vöktun	99
9.1.4	Eignarhald svæða	99
9.1.5	Fleiri möguleg eigindi.....	99
9.2	Hvað hefði mátt fara betur?	100
9.2.1	Óskýr markmið	100
9.2.2	Óskýr gögn um flokkun Skipulagssviðs	100
9.2.3	Löng fæðing aðferðar.....	100
9.2.4	Of mörg svæði rannsökuð	101
9.2.5	Erfiðleikar við gagnaöflun	101
9.2.6	Vandamál sem geta komið upp við flokkun	102
10	Lokaorð.....	103
11	Heimildir.....	105

Myndir

Mynd 1 Vesturbær.....	7
Mynd 2 Öskjuhlíð og Klambratún	8
Mynd 3 Mynd af viðtali	10
Mynd 4, kort sem notað var í viðtölum um opin svæði í Vesturbæ.....	11
Mynd 5, kort sem notað var í viðtölum um Öskjuhlíð og Klambratún.....	12
Mynd 6 Skýringarmynd, viðmiðunarmörk fjarlægðar.	27
Mynd 7 Skýringarmynd, sex ekru staðallinn	30
Mynd 8 Skýringarmynd, stigveldisflokkunarkerfi.	35
Mynd 9 Öskjuhlíð.....	61
Mynd 10 Klambratún	64
Mynd 11 Leiksvæði við Lynghaga.....	68
Mynd 12 Svæði við Þjóðarbókhlöðu.....	70
Mynd 13 Hólavallagarður	74
Mynd 14 Grænt svæði í Hlíðum.....	92
Mynd 15 Óðinstorg sumarið 2011, svæðið er bílastæði á veturna	94
Mynd 16 Laugavegur sumarið 2011, gatan er göngugata hluta úr ári	96

Töflur

Tafla 1 Staðall notaður í Bretlandi	28
Tafla 2 Gæði svæða og þéttleiki	28
Tafla 3 Fjarlægðarmörk	29
Tafla 4 Flokkur Frances	31
Tafla 5 Flokkun í Urban Design Compendium	33
Tafla 6 Fjórskipt stigveldiskerfi sem ILA (Institute of Leisure and Amenity) lét útbúa	35
Tafla 7 Stigveldisflokkun almenningsgarða í London	37
Tafla 8 Stigskipt flokkunarkerfi í Oslo	39
Tafla 9 Sænsk flokkun	41
Tafla 10 Dönsk flokkun fyrir svæði í útjarðri borga	43
Tafla 11 Enskt kerfi, PPG 17	44
Tafla 12 Önnur mynd PPG 17 kerfisins	47
Tafla 13 Nákvæmari mynd PPG 17	49
Tafla 14 Friðlýst svæði	54
Tafla 15 Friðlysingarflokkar sem lagðir eru til	55
Tafla 16 Tillaga að flokkunarkerfi	88

Þakkir

Ég vil þakka leiðbeinendum mínum, Þorþjörgu Kjartansdóttur og Kristínu Þorleifsdóttur fyrir alla þá leiðsögn og hjálp sem þær veittu mér. Þær hafa reynst mér mjög vel og ég er þeim mjög þakklát.

Umhverfissvið Reykjavíkurborgar auglýsti verkefnið og þar fékk ég mjög góða aðstoð við að skilgreina sjálft verkefnið. Eygerður Margrétardóttir og Þórólfur Jónsson hittu mig á nokkrum fundum og lásu yfir verkefnislýsingar. Eygerður sá einnig til þess að kynna mig fyrir ýmsum starfsmönnum borgarinnar, sem gátu aðstoðað mig í verkefninu. Ég er þeim mjög þakklát fyrir alla hjálpina og vona að verkefnið nýtist þeim á einhvern hátt.

Eitt af mínum fyrstu viðtölum var við tvo arkitekta hjá Glámu Kím en þeir gáfu sér tíma til að ræða við mig um rannsóknir þeirra á leiksvæðum, svo og um hverfisskipulag. Þeir sendu mér síðan margar greinar sem nýttust mér mjög vel í rannsókninni og margar af þeim eru á heimildarlista. Ég vil því þakka Ólafi Mathiesen og Sigurbirni Kjartanssoni fyrir þeirra hjálp.

Móðir mín veitti mér ómetanlega hjálp með dóttur mína á meðan ég var að sinna ritgerðinni. Auk þess sem hún hjálpaði mér með yfirlestur.

Ég vil líka þakka yndislegu litlu SD dóttur minni, Nönnu systur minni og Ómari.

1 Inngangur

1.1 Um tilurð verkefnisins

Verkefnið snýst um flokkun á opnum svæðum. Viðfangsefni ritgerðarinnar var auglýst meðal nema í Umhverfis- og auðlindafræði sem samstarfsverkefni við Umhverfissvið Reykjavíkurborgar. Þórólfur Jónsson, garðyrkjustjóri Reykjavíkurborgar og Eygerður Margrétardóttir, hjá Umhverfissviði voru tengiliðir vegna verkefnisins. Þau lýstu því hvers konar vinnu við flokkun opinna svæða væri þörf. Þau lögðu áherslu á að flokkar þyrftu helst að geta bæði nýst við að fá yfirsýn yfir þau opnu svæði sem stæðu íbúum borgarinnar til boða, ásamt því að hafa praktískari notkun, svo sem að geta nýst við viðhaldsflokkun og geta sagt til um eignarhald. Þá var einnig rætt um að lítið samráð væri milli sviða hjá Reykjavíkurborg og því væri gott að fá lýsingu á flokkunarkerfi Skipulagssviðs, sem var þá í mótnun, og upplýsingar um það hvernig sá flokkur væri í samanburði við aðra flokka í nágrannalöndum. Þá var einnig rætt um að gott væri að fá yfirsýn yfir flokka sem notaðir væru í nágrannalöndunum, ásamt því að skoða hvernig þeir flokkar gætu nýst við flokkun ákveðinna svæði í Reykjavík. Þá var einnig rætt um hvernig best væri að vinna slíka vinnu, en rannsakanda var falið að meta það.

Skipulagssvið Reykjavíkur hefur yfirfært norska flokkun á opin svæði í Reykjavík. Engar upplýsingar er að finna um hvers vegna það kerfi var valið og hvernig því var breytt til að aðlaga það að svæðum í Reykjavík. Við gerð flokkunarinnar var ekki sérstaklega horft til þess hvernig íbúar nota opin svæði og hvert viðhorft til þeirra er. Notkun á opnum svæðum og viðhorf borgarbúa til opinna svæða hefur lítið verið rannsakað í Reykjavík.

1.2 Af hverju að flokka opin svæði?

Flokkunarkerfi fyrir opin svæði eru notuð til að öðlast yfirsýn yfir hin ýmsu notkunarsvið, mismunandi gerðir svæða og enn fremur til að unnt sé að samræma gagnasöfnun. Notkun flokkunarkerfa getur stutt við stefnumótandi vinnu og gert það að verkum að gagnasöfnun verði með sama hætti milli hverfa. Með flokkunarkerfi er unnt að safna upplýsingum um notkun, magn og gæði grænna þéttbýlissvæða (The Urban Green Space Taskforce, 2006; Kit Campbell Associate, 2000; Greater London Authority, 2004). Þannig er hægt að fá skýra mynd af öllum þeim svæðum sem standa íbúum til boða, fá yfirsýn yfir eignarhald, gerð og ástand svæðanna (CABE Space, 2009; Greater London Authority, 2004).

Hér á landi hefur verið fjallað mikið um svokallaða lífsstílssjúkdóma, offitu og hreyfingarleysi, en opin græn svæði eru mikilvæg, ekki síst vegna þeirra sem þau hafa á heilsufar almennings.

Rannsóknir hafa sýnt fram á jákvæð áhrif opinna grænna svæða á heilsuna, bæði á líkamlega heilsu með meiri hreyfingu og auk þess sem að dvöl í náttúrulegu umhverfi getur haft jákvæð áhrif á andlega heilsu.

Við höfum löngum heyrt að börn leiki sér of mikið innan dyra í tölvuleikjum og horfi á sjónvarp. Það kemur því varla á óvart að því lengri tíma sem börn verja til leikja úti, því

meira hreyfa þau sig (Sallis, McKenzie, Elder, Broyles, & Nader, 1997). Fjarlægðir skipta gífurlegu máli þegar kemur að notkun opinna, grænna svæða. Fólk ferðast einfaldlega ekki langar leiðir til þess að nota opin, græn rými (Grahn & Stigsdotter, 2003). Mikilvægi þess verður enn ljósara þegar litið er til hollenskrar rannsóknar með mjög stórt úrtak, 250.782 manns, þar sem hlutfall grænna svæða í eins kílómetra radíus og í þriggja kílómetra radíus var reiknað fyrir hvern einstakling, en rannsóknin sýndi að mikil jákvæð fylgni var milli þess hversu mikið var af grænum, opnum svæðum annars vegar og heilsu fólks í rannsókninni hins vegar (Maas, Verheij, Groenewegen, de Vries, & Spreeuwenberg, 2006). Rannsókn á eldri borgurum í Tokyo sýndi fram á að þeir sem bjuggu nálægt opnum, grænum svæðum, þar sem hægt væri að ganga um, lifðu lengur en þeir sem bjuggu ekki nálægt slíkum svæðum (Takano, Nakamura, & Watanab, 2002). Í Flóríða hefur fundist fylgni milli færra heilablóðfalla og hversu mikið var af opnum grænum svæðum í hverfum (Sullivan, 2011).

Dvöl og nálægð við opin, græn svæði hafa ekki einungis sýnt fram á bætta líkamlega heilsu og langlífi, heldur einnig bætta andlega heilsu. Samkvæmt rannsókn sem unnin var á 953 Svíum kom í ljós að því oftar og því lengri tíma sem fólk eyddi í opnum, grænum rýmum því minni líkur voru á að það þjáðist af streitusjúkdónum (Grahn & Stigsdotter, 2003). Rannsóknir hafa meðal annars sýnt fram á að minni streita hrjáir börn sem búa í nálægð við náttúru, að fólk jafnar sig frekar á streitu ef það horfir á landslagsmyndir, myndbönd af náttúru eða með því að vera í náttúrulegu umhverfi (Sullivan, 2011). Útsýni yfir náttúruleg svæði og gönguferðir á náttúrulegum svæðum lækkar blóðþrýsting, dregur úr reiði og hefur jákvæð áhrif á skap manna (van den Berg, Hartig, & Staat, 2007). Eins eykst athyglisgáfa manna, þeir jafna sig fyrr á áföllum og þeim líður einfaldlega betur í náttúrulegu umhverfi, sérstaklega innan borgarumhverfis (Kaplan & Kaplan, 1989).

Opin svæði í borgum geta einnig stuðlað að betri borgum. Opin svæði mikilvægur staður fyrir beint eða óbeint félagslegt samneyti fólks (Cooper-Marcus & Francis, 1998; Gehl, 1987). Félagslíf fólks fer ekki lengur fram á markaðstorginu eða við brunninn, fólk getur í raun mætt nánast öllum sínum þörfum heima fyrir. Fólk þarf í rauninni ekki einu sinni að fara út úr húsi, það getur fengið afþreyingu heim til sín í formi nets og sjónvarps, það getur pantað mat og vörur heim til sín en flestir finna þó fyrir einhvers konar löngun í félagslíf (Cooper-Marcus & Francis, 1998). Það er því mikilvægt að hægt sé að svala þeirri þörf með umhverfi sem býður upp á það.

Hlutverk grænna svæða er ekki einungis það sem sýnist. Svæði sem virðist í fyrstu einungis vera notað til afþreyingar og útvistar getur einnig átt þátt í að stuðla að hverfisanda og íbúar geta tengst svæðum tryggðarböndum og fundist þeir tilheyra þeim (Kit Campbell Associate, 2000; Ståhle, 2001). Opin, græn svæði geta bætt hverfis- og staðaranda en slíkt hefur sýnt að það getur leitt til betra hverfis og betri félagslegri heildar (Kazmierczak & James, 2007). Slíkt getur örvað félagsleg samskipti milli manna og leitt fólk saman og komið í veg fyrir ýmiss konar andfélagslega hegðun (Newton, 2007).

Þá má heldur ekki horfa framhjá því að fólk vill hafa aðgang að opnum svæðum og með því að svara þeirri löngun er hægt að gera hverfi meira aðlaðandi (van den Berg, Hartig, & Staat, 2007). Slíkt getur einnig reynst vel þegar verið er að koma atvinnuskapandi starfsemi í gang, en rannsóknir hafa meðal annars sýnt fram á tengsl milli gæða umhverfisins og þess að laða hátknifyrirtæki og nýja starfsmenn í þekkingariðnaði til svæðisins (Donald, 2001). Græn svæði hafa einnig jákvæð áhrif á verð fasteigna í nágrenninu (Halleux, 2001).

Að sjálfsögðu hljótast einnig umhverfislegir ávinnigar af opnum svæðum. Svæðin geta unnið gegn áhrifum mengunar, gróðurinn dregur í sig koltvíoxíð, svæðið dregur í sig vatn og moldin hreinsar og síar vatnið. Svæðin geta dregið í sig hávaðamengun og veitt skjól (Kit Campbell Associate, 2000).

Sé lítið um græn svæði í borgum getur það leitt til þess að fólk flyst frekar út úr borgum í úthverfi og byggðin verður dreifðari, með tilheyrandi mengun af völdum samgangna (van den Berg, Hartig, & Staat, 2007). Góð opin græn svæði í borgum geta þannig komið í veg fyrir að byggð verði dreifð (Ståhle, 2001).

Auk þess sem slík svæði geta reynst mikilvægur þáttur í að kenna yngstu kynslóðinni að virða og meta náttúruna á óbeinan hátt, en einnig á beinan hátt, þar sem opin græn svæði geta nýst sem útikennslustofur (Kit Campbell Associate, 2000; Ståhle, 2001).

Þá er einnig mikilvægt að hafa í huga að opin græn svæði fyrir utan borgir geta ekki komið í staðinn fyrir svæði inni í borgum og öfugt (Herzele & Wiedemann, 2003).

Eins og fram hefur komið eru opin svæði mikilvæg borgum og íbúum þeirra. Þá er ekki síst mikilvægt að þau séu í góðum gæðum, að hvorki sé of lítið af þeim né of mikið, að þau séu fjölbreytt og að þau séu jafnframt notuð. Flokkunarkerfi opinna svæða nýtast til þess að fylgjast með þessum atriðum. Ef við höfum ekki skýra skilgreiningu yfir opin svæði og flokka fyrir mismunandi gerðir opinna svæða þá er ógerningur að skipuleggja með slík svæði í huga. Í Englandi hefur skortur á upplýsingum um opin svæði í þéttbýli orðið til þess að rangar ákvarðanir hafa verið teknar. Þetta hefur verið talin eins helsta ástæða þeirrar hnignunar í þéttbýlisgörðum og grænum svæðum sem hefur átt sér stað þar í landi (The Urban Green Space Taskforce, 2006). Þá kann einnig að skapast sú hætta í ört vaxandi borgum að mikilvæg opin svæði glatist, sérstaklega vegna áherslu á þéttingu byggðar. Til þess að koma í veg fyrir að mikilvæg svæði glatist verður að rannsaka þau og skrásetja og er flokkun vænleg leið til þess (Greater London Authority, 2004: CABE Space, 2009: Afdeling for byutvikling, 2009).

Þó geta ýmsar hættur verið fólgunar í því að flokka opin svæði. Ólík hverfi geta haft ólíkar þarfir og eðli sem ekki endilega er hægt að yfirlæra á heila borg (Kit Campbell Associate, 2000). Þá geta einnig leynt hættur í því að sérfræðingar flokki opin svæði út frá sinni sérfræðipekkingu, án samráðs við aðra, en sálfræðiprófessorarnir Rachel og Steven Kaplan benda á að mismunandi einstaklingar sjá opin svæði með ólíkum augum. Sérfræðingar sjá þau oft út frá sérfræðigrein sinni, en sérfræðingarnir eru oftast ekki meðvitaðir um að sérfræðigrein þeirra hefur áhrif á það hverjum augum þeir líta svæðin. Dæmi um þetta eru t.d. ljósmyndari sem virðir fyrir sér svæði út frá lýsingu, landslagsarkitekt með hliðsjón af hringrás og fasteignasali sem horfir á svæðið miðað við lóðarverð (Kaplan & Kaplan, 1989). Pekking íbúa á umhverfi þeirra er að sama skapi ein tegund sérfræðipekkingar. Íbúarnir átta sig heldur ekki á að aðrir sjá umhverfi þeirra ekki á sama hátt og þeir gera. Þetta getur valið togstreitu milli sérfræðinga og íbúa (Kaplan & Kaplan, 1998). Í slíkum flokkunum er lögð mest áhersla á græn svæði og fyrir vikið er hætt við að torg og annars konar opin svæði gleymist (Kit Campbell Associate, 2000).

Fyrst opin svæði hafa svo marga kosti fyrir borgir, þá mætti ætla að það væri hagur af því að hafa sem flest opin svæði, þannig gæti heilsa borgarbúa orðið betri, mengun yrði minni og góður andi myndaðist í borginni.

Því miður er þetta samt ekki svo einfalt, því of mikið af opnum svæðum getur einmitt einnig verið slæmt fyrir borgir. Jacobs (1961) bendir réttilega á, í bók sinni *The Death and Life of Great American Cities*, að fólk noti ekki opin svæði einfaldlega vegna þess að þau séu til og að því sé mjög mikilvægt að svæðin séu ekki aðeins skipulögð til þess að koma til móts við einhverjar lágmarkstölur um græn svæði, án þess að huga vel að staðsetningu, notkun og hönnun svæðanna (Jacobs, 1961). Ef opnu svæðin verða of mörg, getur dreifing notenda orðið mjög ójöfn og ef fátt fólk fer á tiltekin svæði þá getur orðið erfiðara að hafa eftirlit með þeim svæðum, því notendurnir sjálfir veita oftar en ekki óbeint eftirlit með svæðunum. Séu svæðin lítið notuð, ellegar einangruð, getur slíkt laðað að andfélagslega hegðun (Rudlin, 2011; Jacobs, 1961). Því er mikið öryggi fólgvið í því að svæði séu vinsæl og mikið notuð.

Ef of mikið er af opnum svæðum getur það einnig haft það í för með sér að erfitt verði að viðhalda svæðunum. Það getur valdið öryggisleysi og streitu hjá fólk, vegna hræðslu við glæpi, ef grænum, opnum svæðum er illa við haldið (Jorgensen, Hitchmough, & Dunnet, 2006). Ef opnum svæðum er vel við haldið er jafnframt minni hætta á að skemmdarverk eigi sér stað. Um leið og fer að sjá á svæðunum fer virðing fyrir svæðunum að dvína og viðhaldi að hnigna mjög hratt (Rutledge, *The Functional Considerations*, 1971). Sem dæmi má taka að einhver sem mundi aldrei skilja eftir rusl á grasflöt í almenningssgarði gerir það kannski án þess að hugsa sig um, sé grasbletturinn þá þegar fullur af rusli. Fólk líður mun betur að nota svæði einkennist af góðu viðhaldi (Williams & Green, 2001).

Þar að auki geta staðlar um lágmark opinna svæða ekki átt við alls staðar, þar sem sum eldri hverfi geta einfaldlega ekki boðið upp á að hægt sé að mæta slíkum stöðlum. Í þeim tilvikum þarf að huga enn betur að gæðum svæðanna sem eru til staðar og huga að því að allir hópar samfélagsins hafi aðgang að svæðum sem þeir vilja nota (Rudlin, 2011). Sums staðar í Bandaríkjunum var brugðið á það ráð, þar sem lítið var um opin svæði, að hafa byggingarreglugerðir á þann veg að verktaki gat fengið að byggja hærri hús, og þannig aukið byggingarmagn, ef torgum eða öðrum almenningssvæðum var komið fyrir á lóð hússins. Þetta þýddi þó að torgin voru í einkaeign, sum þessara svæða voru læst um helgar, og með hönnun sumra þeirra var beinlínis reynt að koma í veg fyrir notkun þeirra, þannig að svæðin höfðu í raun lítið sem ekkert gildi. Nýjar byggingarreglugerðir hafa þó komið í veg fyrir slíkt (Whyte, 1980). Það er því ljóst að ekki er nóg að gera einfaldlega ráð fyrir að meira magn af opnum svæðum sé alltaf betri kostur, heldur verður ætíð að sjá til þess að þau séu vönduð og bjóði upp á notkun. Það er jafnvel hægt að bæta borgina þrátt fyrir að grænum opnum svæðum sé fækkað, séu gæði þeirra tryggð (Ståhle, 2001). Sé of mikið af opnum svæðum er einnig hætt við að borgir verði of dreifðar, auk þess sem slíkt getur lengt samgöngur og gert fólk erfiðara fyrir að ferðast fótgangandi á milli staða (Rudlin, 2011).

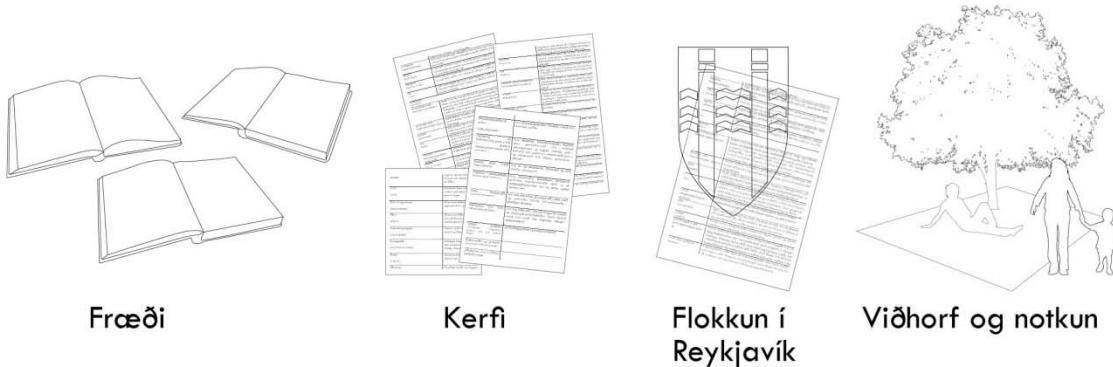
Þá má heldur ekki gleyma því að líf í borgum fer ekki eingöngu fram á opnum svæðum. Leikur barna og samskipti fólks fara oft að miklu leyti fram á gangstéttum eða á öðrum svæðum, sem hvorki eru almenningssgarðar né torg (Gehl, 1987; Jacobs, 1961).

2 Aðferðafræði

Í þessum hluta verður greint frá aðferðafræði rannsóknarinnar, öflun upplýsinga og markmiðum.

2.1 Markmið

Meginmarkmið þessarar rannsóknar eru þrjú. Í fyrsta lagi verða skoðuð ýmis erlend flokkunarkerfi fyrir opin svæði. Í öðru lagi verða notkun og viðhorf íbúa til opinna svæða í tveimur hverfum í Reykjavík könnuð og niðurstöðurnar bornar saman við flokkunarkerfi það sem nú er stuðst við í endurskoðun aðalskipulags Reykjavíkur. Þriðja markmiðið er síðan að gera tillögu að nýju flokkunarkerfi byggðu á erlendum flokkunarkerfum og endurspegli notkun og viðhorf fólks til þeirra.



Mynd 1 Skýringarmynd, helstu verkefni.

2.2 Rannsóknarspurning

Rannsóknarspurningarnar voru þrjár:

Hvernig flokkunarkerfi væri best að nota í Reykjavík?

Hvernig nota íbúar opin svæði?

Hver eru viðhorf íbúa til svæðanna?

Hvernig lýsa þeir svæðunum?

Aðrar spurningar vöknudu í kjölfarið en leitað var svara við þeim í viðtalsrannsókn og í fræðilegum bakgrunni.

Er rétt að setja náttúrulegri svæði og manngerð svæði í sama flokk?

Á að flokka stofnanasvæði á annan hátt en önnur opin græn svæði?

Á að flokka lóðir skóla og leikskóla sem leiksvæði?

Hafa kirkjugarðar útvistargildi eða annars konar gildi fyrir íbúa?

2.3 Aðferðir til gagnaöflunar

Gögnin, sem notuð voru í þessa rannsókn, komu víða að en notast var við fræðilega gagnagrunna á netinu, opinberar skýrslur, bækur á Landsbókasafni, auk þess sem fengnar voru bækur að láni og millisafnalán bókasafna nýtt. Eiginlegar viðtalsaðferðir voru síðan notaðar til þess að komast að því hvernig íbúar notuðu opin svæði og hvaða viðhorf þeir höfðu til þeirra.

2.3.1 Grunngögn

Upplýsinga um svæðin var leitað á vefsvæði Reykjavíkurborgar, í bókum og greinum á Landsbókasafni og á vef Hagstofunnar.

Upplýsingar um flokkun Reykjavíkurborgar á opnum svæðum í gegnum tíðina fengust í greinagerðum við Aðalskipulög á Landsbókasafninu og í óutgefnu efni frá Kristínu Þorleifsdóttur, landslagsarkitekt. Upplýsingar um flokkunarkerfi það sem nú er stuðst við í endurskoðun aðalskipulags borgarinnar voru fengnar hjá Birni Axelssyni, umhverfisstjóra sviðsins.

Til þess að svara rannsóknarspurningunni um notkun og viðhorf til opinna svæða var leitað til íbúa sem bjuggu í nálægð við svæðin.

2.3.2 Val á svæði

Í upphafi stóð til að skoða mismunandi opin svæði í mörgum hverfum borgarinnar. Hefði það verið gert, hefði þurft að hafa mjög stóran hóp viðmælenda, sem hver og einn hefði aðeins getað svarað spurningum um eitt eða tvö svæði. Með því að velja eitt hverfi var hægt að afla upplýsinga um notkun og viðhorf til margra svæða í einu og þá var enn fremur áhugavert að skoða hversu langt fólk ferðaðist inni í hverfinu til þess að heimsækja opin svæði, auk þess sem aðferðin bauð upp á að hægt væri að skoða hvaða svæði utan hverfisins viðmælendur heimsóttu. Slík rannsókn gæti einnig nýst sem sniðmát að svipuðum rannsóknum, sem gætu verið unnar í tengslum við hverfaskipulög. Kenning Barkers (1968) um afterlisstaði (e. behavior settings) lýsir því hvernig við lærum á ákveðnar aðstæður og umhverfi og getum yfirfært þann lærðom á önnur svæði sem eru svipuð (Barker, 1968). Með það fyrir augum var hægt að skoða nokkur svæði og byggja flokkun á þeim í stað þess að skoða öll svæði í Reykjavík til þess að vinna tillögu að flokkun.

Lengi stóð valið milli þess að skoða Breiðholt, Hlíðar eða Vesturbæinn. Breiðholtið þótti áhugavert, ekki síst sökum þess að hefja átti íbúafundi í sambandi við hverfaskipulöginn þar, auk þess sem vinna í kringum þau var langt komin og aðgengi að upplýsingum því gott. Hins vegar var nokkuð á reiki hvenær íbúafundirnir yrðu haldnir. Þeir áttu upphaflega að vera í nóvember 2011 en ljóst var að þeir yrðu ekki haldnir þá. Rannsakandi hafði einnig áhyggjur af því að allar þær upplýsingar sem voru aðgengilegar um hverfið gætu haft stýrandi áhrif á rannsóknina. Þess vegna væri betra að hefjast handa á öðru hverfi en

líta ávallt á rannsóknina sem sniðmát, sem hægt væri, með breytingum, að beita í öðrum hverfum.

Við val á svæði var horft til þess að rannsakandi gæti auðveldlega heimsótt svæðið, en rannsakandi hafði vinnuaðstöðu bæði í Þjóðarbókhlöðu og á Tjarnargötu. Rannsóknarsvæðið er Vesturbærinn. Það hverfi er vel afmarkað, en það afmarkast af Seltjarnarnesi í vestri, af sjónum í bæði norðri og suðri og af miðborginni og Vatnsmýrinni í austri. Hverfið er gróið og hefur langa skipulagssögu, sem hægt verður að rýna í. Hverfið hefur að geyma margs konar opin svæði, sem hægt verður að skoða, auk þess sem svæðið er nálægt Háskólanum, sem auðveldar heimsóknir á svæðið. Þá verður einnig áhugavert að skoða hvernig stór umferðaráæð í gegnum hverfið hefur áhrif á notkun íbúanna á opnum svæðum.

Mikilvægt þótti að rannsakandi hefði aðgang að viðmælendum og var sendur póstur til allra nemenda við Háskóla Íslands og þeir spurðir hvort þeir samþykktu að tekin yrðu við þá viðtöl um notkun þeirra á opnum rýmum. Síðan var skoðað hvaðan flestir þeirra voru. Það var því ljóst að Vesturbærinn yrði fyrir valinu.



Mynd 1 Vesturbær

Ákveðið var að taka einnig Öskjuhlíð og Klambratún með í rannsóknina. Svæðin voru valin vegna þess að þau voru bæði flokkuð sem *Borgargarður* hjá Skipulagssviði

Reykjavíkur. Það þótti áhugavert að skoða hvernig íbúar notuðu svæðin og hafa viðhorf þeir höfðu til þeirra.



Mynd 2 Öskjuhlíð og Klambratún

2.3.3 Val á viðtalsaðferð

Áberandi er í þeim erlendu flokkunum sem skoðaðar voru að einhvers konar samráð var haft við íbúa í grenndinni eða þá sem sóttu í svæðin, þegar þau voru skoðuð og flokkuð. Eigindlegar aðferðir hafa reynst gagnlegri við vinnu sem krefst þáttöku almennings. Slíkar aðferðir hafa einnig reynst vel við leit að uppruna vandamála, kafa betur í viðfangsefnið í stað þess að beita tölfræðilegum nálgunum (Tully, 2004). Eigindlegar aðferðir eru t.d. í formi viðtala, spurningalista og vettvangsathugunum. Það virtist einnig vera rauður þráður í fræðigreinunum sem stuðst var við að með þáttöku almennings mætti ná fram betri skilningi á svæðunum. Fjöldi opinna svæða hefur lítið að segja ef ekki er jafnframt skoðað hvort þau séu í raun og veru notuð. Þetta getur einnig gefið vísbendingu um það sem rannsaka þarf og skoða nánar. Áhersla á þáttöku íbúa hefur farið mjög vaxandi á síðustu árum og þess vegna var ákveðið að skoða viðhorf og notkun íbúa á opnum svæðum og hvaða áhrif þátttaka gæti haft á það hvernig svæðin væru flokkuð.

Hafist var handa við vettvangsrannsókn í júní 2011. Prófun og mat á mismunandi aðferðum til gagnaöflunar tók um mánuð.

Eftirfarandi aðferðir voru prófaðar:

- Viðtalsferðir þar sem gengið var um opin svæði um leið og viðtal var tekið. Veður hafði mikil áhrif og aðferðin var mjög tímafrek og erfitt að vinna úr gögnum.
- Viðtöl með aðstoð mynda. Viðmælendur ræddu aðeins þau svæði sem myndir voru af, en ekki önnur nálæg svæði. Viðmælendur ræddu aðallega um það sem sást á myndunum en ekki allt svæðið.
- Viðtöl með stöðluðum spurningum. Aðferðin bauð ekki upp á að spurt væri nánar út í einstaka atriði. Aðferðin var takmarkandi og því var hún ekki notuð.
- Viðmælandi merkti inn hvernig hann ferðaðist um hverfið og við hvaða svæði hann staldraði að jafnaði. Aðferðin var mjög tímafrek. Viðtalið snerist aðallega um leiðir til og frá vinnu/skóla/öðru en minna um opnu svæðin.

Niðurstaðan úr þrófun aðferða var að nota hálfstöluð viðtöl með samtalssniði (Semi-structured interviews). Samkvæmt Esterberg (2002) henta slíkar viðtalsferðir einkar vel þegar svara þarf ákeðnum spurningum um leið veita frelsi til þess að spryja nánar út í atriði sem þykja á hugaverð (Esterberg, 2001). Thompson (2001) hefur notast mikið við slíka aðferð í rannsóknum um opin svæði (Thompson, 2001). Samkvæmt Kaplan (1989) þekkja íbúar nálæg opin svæði sérstaklega vel. Íbúar hafa einnig annað viðhorf til svæðanna en sérfræðingar á ýmsum sviðum (Kaplan & Kaplan, 1989). Í erlendum flokkunarkerfum sem skoðuð voru var algengt að notast væri við viðtöl um opin svæði við flokkun þeirra. Í Englandi voru tekin símaviðtöl við íbúa í grend við opin svæði, þar voru þeir spurðir um notkun og viðhorf til svæða (The Urban Green Space Taskforce, 2006). Sænska kerfið byggir á viðtolum, dagbókarfærslum og vinnu með rýnhópum. Fólk úr opinberum stofnunum og ýmsum samtökum var beðið um að halda dagbók um notkun þess á opnum rýmum í ár. Að því loknu voru tekin viðtöl um hvers konar svæði fólk kaus að nota og hvað það var við svæðin sem heillaði (Grahn, Stigsdotter, & Berggren-Barring, 2005).

2.3.4 Val á viðmælendum

Í upphafi rannsóknar var ákveðið að val á viðmælendum takmarkaðist af háskólanemum, sem auðveld yrði að nálgast. Sendur var út póstur á alla nema við HÍ og þeir beðnir um að gefa kost á sér í 30 mínumánuðna viðtöl. Svörunin var ekki sem eins mikil og bundnar höfðu verið vonir við. Það var því ljóst að einnig yrði að nota aðrar leiðir til að nálgast viðmælendur. Því voru þeir sem komu í viðtöl beðnir um að benda á einhverja sem þeir héldu að hefðu áhuga á því að taka þátt. Þeir sem það vildu ræddu við fólk sem þeir þekkti og fengu leyfi hjá þeim til þess að senda rannsakanda símanúmer eða netföng þeirra.

2.3.5 Viðmælendur

Yngsti viðmælandinn var 21 árs og sá elsti 65 ára, aðrir viðmælendur voru á aldrinum 25-40 ára. Leitast var við að hafa jafnt hlutfall kvenna og karla, en þó reyndist mun auðveldara að fá konur í viðtöl og því voru um 60% konur og 40% karlar.

Það hefði verið mjög áhugavert að fá börn í viðtöl, því oftar en ekki töludu foreldrar um svæði sem þeir vissu að börnin þeirra notuðu og þá hefði að sama skapi verið áhugavert að skoða þau svæði með augum barnanna. Það krefst hins vegar mun meiri þekkingar og natni, þannig að ákveðið var að ráðast ekki í það stóra verkefni, en benda samt sem áður á hversu áhugavert það gæti verið.

2.3.6 Framkvæmd viðtala

Samtals voru tekin 30 viðtöl við viðmælendur á aldrinum 21 – 65 ára, 40% voru karlmenn og 60% konur.

Að minnsta kosti einum sólarhring áður en viðtölin áttu sér stað voru viðmælendur beðnir um að hugleiða hvaða rými þeir notuðu einna helst, óháð árstíma, hvort sem um væri að ræða rými sem þeir heimsóttu sérstaklega, færð um í gönguferðum eða stytta sér leið gegnum. Þegar rými sem viðmælendur fóru í gegnum á leið sinni annað var skoðað sérstaklega var spurt hvers vegna og hvort þeir væru í raun að stytta sér leið eða hvort þeim þætti skemmtilegra að fara um þessi rými, samanber aðferðina hér að framan.



Mynd 3 Mynd af viðtali

Eins og áður kemur fram var markhópur rannsóknarinnar íbúar í Vesturbæ Reykjavíkur. Þeim sem svöruðu tölvupósti, sem sendur var út á alla nemendur Háskólans, var sendur tölvupóstur þar sem þeir voru spurðir í hvaða hverfi þeir bjuggu, á hvaða aldri þeir væru og hvort um væri að ræða fjölskyldufólk. Margir deildu þeim upplýsingum hins vegar að fyrra bragði. Eftir að í ljós kom að hlutfallslega flestir þeirra sem svöruðu bjuggu í Vesturbænum og í Hlíðum var öðrum sendur tölvupóstur þar sem þeim var þakkað fyrir að

sýna verkefninu áhuga, en þeim um leið tjáð að hverfi þeirra yrði ekki skoðað í rannsókninni.

Þeir sem svöruðu pósti og sögðust búa í Hlíðum eða Vesturbæ voru boðaðir í viðtöl og þeir gátu valið milli nokkurra tímasetninga. Viðtolin voru tekin á Háskólasvæðinu, ýmist á kaffistofunni í Öskju, kaffistofu Þjóðarbókhlöðunnar eða á kaffihúsinu í Þjóðminjasafninu. Önnur viðtöl, sem tekin voru við aðra en nemendur Háskólans, voru tekin á kaffihúsum og í tveimur tilvikum voru þau tekin á vinnustað viðmælanda.

Einu hjálparögnum sem notuð voru við rannsóknina voru kort, penni og hljóðupptökutæki. Kortið sýndi viðeigandi rannsóknarsvæði, viðmælendum var þó tjáð hverju sinni að þeir gætu einnig nefnt svæði sem ekki væru á kortinu. Kortið var svarthvít, prentað út úr Borgarvefsjá. Kortið var hakað til hliðanna, þannig að mörkin virtust óljós. Rannsakandi hélt á pennanum meðan á viðtalini stóð og merkti inn svæði með númerum og skráði hjá sér athugasemdir. Hljóðupptökutækið lá á borðinu milli viðmælanda og rannsakanda. Viðmælanda var tjáð að viðtalið yrði tekið upp og var gert viðvart þegar byrjað var að taka upp.



Mynd 4, kort sem notað var í viðtolum um opin svæði í Vesturbæ.



Mynd 5, kort sem notað var í viðtöllum um Öskjuhlíð og Klambratún.

Viðtölin byrjuðu oft hægt en í flestum tilvikum komst góður skriður á þau þegar frá leið. Viðmælendur héldu oft áfram að spjalla eftir að eiginlegu viðtali lauk og rannsakandi skráði hjá sér þær viðbótarupplýsingarnar sem komu fram.

Í viðtolum við íbúa úr Hlíðum um Öskjuhlíð og Klambratúni var aðeins spurt um þau tilteknu svæði. Í viðtolum við íbúa í Vesturbæ var hins vegar spurt um notkun á öllum þeim opnu svæðum sem voru í hverfinu. Viðmælendur gátu því sjálfir stjórnað því um hvaða svæði þeir ræddu. Í lok viðtalsins voru viðmælendur spurðir um önnur svæði sem voru í nálægð við þau svæði sem þeir ræddu.

2.3.7 Listi yfir leiðandi spurningar

Eftirfarandi spurningarnar voru lagðar fyrir viðmælendur:

1. Spurningarnar sem spurðar voru fyrir viðmælendur í Vesturbæ:
 2. *Merktu vinsamlegast inn heimilið þitt á kortið.*
 3. *Hvaða opnu svæði á kortinu notar þú?*
 4. *Hefur þú farið á svæðið?*
 5. *Ferðu oft á svæðið?*
 6. *Hvernig notar þú svæðið?*

7. Hvernig mætti bæta svæðið að þínu mati?

Að lokum voru viðmælendur beðnir um að lýsa svæðinu:

Lýstu svæðinu eins og þú sért að lýsa því fyrir erlendum ferðamanni sem ekki þekkir það. Fyrir þessum ferðamanni gæti heitið á svæðinu allt eins þýtt bolli. Þú mátt samt sem áður lýsa svæðinu á íslensku.

Pykir þér mikilvægt að hafa aðgang að og vera í tengslum við náttúruna?

Hefur þú garð eða aðgang að garði?

Viðmælendur í Hlíðahverfi voru aðeins spurðir um Klambratún og Öskjuhlíð.

Eftir að viðmælandi hafði talið upp þau svæði sem hann notaði einna helst og hafði lýst þeim var hann oftar en ekki spurður út í önnur svæði í kring, sem hann hafði ekki nefnt. Stundum hafði viðmælandi gleymt svæðunum í upptalningu sinni en yfirleitt var það vegna þess að hann notaði svæðin ekki að ráði. Þá var spurt hvernig á þessu stæði og hvað þyrfti að breytast til þess að hann notaði þessi svæði og hvert viðhorf hans til þeirra væri. Ef viðmælandi nefndi aðeins mjög fá svæði, þá var hann spurður út í fleiri svæði í hverfinu. Ef viðmælandi ýjaði að einhverju í viðtalinu var hann spurður nánar út í þau atriði.

2.3.8 Takmarkanir

Aðallega var rætt við háskónema. Einn viðmælandi hafði nýlokið námi og tveir unnu við Háskóla. Þessi rannsókn sýnir því aðeins notkun og viðhorf háskólanema. Aðeins þrjátíu viðtöl voru tekin og rannsóknin byggir því aðeins á litlum hóp.

3 Yfirlit yfir rannsóknir á opnum svæðum

Það sem í þessari ritgerð verða kölluð opin svæði eru einnig oft nefnd almenningsrými eða almenningssvæði. Hér í þessum hluta verða skilgreiningar á þessum heitum skoðaðar. Ekki verður gerður greinarmunur á þessum heitum hér. Í fræðilegum greinum og bókum voru heitin Open Space, Public Space og Open Public Space mikið notuð. Rannsakandi fann engan skilgreindan á mun á þessum hugtökum og virtist sem aðeins eitt hugtak væri notað hverju sinni. Í þessum kafla verður heitið Public Space þýtt sem almenningssvæði en Open Space þýtt sem opið svæði.

Flestir skilgreiningarnar eiga það sameiginlegt að taka ekki til eignarhalds heldur þess hvort svæðin séu aðgengileg almenningi. Hér á eftir eru nokkrar slíkar skilgreiningar.

Í bókinni *Public Spaces* eru almenningsrými skilgreind á þennan hátt:

„Almenningsrými eru öll þau svæði sem eru opin og aðgengileg almenningi sem fólk notar í hópum eða sem einstaklingar. Almenningsrými geta verið í eigu hins opinbera eða í einkaeigu, standi þau öllum opin“ (Carr, Francis, Rivilin, & Stone, 1995).

Samkvæmt þessari skilgreiningu væri Austurvöllur greinilega almenningsrými, því hann er opin almenningi og fólk notar svæðið í hópum. Hins vegar væri bílastæði ekki almenningsrými, samkvæmt þessari skilgreiningu, nema hugsanlega við einhverjar sérstakar aðstæður, svo sem ef flóamarkaður eða tónleikar væru haldnir á svæðinu.

Samkvæmt skilgreiningunni hér fyrir neðan, á opnum svæðum, teldust svæði eins og Austurvöllur, öll bílastæði, götur og auðar lóðir, vera opin svæði, svo framarlega sem þau eru innan byggðar:

„Svæði innan bæja, borga og þorpa sem eru aðgengileg öllum, svæði sem ókunnugir og borgarar geta farið inn á án margra takmarkana“ (Madanipour).

Í öðrum skilgreiningum er ekki endilega gert ráð fyrir því að opin svæði séu innan byggðar. Í skilgreiningunni hér fyrir neðan er sérstaklega tekið fram að heiðar og skóglendi séu einnig almenningssvæði.

„almenningsgarðar, almenningssvæði, heiðar og skóglendi, öll með staðfestan og ótakmarkaðan aðgang fyrir almenning... þau þurfa þó ekki endilega að vera í eigu hins opinbera (Llewellyn-Davies, 1992)“.

Ef notast er við slíkar skilgreiningar, þar sem skógar og heiðar eru almenningssvæði, þá getur maður spurt sig hvort allt opið svæði utan borgarmarka sé ekki almenningssvæði?

Skilgreining félaga bandarískra skipulagsfræðinga tekur aðeins fyrir svæði sem eru innan byggðar en hún er að öðru leyti mjög opin og þeir skilgreina einnig svæði inni í sumum byggingum og anddyri fyrirtækja sem almenningsrými.

„Opin svæði geta verið svæði þar sem fólk safnast saman eða hluti af hverfi, miðborg, höfn eða annað svæði innan opinbers vettvangs sem ýtir undir samskipti fólks á meðal, svo og samkennd. Dæmi um slík rými geta verið torg, bæjartorg, almenningsgarðar, markaðstorg, tún og húsgarðar, græn svæði í eigu hins opinbera, bryggjur, sérstök svæði innan ráðstefnuhalla eða ráðstefnusvæða, svæði í opinberum byggingum, anddyri hótela og fyrirtækja, biðsalir eða almenningsrými í byggingum í einkaeign (American Planning Association, 2011).“

Samkvæmt þessari skilgreiningu væru svæði inni í verslunarmiðstöðvum almenningssvæði, en það er spurning hvort þau hætti að vera opin rými þegar verslanirnar loka. Samkvæmt skilgreiningunni þurfa svæðin þó að ýta undir samskipti fólks, þannig að bílastæði gætu varla talist opin svæði.

Í skipulagslögum Bretlands er skilgreiningin á almenningssvæði sú að svæðin séu opin og notuð til afþreyingar:

„Svæði sem er sett fram/notað/skipulagt/hannað sem almenningsgarður, eða notað til almennrar afþreyingar, eða svæði sem ekki er lengur notað til greftrunar“

(Town and Country Planning Act, 1997)

Samkvæmt skilgreiningunni geta bílastæði, götur sem ekki hafa afþreyingargildi eða auðar líðir ekki talist vera opin svæði.

Hugtök geta breyst og sömu sögu er að segja af viðhorfum til þeirra. Í Bretlandi hafa mörg sveitarfélög hætt að nota hugtakið opin almenningssvæði (public open space) því það þykir lítillækkandi fyrir rýmin á sumum stöðum, þess í stað er í sumum tilvikum talað um græn afþreyingarsvæði eða einfaldlega græn svæði (Kit Campbell Associate, 2000; CABE Space's Enabling & Delivery Team, 2006).

Í flokkunum sem eru notaðar í Bretlandi er opnum svæðum yfirleitt skipt upp í two aðalflokka, en það eru græn opin svæði, svæði sem eru gróin, og síðan borgarrými, rými sem ekki eru gróin (Urban Task Force, 2005; Department for Transport, Local Government and the Regions: London, 2002). Borgarrýmin eru einnig oft kölluð grá rými (greyspaces) (Kit Campbell Associate, 2000).

Gehl (1987) skilgreinir opin svæði sem rýmið og lífið milli bygginga (Gehl, 1987). Skilgreiningin virðist mjög einföld við fyrstu sýn því opin svæði milli bygginga eru í raun allt svæði í borgum en þegar einnig þarf að hugsa um svæði þar sem er líf þá flækjast málín. Það þarf í raun að meta hvað getur talist líf milli bygginga. Varla teljast bílastæði til opinna svæða, samkvæmt þessari skilgreiningu, nema auðvitað ef mikil líf er á bílastæðinu.

Eins og sést hér að framan þá eru til margar skilgreiningar, mun fleiri en hér kom fram. Slíkt getur valdið misskilningi þegar skrifað er um opin svæði, almenningssvæði og almenningsrými. Það þarf því að lesa vel hvernig höfundur skilgreinir opin rými áður en til dæmis er lesið úr könnun hans á notkun á opnum svæðum, því það getur munað miklu hvort um ræðir anddyri hótels eða almenningsgarð.

Í þessari ritgerð verður stuðst við skilgreiningu Gehls (1987) um hvað séu opin svæði. Skilgreiningin er einföld en samt háð mati hverju sinni. Samkvæmt henni geta bílastæði og götur verið opin svæði, sé líf á þeim, en svæðin verða þó öll að vera í byggðu umhverfi til

þess að geta talist milli bygginga. Það mun þó ekki vera fjallað um götur sem opin svæði nema þær séu aðeins fyrir gangandi vegfarendur, þótt höfundur geri sér fyllilega grein fyrir að mikið líf sé oft á gangstéttum.

Hugtakið sem notast verður við í ritgerðinni er opið svæði en ekki almenningssvæði eða almenningsrými. Hugtakið opið svæði er það hugtak sem notað er hjá Reykjavíkurborg og því verður það notað hér.

Hugtakið er skilgreint sem öll þau svæði sem eru opin og aðgengileg almenningu. Þau þurfa ekki að vera hönnuð með sérstaka notkun í huga. Þá eru undanskildar götur með bílaumferð og önnur svæði sem einkennast af bílaumferð. Aðeins verður fjallað um opin svæði í byggð.

Svæði sem ekki eru hönnuð með notkun almennings í huga verða ekki útilokuð í þessari ritgerð en opin svæði sem eru ekki hönnuð með notkun í huga, auðar lóðir eða yfirgefin svæði geta verið vinsæl og íbúum mikilvæg (Herzele & Wiedemann, 2003).

„...Það er nú, meira en nokkru sinni áður, vakning fyrir mikilvægi villtra svæða, óformlegra, lauslega afmarkaðra, stundum óreiðulegra svæða, sem reynast oft vera eins verðmæt og þau sem eru snyrtileg og formleg.“ (Thompson, 2001)

Svæðin sem verða skoðuð í þessari ritgerð eru aðallega opin, græn svæði þó einnig verði lítillega farið í önnur svæði.

3.1.1 Skilgreining á vel heppnuðum opnum svæðum

Sum rými eru mikið notuð og vinsæl á meðan önnur, sem geta í fljótu bragði virst fremur svipuð, eru það ekki. Um er að ræða marga þætti sem ákvarða hvað eru vel heppnuð rými - sumt má auðveldlega hanna inn í rýmið en öðru er erfitt að stjórna.

Bandarísku félagasamtökin, Project for Public Spaces Inc., hafa sett fram fjögur meginatriði sem einkenna öll vel heppnuð rými að þeirra mati, en þau hafa að eigin sögn metið þúsund rýma um allan heim til þess að komast að þessari niðurstöðu (Project for Public Spaces):

Aðgengi og tengsl – auðvelt að vera að komast á svæðið og að ferðast um það.

Þægindi og ímynd – svæðið þarf að vera þægilegt og ímynd þess góð.

Notkun og virkni – ef eitthvað er hægt að gera á svæðinu þá gefur það fólk ástæðu til að heimsækja svæðið.

Notaleiki – Svæðið þarf að vera staður þar sem fólk vill mæla sér móti og vera saman á (Project for Public Spaces).

Úr því að þessi atriði einkenna öll vel heppnuð opin svæði að þeirra mati, hvers vegna er þá ekki hægt að hanna öll opin svæði með þetta í huga? Sum af þessum atriðum er hægt að hafa í huga þegar svæði eru hönnuð eða endurskipulögð, gera má ráð fyrir góðu aðgengi og tengslum við umhverfi, en án þess geta svæði einangrast og dregið til sig andfélagslega hegðun (Rudlin, 2011). HFægt er að reyna að gera svæði þægileg en hins vegar getur verið erfitt að stjórna því hverja ímynd svæðið hefur, þó að góð hönnun og viðhald hljóti að hjálpa til. Þá getur einnig verið erfitt að tryggja að svæðið verði mikið notað og að fólk

muni mæla sér mótt á því. Slíkar samantektir eru ekki uppskriftir að því hvernig hanna megi vel heppnað rými, heldur taka þær saman einkenni opinna svæða sem eru vel heppnuð. Slíka lista má nota til að benda á það sem betur mætti fara á svæðum sem ekki eru vel heppnuð og nota sem markmið við hönnun nýrra svæða.

Félag bandarískra skipulagsfræðinga hefur einnig sett saman lista um einkenni vel heppnaðra opinna rýma (American Planning Association, 2011):

1. *Að þau efli tengsl manna á meðal, svo og félagslíf*
2. *Að þau séu örugg, bjóði notandann velkomin og komi til móts við alla notendur.*
3. *Að hönnun þeirra og byggingarlist sé áhugaverð í sjónrenu tilliti.*
4. *Að þau efli samfélagsþátttöku.*
5. *Að þau endurspeglar menningu og sögu staðarins.*
6. *Að þau tengist vel nálægri notkun.*
7. *Að þeim sé vel við haldið.*
8. *Að þau hafi sérstakt eða einstakt eðli.*

Þessum lista einkenna svipar að mörgu leyti til listans frá Project for Public Spaces en bætir því við að svæðið verði að hafa sérstakt eðli, endurspeglar menningu og sögu staðarins og vera sjónrænt áhugaverð. Þetta eru mjög mikilvægir punktar, því ekki má gleyma því að svæði hafa ólíkan tilgang og hlutverk sem verður að vera í tengingu við umhverfið sem þau eru í. Eitt einkennanna er að svæðunum verður að vera vel við haldið, en illa hirt opin svæði geta skapað hræðslu um glæpi hjá fólk og það kann að forðast að fara inn á svæðin (Jorgensen, Hitchmough, & Dunnet, 2006; Williams & Green, 2001).

Í bresku skýrslunni *The Value of Urban Design* frá 2001, eða kostir borgarhönnunar á íslensku, eru kynntar niðurstöður rannsóknar á einkennum vel heppnaðra rýma, en það sama er talið eiga við um götur, þorp, bæi og borgir. Samkvæmt skýrslunni eru einkennin:

Eðli – svæðin ættu að hafa eigið sérkenni, sem styrkja og efla blöndu af menningu og uppbyggingu á svæðinu.

Samhengi og afmörkun – almenningsrými og einkarymi þurfa að vera vel aðgreind og stuðla ætti að óslitnu útliti framhliða bygginga.

Gæði á opinberum vettvangi (*quality of the public realm*) – aðlaðandi og vel heppnuð almenningsrými sem henta öllum notendum, að meðtoldum fötluðum og eldri borgurum.

Gott aðgengi (*ease of movement*) – það þarf að vera auðvelt að komast á svæðin og sömuleiðis að komast um þau. Svæði ættu að tengjast og setja fótgangandi í forgang.

Auðlæsi – svæðin ættu að hafa skýra ímynd, það á að vera auðvelt að skilja og bera kennsl á hlutverk svæðisins. Svæðin ættu að hafa auðkennanlegar leiðir og kennileiti, sem gagnast fólk við að rata um þau.

Aðlögunarhæfni – svæðin þurfa að geta tekið breytingum til þess að bregðast við breyttum efnahagslegum, félagslegum og tæknilegum forsendum.

Margbreytileiki – svæðin ættu að fela í sér fjölbreytileika og val. Það þarf að vera blanda af viðeigandi notkunarmöguleikum, sem mæta svæðisbundnum þörfum allra í samféluginu (CABE, 2001).

Þessum lista af einkennum svipar einnig til hinna og inniheldur hann flest þau atriði sem komið hafa fram en að viðbættum þeim mikilvæga punkti sem varðar aðlögunarhæfni. Aðlögunarhæfni er mjög mikilvæg fyrir opin svæði, því það er hægt að vanda hönnun svæðisins og reyna að skapa andrúmsloft fyrir félagstengsl og fleira, en þó er ekki ætíð hægt að stjórna utanaðkomandi aðstæðum, líkt og breytingum í umhverfi svæðisins eða í þjóðfélaginu, og þess vegna væri gott ef svæðið sjálf gæti lagað sig að breyttum aðstæðum. Þessi listi bætir því einnig við að svæðin ættu að fela í sér fjölbreytileika og val, en vel heppnuð opin svæði uppfylla oft margs konar þarfir, og það oft á mjög sjálfbærar hátt (Williams & Green, 2001).

Þrátt fyrir að reynt sé eftir fremsta megni að hanna rými sem uppfylla öll þau einkenni sem eru tilgreind hér að ofan, og skapa vel heppnað rými sem er mikið notað, þá er því ekki ætíð svo farið að rými sem hönnuð eru fyrir tiltekna notkun séu notuð í þeim sama tilgangi. Oft verða óvart til rými þar sem til dæmis uppbyggður kantur er í þægilegri sethæð og útsýni er yfir eitthvert spennandi líf. Gordon Cullen stundaði viðtækar rannsóknir á hinum ýmsu þáttum sem geta skapað góð rými. Þar skiptir rétt staðsetning með tilliti til skjóls, sólar, útsýnis, öryggis og þæginda meginmáli (Cullen, 1961). Eins getur verið erfitt að hanna svæði sem henta öllum hópum. Ólíkir hópar hafa oft mismunandi þarfir og oft fara þær þarfir alls ekki saman. Það getur því þurft að huga sérstaklega að sumum hópum. Í stórra könnun sem lögð var fyrir í tólf sveitarfélögum í Bretlandi kom í ljós að almenningsgarðar þar eru ungu fólk miðjög mikilvægir, og sá hópur notar þá mikið, en hún sýndi einnig fram á að eldri borgarar notuðu almenningsgarða minna en aðrir aldurshópar, en ein af ástæðum þess að þeir notuðu ekki svæðin var hegðun unga fólksins (Williams & Green, 2001). Þetta verður að hafa í huga þegar metið er hvort svæði séu vel heppnuð, því svæði geta verið mikið notuð af tilteknunum hópi íbúa en alls ekki af öðrum.

Í engum þessara lista yfir einkenni vel heppnaðra rýma er minnst á öryggi. Þegar foreldrar velja leiksvæði fyrir börnin sín, skiptir öryggi þá mestu máli (Sallis, McKenzie, Elder, Broyles, & Nader, 1997). Sé yfirsýn yfir svæðið, sem gefur fólk tækifæri til að fylgjast með og auðveldar eftirlit, þá er hægt að skapa öryggi og þetta á sérstaklega við um leiksvæði þar sem foreldrar eiga að geta setið og fylgst með börnum sínum (Rutledge, 1971).

Allar þessar athuganir á einkennum vel heppnaðra rýma geta nýst vel til þess að meta hvers vegna rými virka vel eða illa, þótt erfitt geti reynst að nota þær sem leiðbeiningar að hönnun góðs rýmis en þau geta í það minnsta gefið okkur vísbendingar um hvað þurfi að laga þegar rými ekki virka sem skyldi.

3.1.2 Notkun opinna svæða

Helsta ástæðan sem fólk nefnir fyrir því að heimsækja opin græn svæði er að það vill komast í snertingu við náttúruna, slaka á og hvílast frá daglegu amstri. Í viðtalsrannsókn á mikið notuðum almenningsgörðum á Manhattan í New York borg svöruðu flestir því á þann veg að þangað væri farið til að slaka á og hvílast. Þegar viðmælendur voru beðnir um að lýsa garðinum, lýstu flestir honum sem griðastað (Cooper-Marcus & Francis, 1998). Opin græn svæði eru þau svæði í borgum sem fólk notar til þess að hvílast, íhuga og hittast á (Ståhle, 2001).

Tengsl við aðra og félagslegt samneyti er fólk mikilvægt á opnum svæðum. Eins og fyrr segir, þá segist fólk oftast nota almenningsgarða til þess að komast í snertingu við

náttúruna, en vettvangsathuganir hafa leitt í ljós að félagstengsl eru jafn rík ástæða þess að fólk notar opin græn svæði. Það hefur sýnt sig að fólk velur sér opið grænt svæði út frá því hver fer þangað, hvort heldur um er að ræða fólk/hópa sem það vill hitta á eða fólk/hópa sem það vill ekki hitta á, en í þeim tilvikum fer fólk annað (Cooper-Marcus & Francis, 1998). Því er þó ekki ætíð þannig farið að fólk sé að sækjast eftir beinum samskiptum við aðra, heldur virðist það oft láta sér nægja óbein tengsl. Margir fara í almenningssgarða til þess að fylgjast með fólk, það ætlar sér jafnvel hvorki að tala við neinn né hitta. Fólk finnst einfaldlega gott að vita af öðrum og að geta fylgst með lífi í kringum sig (Cooper-Marcus & Francis, 1998; Gehl, 1987). Þótt mikilvægt sé að fólk geti heimsótt opin rými til þess að vera í kringum aðra þá þarf einnig að vera hægt að vera einn með sjálfum sér og hvílast, en góð svæði bjóða upp á báða þessa möguleika (Thompson, 2001).

Opin svæði þurfa að vera í nálægð við íbúa eigi þau að vera notuð, en nálægð er helsta forsendan fyrir notkun (Herzele & Wiedemann, 2003). Önnur mikilvægt forsenda fyrir notkun á opnum svæðum er öryggi, en þetta hefur sérstaklaga mikið vægi þegar notkun kvenna á opnum rýmum er skoðuð (Francis, 1987). Svæði verða einnig að vera þeim eiginleikum gædd að geta haldið fólk á svæðinu. Opin græn svæði, sem notendum þykja góð, eru heimsótt í ríkara mæli og halda fólk lengur á svæðinu en önnur opin græn svæði (Herzele & Wiedemann, 2003). Jafnvel þótt fólk noti ekki opin svæði þá þýðir það ekki að þau hafi ekki meiningu fyrir það, bara það eitt að vita af svæðinu og að vita að hægt sé að nota það er mikilvægt og hefur gildi (Francis, 1987).

Samkvæmt Jan Gehl er þrenns konar notkun á opnum svæðum í borgum, en um er að ræða nauðsynlegar athafnir, valfrjálsar athafnir og félagslegar athafnir. Nauðsynlegar athafnir eru það sem við verðum að gera á hverjum degi, svo sem að versla í matinn og fara í og úr vinnu en valfrjálsar athafnir það sem við veljum sjálf að gera, líkt og að fara í gönguferð eða setjast og njóta veðurblíðu. Félagslegar athafnir eru síðan leikur barna, spjall á götuhornum og annað slíkt sem krefst þess að margir séu í rýminu. Samkvæmt rannsóknnum Gehls (1987) skipta gæði svæða miklu máli með tilliti til þess hvernig athafnir eiga sér stað á þeim. Sé svæðið ekki gott, þá er lítið um valfrjálsar athafnir á því og þar af leiðir að lítið verður um félagslegar athafnir. Sé svæðið hins vegar gott þá nota það margir til valfrjálsra athafna og félagslegar athafnir spretta af því (Gehl, 1987). Hins vegar segir Whyte (1980) að opin rými geti ekki talist vera góð nema þau séu notuð (Whyte, 1980).

Kenning Barker (1968) um *Behavior Settings* gengur út á það að fólk yfirfæri reynslu sína og þekkingu á svipaðar aðstæður. Þannig að ef það hefur lært óskráðar reglur eins svæðis þá yfirfærir það þann lærðom sjálfkrafa á önnur svipuð svæði (Barker, 1968).

Opin svæði hafa að sjálfsögðu margs konar aðra notkun, en þau hafa í gegnum tíðina oft verið notuð til mótmæla. Eftir tímabil með miklum og háværum mótmælum í Bandaríkjunum fór hræðsla við opin rými að verða til þess að stórar stofnanir eins og háskólar voru byggð án þess að hafa stór opin almenningsrými þar sem hægt væri að koma saman og mótmæla (Carr, Francis, Rivilin, & Stone, 1995). Hér í Reykjavík hefur Austurvöllur verið staður margra mótmæla í gegnum tíðina. Þegar kröfugöngur eru farnar um borgina er umferðargötum gjarnan breytt í göngugötur tímabundið og göngurnar enda síðan á torgi í miðborginni. Ekkert torg er við Ráðhús Reykjavíkur en það má velta því fyrir sér hvort það sé með ráðum gert.

4 Þróun opinna svæða

Eitt fyrsta dæmið um opið svæði fyrir almenning er „agoran“ í Grikklandi til forna (Carr, Francis, Rivilin, & Stone, 1995). Orðið „agora“ þýðir í raun samkomustaður og nýttist sem samkomutorg fyrir borgríkið (Mumford, 1961). „Agora“ var upphaflega samkomustaður hermanna, en breyttist síðar meir í pólitísku miðju borgríkisins. Við það stóðu opinberar byggingar, dómsalir, auk þess voru þar markaðir og súlnagöng. „Agoran“ var í rauninni staður þar sem hinn almenni borgari ræktaði félagslíf sitt, en þar áttu sér stað ýmsir félagslegir viðburðir (LeGates & Stout, 2007). Rómverskar borgir voru einnig með almenningsrými, en þau kölluðust „forum“ og höfðu sama hlutverk og „agoran“ í grískum borgum (Carr, Francis, Rivilin, & Stone, 1995). Eftir fall Rómaveldis fluttist fólk úr borgum í víggirt smáþorp. Í gegnum miðaldirnar voru markaðstorg helstu almenningsrými þess tíma. Þó var einnig um að ræða skipulögð formleg rými fyrir framan dómkirkjur og ráðhús, þar sem tilgangurinn var að fólk gæti safnast saman. (Carr, Francis, Rivilin, & Stone, 1995).

Á tímum endurreisnarinnar þráðu menn að endurskapa mikilfengleika Rómar og Grikklands til forna, glæsileiki tímabilsins höfðaði til þeirra sem báru mikilfenglegar rústir saman við fábrotnara umhverfi sitt. Áhuginn á ritum arkitekta frá tímum Rómverja og Grikkja til forna varð mikill. Þrátt fyrir að arkitektúr endurreisnarinnar sé fjölbreyttur eiga allir stílar hans það þó yfirleitt sammerkt að notast við fornar reglur um symmetriú og hlutföll (Murray, 1978). Á því var engin undantekning þegar kom að hönnun opinna svæða. Hugtakið almenningsrými fæddist á þessum tíma, en oftar en ekki var um að ræða garða og torg sem áttu að sýna mikilfengleika borgarinnar og stundum jafnvel hernaðarfang (Yarwood, 1974). Almenningsrýmin sem þá voru hönnuð fylgdu yfirleitt formfræðilegri hugmyndafræði og voru ekki alltaf mjög notendavæn í formfræðilegum einfaldleika sínum (LeGates & Stout, 2007).

Hefðin fyrir að skipuleggja borgir með opnum rýmum hefur haldist frá tímum endurreisnarinnar en áherslur þeirra tóku breytingum með stækkun borga og öðrum breytingum í samfélagini (Carr, Francis, Rivilin, & Stone, 1995).

Saga garðlistar að er að miklu leyti saga garða í einkaeign fram að lokum 18. aldar þegar hugtakið almenningssgarður lætur aftur kræla á sér (Jørgensen, 2001). Í París fóru að verða til opin svæði í úthverfum þar sem byggð voru íbúðarhús í kringum garða sem íbúar höfðu aðgang að. Kringum árið 1612, um fjörutíu árum síðar, voru þessir garðar síðan opnaðir almenningi. Á 17. og 18. öld fóru slík svæði að verða vinsæl í Lundúnum (Kristín Þorleifsdóttir, 2009).

Franska byltingin, þar sem barist var fyrir jöfnum rétti, varð til þess að fleiri almenningssgarðar voru grundvallaðir. Á 19. öld voru almenningssgarðar byggðir í nánast öllum stór borgum í Evrópu og í Ameríku. *Englische Garten* í München, var meðal fyrstu almenningssgarðanna, en hann var byggður 1789, að öllum líkindum, fyrir tilstuðlan

frönsku byltingarinnar. Í París var sumum einkagörðum í eigu aðalsmanna breytt í almenningsgarða eftir frönsku byltinguna (Jørgensen, 2001).

Í lok nítjándu aldar voru margir af kirkjugörðum Lundúna byrjaðir að ógna heilsu íbúa borgarinnar. Þar voru oft margir jarðaðir í sömu gröf og garðarnir yfirfullir. Eftir pláguna miklu versnaði ástandið til muna. Árið 1843 var gefin út skyrsla dr. Edwin Chadwick sem mælti með því að kirkjugarðarnir yrðu fluttir, ekki einungis vegna heilsufarshættunnar heldur einnig vegna þeirrar miklu mengunar og plássleysis sem iðnbyltingin hafði haft í för með sér. Mörgum kirkjugörðum var því breytt í almenningsgarða sem veittu andrými í borginni (Rivers & Streatfield, 1991).

Hinir nýju almenningsgarðar voru öllum opnir og þar komu saman bæði þeir efnameiri og fátækir innflytjendur (Carr, Francis, Rivilin, & Stone, 1995). Áhrifa náttúrunnar gætti í görðunum, en fyrstu almenningsgarðarnir voru í enskum landslagsstíl. Sá stíll líkti eftir náttúrulegu umhverfi og þótti hafa jákvæð áhrif á heilsu almennings og siðgæði fólks og þangað gat fólk flúið úr þróngum og menguðum borgum iðnvæðingarinnar (Jørgensen, 2001). Í Englandi hafi iðnbyltingin víðtæk áhrif, en þar myndaðist mikil vakning fyrir jákvæðum áhrifum grænna svæða á heilsu íbúanna. Árið 1833 var skipuð nefnd sem hafði það hlutverk að finna bestu svæðin fyrir opin græn svæði, svæði ætluð fyrir hreyfingu og göngu (Jørgensen, 2001).

Umræðan teygði anga sína til Bandaríkjanna, en þar fóru að byggjast upp stórir almenningsgarðar upp úr miðri nítjándu öld (Rutledge, 1971). Frederick Law Olmsted, sem kallaður hefur verið fyrsti landslagsarkitektinn, hafði ferðast til Bretlands og orðið heillaður af almenningsgörðunum þar. Hann sneri aftur til Bandaríkjanna og hannaði Central Park ásamt enska arkitektinum Calvert Vaux. Eftir hönnun Central Park hönnuðu þeir almenningsgarða víðs vegar um Bandaríkin. Árið 1868 hönnuðu þeir heilt net grænna svæða í Buffalo, með breiðum grænum tengingum. Verkefnið bar heitið *The Emerald Necklace* eða Smaragðahálsmenið. Seinna sáu þeir um endurbætur og hönnun á svæðinu umhverfis Niagara fossana og auk þess röð garða og tenginga í Boston (Jørgensen, 2001). Að þeirra tilstuðlan fór af stað hreyfing fyrir almenningsgörðum í Bandaríkjunum (Rutledge, 1971).

Garðstefnan hafði mikil áhrif á skipulagshugmyndir og almenningsrými í kringum aldamótin 1900. Mengun og fólksfjölgun í borgum í kjölfar iðnvæðingarinnar gerði það að verkum að borgir voru heilsuspíllandi og húsnæði lélegt. Garðstefnan á rætur að rekja til þess að verksmiðjueigendur sáu hag sinn í að flytja verksmiðjur sínar út úr yfirfullum borgum og flytja starfsfólk með (Hall, 2002). Ebenezer Howard aðhylltist þessa stefnu ogritaði bókina Garden Cities of Tomorrow, þar sem hann færir rök fyrir garðborginni og hefur hann síðar verið nefndur faðir stefnunnar. Samkvæmt Howard var nauðsynlegt að skipuleggja nýja bæi, sem mótvægi við óheilnæmu, iðnvæddu borgirnar, þar sem væri jafnvægi milli náttúru og byggðar, ásamt því að innihalda vinnustaði og skóla (Howard, 1902). Garðborgarstefnan og rit Ebenezer Howards höfðu mikil áhrif og þau náðu alla leið hingað til Íslands. Í Skírni árið 1917 rekur Guðmundur Hannesson sögu *Nýtízkuborga* og fjallar meðal annars stuttlega um Ebenezer Howard, en fjallar þó aðallega um fyrirmyndarbæi sem verksmiðjueigendur höfðu reist fyrir starfsfólk sitt, og það sem hægt er að læra af slíkum bæjum, auk þess að fjalla um mikilvægi þess að skipuleggja bæi og þau heilnæmu áhrif sem af því hljótast:

„Nú kunna menn að byggja fagrar, heilnæmar og hentugar borgir, svo mannkyninu þarf eigi framar að stafa hætta af vexti og viðgangi borga. Þetta er, ef til vill, þýðingarmesta uppgötvunin sem gerð hefir verið á öldinni sem leið.“ (Hannesson, 1917)

Garðborgarstefnan náði víða fótfestu og hafði til að mynda mikil áhrif á hugmyndir arkitektsins Le Corbusier. Hann gerði tillögur að breyttri París árið 1929, en hann vildi byggja íbúðarblokkir og skrifstofuháhýsi á stórum grænum breiðum í París. Með því vildi hann auka aðgengi íbúa að grænum svæðum en halda borginni þéttir (Haughton & Hunter, 1988).

Í byrjun 20. aldar er farið að skipuleggja leikvelli fyrir börn með leiktækjum, en árið 1903 eru byggðir fyrstu leikvellir New York borgar. Þessir leikvellir voru, ekki ólíkt því sem við þekkjum í dag, með rólum og öðrum leiktækjum, ásamt bekkjum fyrir fullorðna fólk ið (Carr, Francis, Rivilin, & Stone, 1995).

Eftir að opin svæði höfðu fest sig í sessi í borgum var byrjað að skipuleggja með opin svæði í huga, eitt frægasta dæmið er skipulagið sem Patrick Abercrombie vann fyrir Lundúnaborg, þar sem opin græn svæði skipuðu stóran sess, eftir seinni heimsstyrjöldina og net grænna svæða var hannað inn í borgina. Aðrar borgir fylgdu í kjölfarið og sérstaklega hafa opin græn svæði skipað mikilvægan sess í skandínavískum borgum og hefur verið unnið samkvæmt skýrum stefnum um opin græn svæði í mörgum borgum á Norðurlöndunum (Jørgensen, 2001). Nærtækt dæmi um slíkt er græni trefillinn hér í Reykjavík.

Í dag er enn mikið hannað af hefðbundnum opnum rýmum, líkt og almenningsgörðum og torgum, en einnig er orðið meira um nýstárleg opin rými, t.d. þegar gömlum lestarteinum (Department of Conservaton and Recreation; High Line Park) er breytt í línulega garða. Hafnarsvæði hafa líka breyst í mikilvæg opin svæði í mörgum borgum. Auk þess sem náttúran hefur fengið að nema land þar sem iðnaður var áður til staðar og í raun fengið að græða sár sem iðnaðurinn skapaði, án þess þó að afmá sporin sem iðnaðurinn skildi eftir sig, en slík verkefni hafa verið sérstaklega áberandi í Ruhr heraði í Þýskalandi (Sustainable Cities). Þá hefur einnig orðið til mikið af opnum svæðum sem eru í einkaeign og eru ekki öllum aðgengileg (Francis, 2010).

4.1 Þróun opinna svæða í Reykjavík

Talið er að Ingólfur Arnarson hafi numið land 874 í Reykjavík. Hartnær 900 árum síðar, eða árið 1752 fór að rísa verksmiðjuþorp í Reykjavík, fyrir tilstuðlan innréttninganna (Trausti Valsson, 1986). Eftir að innréttingarnar lögðust af hélst þorpið þó og árið 1786 fékk Reykjavík kaupstaðarréttindi. Fyrsta skipulagsákvæði Reykjavíkur, frá árinu 1786, var mjög opið og gat hver og einn túlkað það á sinn hátt, en þar segir:

„Byggingarstæðunum skal gefin útskipan á þann hátt, að þau séu eigi of náiin hvert öðru, og að pláss nokkurt til lítils jurtagarðs geti, ef mögulegt er, fylgt sérhverju húsi.“ (Páll Líndal, 1982)

Það er því varla að furða að byggð hafi verið fremur skipulagslaus í Reykjavík fram að því að fyrsta bæjarskipulag Reykjavíkur og lög um skipulag kauptúna og sjávarþorpa tóku

gildi árið 1921 (Samson Bjarnar Harðarson og Einar E. Sæmundsson, 2010; Trausti Valsson, 1986). Lögin kváðu á um að gerðir skyldu skipulagsuppdraettir fyrir alla bæi sem hefðu yfir 500 íbúa en með þeim lögum þóttu Íslendingar standa mjög framarlega (Guðmundur Hannesson, 1938). Í þeim lögum segir meðal annars að:

„A. Að byggingarnefnd skuli svo fljótt, sem verða má, láta gera reglulegan uppdrátt af staðnum með strætum og opnum svæðum eins og hún hefur ákveðið þau.“ (Páll Líndal, 1982)

Þótt ekki sé fjallað um opin svæði sérstaklega í skipulagslögunum, hversu mikið skuli vera af þeim og hvernig þau skuli útfærð, þá voru þau engu að síður nefnd til sögunnar og greinilega gert ráð fyrir þeim í skipulagslögum.

Áður hafði Tómas Sæmundsson skrifað ritgerð um skipulagsmál, sem birt var árið 1835 í Fjölni. Þar lýsir hann meðal annars útlendum torgum sem hann hafði kynnst á ferðalögum sínum en þar mælir hann einnig með því að Tjarnarsvæðið sé tekið undir almenningsgarð (Páll Líndal, 1982). Byggðin í Reykjavík byggðist upp við höfnina, þar sem Hafnarstræti er nú. Austan við byggðina var síðan stór völlur sem kallaður var Austurvöllur. Á árunum 1759-64 var Tukthúsið (nú Stjórnarráðið) byggt og dönsk yfirvöld fyrirskipuðu að þar skyldi vera „aabben plads“ gegnt tukthúsinu, austan lækjarins. Áður hafði Rosenörn stiftamtmaður viljað hafa þar markaðstorg en aldrei varð neitt úr þeim áformum (Árni Óla, 1979). Þetta hefur væntanlega átt að vera torg sem ýtti undir mikilvægi byggingarinnar. Dómkirkjan var síðan byggð á árunum 1788-94. Austurvöllur afmarkaðist þá við lækinn í austri, byggðina við höfnina í norðri og byggð og grjótaþorp í vestri, svo og Dómkirkjuna og tjörnina í suðri (Trausti Valsson, 1986). Fljótt fór að ganga á þennan völl og honum skipt upp í lóðir, en þó urðu eftir tveir blettir, þar sem nú heitir Austurvöllur svo og Lækjartorg. Völlurinn var notaður sem beitiland fyrir hesta og þar tjölduðu ferðamenn þegar þeir dvöldu í Reykjavík (Trausti Valsson, 2002).

Í Þjóðviljanum unga segir um þetta:

„....Austurvöllur og Lækjartorg voru svo þétt skipaðar af lestamannahestum, að hvergi varð þverfótað, og menn óðu hrossatað upp í ökkla.“ (Skúli Thoroddsen, 1894)

Völlurinn fylltist oft af rigningu á haustin og ef lækurinn stíflaðist gat tjörnin flætt inn að honum. Mjög vinsælt var að renna sér á skautum á Austurvelli á veturna þegar vatnið fraus, og kaus fólk það oft frekar en að renna sér á Tjörninni, vegna hættunnar á að falla gegnum vök ofan í Tjörnina (Klemens Jónsson, 1913). Þegar til stóð að byggja á Austurvelli, sem var þá mun stærri en hann er í dag, um miðja 19. öld, var völlurinn þá þegar orðinn helgur bæjarbúum og komu bæjarbúar í veg fyrir að byggjt yrði þar með undirskriftasöfnun (Trausti Valsson, 2002). Það er því greinilegt að þrátt fyrir að enn hafi verið mikið opið svæði í kringum borgina, og stutt að fara, þá hefur þetta opna svæði inni í sjálfri borginni haft tilgang og mikilvægi fyrir bæjarbúa.

Seinna varð mikill áhugi fyrir því að völlurinn yrði gerður að garði og árið 1874 var völlurinn sléttaður og grindverk reist í kringum hann og þótti hann þá „*einhver blómlegasti og fegursti grasreitur*“ (Páll Eyúlfsson, 1876). Austurvöllur gekk í gegnum miklar breytingar næstu áratugina og í *Garðsögu Íslands* segir að engu svæði á Íslandi hafi verið breytt jafn oft. Haflidi Jónsson, garðyrkjustjóri, sá um breytingar sem voru gerðar á

svæðinu árið 1961 en svæðið hefur lítið breyst frá þeim tíma (Samson Bjarnar Harðarson og Einar E. Sæmundsson, 2010).

Árið 1909 var samþykktur skipulagsuppdráttur að almenningsgarði (Samson Bjarnar Harðarson og Einar E. Sæmundsson, 2010) á því svæði sem hét þá formlega Tjarnargarður, en nú kallast Hljómskálagarður. Bærstjórn Reykjavíkur hafði tekið svæðið frá fyrir lystigarð árið 1901. Svæðið telst vera fyrsti skipulagði almenningsgarður Reykjavíkur (Minjasafn Reykjavíkur). Frederik Kiørboe, arkitekt, og Knut Zimsen, bæjarverkfræðingur, teiknuðu garðinn upphaflega en garðurinn var endurskipulagður árið 1956 af Haflíða Jónssyni, garðyrkjustjóra, og Reyni Vilhjálmsyni (Samson Bjarnar Harðarson og Einar E. Sæmundsson, 2010).

Guðjón Samúelsson ritaði greinina „*Bæjarfyrirkomulag*“ árið 1912 í Lögréttu, en þar mælir hann með að menn hugi að bæjarfyrirkomulagi og geri uppdrætti að því hvernig bær eigi að byggjast. Í greininni gefur hann meðal annars skýringar á torgum. Torgunum skiptir hann upp í þrjá flokka: Í fyrsta floknum eru umferðartorg, sölutorg, þjóðartorg, skemmtisvæði og barnaleikvellir; í öðrum floknum eru húsatorg og í þeim þriðja eru torg fyrir minnisvarða. Í lýsingum sínum á torgunum tekur hann oft dæmi erlendis frá og mælir með því sem hann telur geta átt við hér á landi (Guðjón Samúelsson, 1912).

Guðmundur Hannesson læknir (1866-1946) hafði mikil áhrif á skipulag bæja með skrifum sínum. Fyrir Guðmundi voru skipulagsmál og heilbrigðismál samofin og hann barðist fyrir endurbótum á húsnæðis- og skipulagsmálum. Árið 1916 gaf hann út bókina Um skipulag bæja og var kjörorð þeirrar bókar „nægt loft og ljós“ (Guðjón Friðriksson, 2003). Í bókinni er úttekt hans á skipulagsmálum, lýsingar á erlendum bæjum, sem hann telur vera til fyrirmynðar, og þar að auki lýsir hann hvernig eigi að skipuleggja bæi, að hans mati (Guðmundur Hannesson, 1916). Í bókinni er kafli sem kallast Vellir og torg. Í þeim kafla lýsir hann hvernig byggingar sjáist betur séu þær reistar í kringum autt svæði og tekur hann Austurvöll sem dæmi um slíkt. Hann mælir einnig með því að stærri bæir hafi yfir að ráða leikvöllum og íþróttavöllum. Um lystigarða og skrautgarða er staðarval einna mikilvægast, að hans mati, sökum þess að veðráttan hér á landi geri slíkum stöðum erfitt fyrir. Hann ritar einnig um kirkjugarða, en hann vandar kirkjugörðum landsins ekki tóninn og segir þá „bera vott um menningarleysi og ræktarleysi“ (Guðmundur Hannesson, 1916). Guðmundi var síðan falið að skrifa lagafrumvarp um skipulag kauptúna og sjávarþorpa, sem samþykkt var á Alþingi 1921 (Guðjón Friðriksson, 2003).

Árin 1915–1935 var, samkvæmt Garðsögu Íslands eftir Samson Bjarnar Harðarson, blómatíð almenningsgarða, en á því tímabili urðu einnig til fyrstu opinberu leikvellirnir í Reykjavík (Samson Bjarnar Harðarson og Einar E. Sæmundsson, 2010).

Opin svæði í Reykjavík hafa einnig lengi verið staðir fyrir ýmis hátíðarhöld og samkomur, svo sem 17. júní, og meðal annars verið notuð til þess að hylla íþróttahetjur og Eurovision stjörnur (Morganblaðið, 2009). Þá hefur einnig myndast hefð fyrir því hér, líkt og annars staðar (Carr, Francis, Rivilin, & Stone, 1995), að mótmæla á opnum svæðum. Skemmst er að minnast búsáhaldabyltingarinnar, sem átti sér að miklum leyti stað á Austurvelli, en völlurinn hefur verið staður ýmissa mótmæla gegnum tíðina.

4.1.1 Þróun opinna svæða í Vesturbæ í Reykjavík

Íbúar Vesturbæjarins skipta hverfinu gjarnan upp í Gamla Vesturbæinn, Bráðræðisholt, Granda, Haga, Mela, Skjól, Grímsstaðaholt, Skildinganes og Litla Skerjafjörð (Reykjavíkurborg). Í þessari rannsókn verður aðallega fjallað um gamla og nýja Vesturbæinn, gamli Vesturbærinn er sá hluti sem er norðan Hringbrautar. Hringbrautin liggar í gegnum Vesturbæinn og er ákveðinn vegatálfmi fyrir íbúa (Gláma Kím, 2010).

Samkvæmt tölum Hagstofu Íslands búa samtals 16.203 í Vesturbænum, 6.140 manns í gamla Vesturbænum og 10.063 í Vesturbæ – syðri (Hagstofa Íslands, 2012). Hverfið er gróið og aldursdreifing svipuð og í allri Reykjavík (Reykjavíkurborg).

Hverfið afmarkast í suðri af Skerjafirði, í norðri af Kollafirði, af Seltjarnarnesi í vestri og miðborginni í austri (Reykjavíkurborg).

Ýmsar stofnanir er að finna í Vesturbænum. Þar eru tvær kirkjur, Kristskirkja og Neskirkja. Það er einnig Landakotsspítali, Vesturbæjarlaug, auk skóla og leikskóla og annarra stofnanna. Við mörk Vesturbæjar eru síðan ýmsar stofnanir Háskóla Íslands.

Leiksvæði í Vesturbæ eru fjörutíu og átta talsins en af þeim eru fimm grunnskólalóðir og fimmtán leikskólalóðir (Margrét Sigurðardóttir, Hildur Svavarsdóttir & Karen Pálsdóttir, 2011).

Hólavallagarður

Hólavallagarður var aðalkirkjugarður Reykjavíkur frá 1838 til ársins 1932, en þá var hætt að úthluta leiðum í garðinum (Samson Bjarnar Harðarson og Einar E. Sæmundsson, 2010). Kirkjugarðurinn var lengst af þekktur sem Kirkjugarðurinn eða nýi kirkjugarðurinn og seinna gamli kirkjugarðurinn. Þar eru þó enn einhver frátekin leiði og duftker eru jarðsett á gömlum leiðum enn þann dag í dag (Sólveig Ólafsdóttir, 2009). Svæðið hlaut hverfisverndun árið 2003 (Ásta Ragnheiður Jóhannesdóttir, 2007). Í bókinni Minningarmörk í Hólavallagarði kallar Björn Th. Björnsson svæðið „stærsta og elsta minjasafn“ í Reykjavík (Björn Th. Björnsson, 1988). Mikill gróður er í garðinum en í honum má lesa mismunandi stefnur og tilraunir í trjárækt og garðyrkju í gegnum tíðina. Leiðin í garðinum bera einnig merki um stefnur í byggingarlist (Ásta Ragnheiður Jóhannesdóttir, 2007).

4.1.2 Þróun opinna svæða í Hlíðahverfi í Reykjavík

Samkvæmt Hagstofunni eru 4.541 íbúar í Hlíðum (Hagstofa Íslands, 2012). Hverfið er yfirleitt skilgreint sem hluti af Austurborginni og er, ásamt Norðurmýri og Holtunum, skilgreint sem eitt hverfi (Skipulags- og byggingarsvið Reykjavíkurborgar, 2009).

Hlíðin er 60 metrum yfir sjávarmáli (Skipulags- og byggingarsvið, 2011) og var eyja fyrir um trú þúsund árum (Árbæjarsafn og Borgarskipulag Reykjavíkur, 1993). Hafist var handa við skógrækt á svæðinu upp úr 1950, en þar er helst að finna birki, bergfuru, sitkagreni og alaskaösp (Árbæjarsafn og Borgarskipulag Reykjavíkur, 1993) og er svæðið eitt af helstu skógarsvæðum borgarinnar (ásamt Heiðmörk og Elliðaárdal; Skipulags- og byggingarsvið, 2011).

Öskjuhlíð

Öskjuhlíðin er samkvæmt lýsingum í drögum að aðalskipulagi mikilvægt varpland fugla (Skipulags- og byggingarsvið, 2011) en þar verpa tú tegundir fugla, þó svo að 84 tegundir fugla hafi sést á svæðinu (Árbæjarsafn og Borgarskipulag Reykjavíkur, 1993). Á svæðinu eru ýmsar stríðsminjar frá síðari heimsstyrjöld, bæði heillegar minjar, svo sem braggar sem enn standa, svo og ýmis byrgi og gólf undan bröggum sem stóðu þar áður (Árbæjarsafn og Borgarskipulag Reykjavíkur, 1993). Á svæðinu eru einnig mikið af kanínum, en talning á þeim gefur til kynna að þær lifi af reykvískan vetur (Guðbjörg Ásta Stefánsdóttir, 2003). Svæðið er einnig friðlýst svæði á náttúruminjaskrá, en þar segir:

„Öskjuhlíð, Reykjavík. Öskjuhlíð milli Hafnarfjarðarvegar, Hlíðarfótar og Öskjuhlíðarskóla. Vinsæll og fjölsóttur útsýnisstaður og útvistarsvæði. Minjar um hæstu sjávarstöðu frá ísaldarlokum.“ (Umhverfisstofnun).

Klambratún

Klambratúni er lýst sem tú hektara lystigarði í greinargerð um svæðið frá árinu 2009. Á svæðinu stóð áður bærinn Klambrar, en Reykjavíkurborg eignaðist landið árið 1946 og fékk svæðið þá heitið Miklatún. Á svæðinu voru nytjagarðar fram á miðjan sjöunda áratuginn en þá var hann gerður að almenningssgarði (Ráðgjafafyrirtækið Alta, 2009). Á Klambratúni er listasafnið Kjarvalsstaðir, en bygging safnsins hófst 1966 en henni lauk þó ekki fyrr en 1973 (Listasafn Reykjavíkur).

Á samráðsfundi sem haldinn var um svæðið í maí 2009 komu upp margs konar hugmyndir íbúa um svæðið. Íbúar vildu auka tengsl listasafnsins við svæðið, bæta aðgengismál og viðhald, bætta aðstöðu fyrir íþróttir og tónleikahald, gera leiksvæðið öruggara og meira aðlaðandi, auk þess sem margir vildu meiri gróður til þess að skapa skjól og vildu að auki fá einhvers konar gosbrunn eða vatn á svæðið (Ráðgjafafyrirtækið Alta, 2009).

5 Flokkunarkerfi

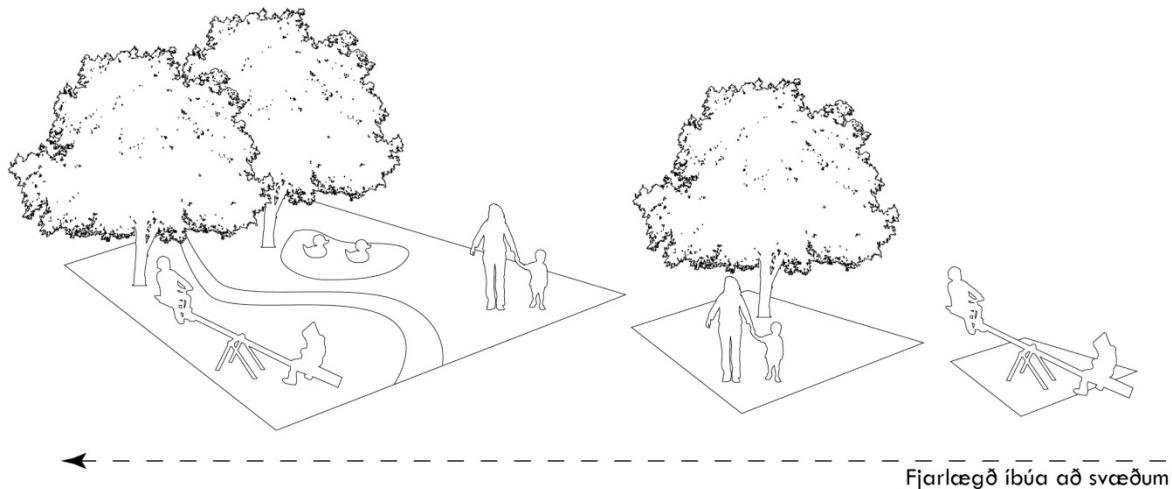
Í þessum hluta verða kannaðar flokkanir sem notast er við í borgum nokkurra grannríkjja Íslands. Meðal annars verður stuðst við stigveldisflokkun, sem notuð er í Noregi, landnotkunarflokkun, sem notuð er í Englandi, og flokka sem notaðar eru í Svíþjóð og Danmörku og eiga rætur að rekja til sama uppruna. Þá verða einnig skoðaðar nokkrar aðrar gerðir flokkunarkerfa. Áður en vikið verður að sérstökum kerfum verður fjallað um nokkur grunnhugtök.

5.1 Hugtök

5.1.1 Nærsvæði

Hugtakið nærsvæði (catchment) er nokkuð sem oft kemur fyrir í skýrslum, sem vekja athygli á og mæla með notkun flokkunarkerfa. Með nærsvæði er átt við því svæðis umkringis opins svæðis þaðan sem búast má við gestum. Hugtakið er einkum notað í stigskiptum flokkunarkerfum, sjá kafla 2.3, en stærð nærsvæðis tiltekins opins svæðis ræðst af stærð, hvaða tómstundaaðstaða sé í boði, svo og tiltækri þjónustu (CABE Space, 2009). Fólk ferðast að öllu jöfnu lengri vegalengd að stærri svæðum með meiri þjónustu (Tameside Metropolitan Borough Council, 2010; CABE Space, 2009; Greater London Authority, 2004).

Viðmiðunarmörk fjarlægðar íbúa að grænum svæðum eru ólík eftir flokkunum og löndum. Fjarlægð að minnstu svæðunum er þó alltaf styrt, en lengist eftir stærð rýmisins. Í þeim flokkum sem verða skoðaðir hér er reglan sú að aldrei eiga að vera meira en 400 metrar að opnu, grænu svæði.



Mynd 6 Skýringarmynd, viðmiðunarmörk fjarlægðar.

Í grænu skipulagi Oslóborgar eiga íbúar aðeins að þurfa að ferðast 250 metra að svokölluðum litlum almenningsgarði, sem er 0,1-0,5 hektarar að stærð; 500 metra að

miðlungsstórum almenningsgarði, sem er 0,5-10 hektarar að stærð, og 1 kílómetra að stórum almenningsgarði, sem er yfir 10 hektarar að stærð (Afdeling for byutvikling, 2009; Plan- og bygningsetaten, 2009). Í Bretlandi er notast við nákvæmari staðal (Kit Campell Associate, 2000):

Tafla 1 Staðall notaður í Bretlandi

Leiksvæði fyrir 0-2 ára	90 metrar
Leiksvæði fyrir leikskólabörn og grunnskólabörn	300 metrar
Leiksvæði fyrir grunnskólabörn á efsta stigi	1000 metrar
Íþróttasvæði (sport pitches)	1000 metrar
Óformleg svæði til íþróttatómstundiðkunar (kickabout and other casual sports facilities)	500 metrar
Almenningsgarðar (Parkland)	400 metrar
Dvalarsvæði (Amenity open space)	400 metrar

(Kit Campell Associate, 2000)

Þessi staðall gerir þó ekki greinarmun á því hvort minnstu svæðin séu í einkaeign eða almennungseign. Svæðin sem eru í 90 metra fjarlægð geta allt eins verið einkagarður einbýlishúss eða húsgarður fjölbýlishúss. Þessi staðall er einnig leiðbeinandi fyrir verktaka.

Í sumum tilvikum er ekki einungis um að ræða stærðir heldur einhvers konar gæði eða einkenni svæða og hversu langt fólk ætti að burfa að ferðast að slíkum svæðum. Dæmi um slíkt er að finna í skipulagi opinna grænna svæða í Stokkhólmi. Þar er tekið fram að þessi gæði og þéttleiki ættu að vera innan borgarinnar (Ståhle, 2001):

Tafla 2 Gæði svæða og þéttleiki

Innan 200 m	Grænar vinjar, leikur, friðsæl svæði, sitja í sólinni, gönguferðir.
Innan 500 m	Blóm, lífleg svæði, nestisaðstaða, fótbolti.
Innan 1 kílómetra	Sund, landbúnaður, viðburðir, stangveiði, sleðabrekka, skautar, skógur, saga, útsýni, snerting við vatn, óspillt náttúra.

(Ståhle, 2001)

Þá er einnig hefðbundnari fjarlægðarmörk að finna í því skipulagi um hámarksfjarlægðir að opnum rýmum (Ståhle, 2001):

Tafla 3 Fjarlægðarmörk

Innan 1 km	Náttúrulegt svæði > 50 hektara
Innan 500 m	Borgargarður 5-50 hektara
Innan 200 m	Almenningsgarður 1-5 hektara

(Ståhle, 2001)

Fjarlægðarmörk að opnum, grænum svæðum hafa stundum verið sett fram án þess að þau byggi á ýtarlegum rannsóknum, í greininni *Natural spaces in urban places*, sem birtist í Town and Country Planning árið 1993, var gerð krafa um að fólk þyrfti ekki að ferðast lengra en 500 metra að opnum svæðum, en við endurskoðun á þessu kom í ljós að væri fjarlægðin meiri en 280 metrar væru svæði mun minna notuð (Box & Harrison, 1993; Harrison, Burgess, Millward, & Dawne, 1995).

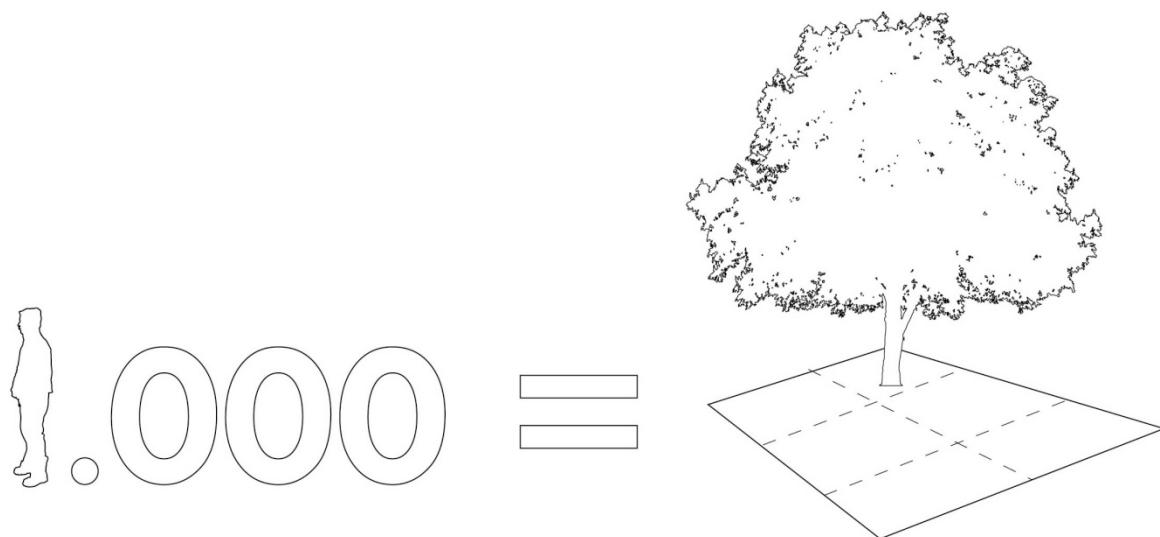
Í flestum tilvikum er þó talað um að fjarlægð að opnum grænum svæðum, opnum almenningi, eigi að vera 250-400 metrar frá íbúum (Llewelyn-Davies, 2007).

Eins og þessir staðlar um fjarlægðarmörk sýna er oft einhver tiltekin notkun tilgreind fyrir hverja stærð svæðis; minni svæði sem stutt er að fara á eru oft fyrir leik barna, þar sem þau geta oft ekki ferðast langt eða foreldrar þeirra vilja ekki að þau ferðist langar vegalengdir (Valentine & McKendrick, 1997). Í rannsókn sem unnin var í Svíþjóð kom í ljós að svæði sem voru einn til fimm hektarar að stærð voru aðallega notuð til hátíðarhalda og menningartengdrar notkunar, 10-50 hektara svæði voru aðallega notuð vegna náttúruupplifunar og vistfræðilegrar fjölbreytni, en svæði sem voru yfir 100 hektarar að stærð reyndust hentug til að geta forðast ónæði frá öðrum eða ónæði af völdum umferðar (Grahn, Stigsdotter, & Berggren-Barring, 2005).

Í flokkunum sem fjallað er um hér á eftir munum við sjá fleiri fjarlægðarmörk, en þó nægir ekki að huga aðeins að fjarlægð í metrum heldur þarf einnig að kanna hversu aðgengilegir staðirnir eru (Herzele & Wiedemann, 2003).

5.1.2 Minnsta flatarmál opinna grænna svæða

Ekki er aðeins talað um fjarlægðarmörk þegar kemur að opnum, grænum svæðum, heldur eru einnig til staðlar sem segja til um minnsta flatarmál opinna, grænna svæða fyrir íbúa. Einn slíkur staðall, sem hefur verið notaður lengi í Bretlandi, er *sex ekru staðallinn* eða *The Six Acre Standard*, sem skilgreindur var af Landssamtökum leiksvæða og tekur til lágmarks leik- og íþróttasvæða á hverja þúsund íbúa. Samtökin mæla með 1,6 hekturum lands fyrir utanhúss íþróttir og 0,8 hekturum fyrir leiksvæði barna, eða alls 2,4 hekturum, eða sex ekrum, fyrir hverja 1000 íbúa (National Playing Fields Association). Sex ekru staðallinn er mest notaði staðallinn um minnsta magn rýmis í Bretlandi en hann er sprottinn úr garðborgahreyfingunni (Rudlin, 2011). Þó hafa einhver bæjarfélög í Bretlandi tekið upp staðal fyrir afþreyingarsvæði, en þá er oftast mælt með um 0,5 – 0,8 hektara svæði á hverja 1000 íbúa. Uppruni þess staðals eru þó ókunnur (Kit Campbell Associate, 2000).



Mynd 7 Skýringarmynd, sex ekru staðallinn

Í ritinu ***Natural spaces in urban places***, sem gefið var út árið 1993, var gerð tillaga um lágmarksstærð náttúrulegs, græns svæðis sem hver þéttbýlisbúi skyldi hafa aðgang að. Náttúruleg, græn svæði eru skilgreind sem:

„*Land, vatn eða jarðfræðileg einkenni þar sem vaxa villtar plöntur og lífa villt dýr, og sem stórhópur íbúa hefur aðgang að fótgangandi.*“ (Box & Harrison, 1993)

Með þessari skilgreiningu á náttúrulegum, grænum svæðum eru undanskildir skipulagðir almenningsgarðar, kirkjugarðar, golfvellir, íþróttasvæði og önnur svæði, sem skipulögð hafa verið með áþekkum hætti. Í ritinu er mælt með að hver íbúi hafi aðgang að minnst tveimur hekturum af náttúrulegu, grænu svæði innan 500 metra, og að hvert svæði skuli hafa yfir að ráða minnst einum hektara af náttúrulegu, grænu svæði fyrir hverja þúsund íbúa. Í þessu sama riti er einnig mælt með frekari viðmiðum fyrir „...að minnsta kosti eitt 20 hektara svæði innan tveggja km frá öllum íbúum; minnsta einu hundrað hektara svæði innan fimm km fjarlægðar frá öllum íbúum og að minnsta kosti einu 500 hektara svæði innan tíu km fjarlægðar frá öllum íbúum.“ (Box & Harrison, 1993)

Það er því um margs konar staðla að velja, hvort sem verið er að athuga hversu mikið sé af öllum opnum svæðum eða einhverri tiltekinni tegund svæða. Staðlar sem þessir segja þó ekkert til um gæði svæða, hvort svæðin séu mikið notuð eða hvernig aðgengi að þeim sé. Gerð og gæði svæðisins getur skipt sköpum en rannsóknir hafa sýnt að tilfinning um víðfeðmi skiptir oft meira máli heldur en raunveruleg stærð svæðanna (Harrison, Burgess, Millward, & Dawne, 1995). Þetta getur því gagnast borgum eins og London og París þar sem hlutfall opinna svæða er aðeins 1:7¹³ (Rudlin, 2011).

5.2 Kerfi sem notuð hafa verið við rannsóknir

Mismunandi ástæður eru fyrir því að flokka opin svæði og flokkarnir bera yfirleitt merki þess sem þeim er ætlað. Rannsakendur á sviði þéttbýlisrannsókna flokka gjarnan svæði sem þeir rannsaka og hér á eftir fara tvær slíkar flokkarnir.

5.2.1 Flokkun Frances

Francis (1987), þekktur bandarískur fræðimaður á sviði þéttbýlisrannsókna, birti eftirfarandi flokkun í bókinni Open Urban Space árið 1987 (Francis, 1987):

Tafla 4 Flokkur Frances

Gerð	Einkenni
Hefðbundin rými: (traditional)	
Almenningsgarðar (Public parks)	Opið svæði ætlað almenningi, byggt og viðhaldið af hinu opinbera sem hluti af opnum svæðum borgarinnar, oft staðsett í nálægð við miðju borgarinnar, oft stærri en hverfisgarðar.
Hverfisgarðar (Neighborhood park)	Opin svæði í íbúabyggð, viðhaldið af hinu opinbera sem hluti af opnum svæðum borgarinnar, getur innihaldið leikvelli, aðstöðu til íþróttá og annað slíkt.
Leikvellir (Playgrounds)	Leiksvæði staðsett í hverfum, innihalda gjarnan hefðbundin leiktæki, eins og rennibraut og rólur; eru stundum með aðstöðu fyrir fullorðna, svo sem bekki og annað slíkt.
Göngugötur (Pedestrian mall)	Götur sem eru lokaðar fyrir umferð, aðstaða fyrir gangandi vegfarendur, eins og bekkir, gróður; oft staðsett við aðalgötu í miðborg.
Torg (Plazas)	Opin svæði byggð sem hluti af nýrri byggingu í miðborg, viðhaldið af eigendum byggingarinnar; bygging og viðhald svæðisins er oftast í höndum einkaaðila.
Óhefðbundin: (Innovative)	
Opin samfélagssvæði (Community open spaces)	Svæði í hverfum sem eru hönnuð af, byggð af, í eigu og viðhaldið af íbúum á yfirgefnu landi, geta innihaldið útsýnisgarða, leiksvæði, samyrkjugarða, oft byggð á landi í einkaeign; ekki opinberlega litið á svæðið sem hluta af opnum svæðum borgarinnar, viðkvæmt gagnvart breytingum eins og nýjum byggingum á svæðinu.
Opin hverfissvæði (Neighborhood open spaces)	Svæði staðsett í hverfum; oft í nálægð við svæði í einkaeign, oft mikið notuð af börnum og unglungum, mikilvægt fyrir umhverfislærðom og félagstengsl.
Skólalóðir (Schoolyards)	Telst yfirleitt ekki til opinna svæða í borgum, Vakning hefur orðið fyrir mikilvægi þeirra í umhverfislærðómi, sumum skólalóðum hefur verið breytt í umhverfisfræðimiðstöðvar.
Götur (Streets)	Stór hluti svæða sem eru opin almenningi í borgum, vakning hefur orðið á mikilvægi götunotkunar og umferðar á börn, breytingar sem orðið hafa á götum eru meðal annars endurbætur fyrir gangandi vegfarendur og breikkun gangstéttu, gróðursetning og fleira.
Götur með almenningssamgöngum (Transit mall)	Endurbætur á samgöngum í miðborgum gætu leyst af hólmni hefðbundnar göngugötur með strætisvögnum og sporvögnum.
Markaðir (Farmers market)	Opin svæði sem notuð eru fyrir sölu beint úr býli, svo og flóamarkaði; oft tímabundið eða aðeins haldið á ákveðnum tínum á stöðum eins og almenningsgörðum, miðborgargötum eða bílastæðum.
Göngustígar (Town trails)	Tengja saman borgina með sampættum stígum, götum og opnum svæðum, eru mikilvæg umhverfislærðomi.

Yfirgefin/óbyggð svæði (Vacant/Undeveloped open spaces)	Enn er mikið af svæðum í borgum yfirgefin eða óbyggð; á sér stað á byggingarsvæðum, þar sem svæði hafa verið yfirgefin, á óbyggðum svæðum. Vakning hefur orðið fyrir mikilvægi þessara svæða sem mögulegum opnum svæðum; þá hefur verið áhugi fyrir að koma á fót borgarskóum eða náttúrulegum svæðum á þessum svæðum í borgum.
Svæði við vötn og hafnir (Waterfronts)	Vakning hefur orðið fyrir að nota hafnarbakka eða önnur svæði við vatn sem opin svæði í borgum, margar borgir vinna að því að auka aðgengi að svæðum við vatn með því að skipuleggja þar garða.
Fundin svæði (Found spaces)	Óformleg opin rými í borgum þar sem félagslegir atburðir eiga sér stað, þar með talin götuhorn, gangstéttir, stígar sem tengja byggingar, strætisvagnabiðstöðvar, þrep að opinberum byggingum og fleira slíkt.

(Francis, 1987)

Flokkunin er yfirgripsmikil og tekur yfir mjög mismunandi svæði. Hún er skemmtilega uppbryggð, með hefðbundnum, svo og óhefðbundnum svæðum. Margt bendir til þess að flokkunin sé sniðin að stórum, þéttum borgum. Það er til að mynda enginn flokkur fyrir útjaðra borgarinnar, enginn flokkur fyrir stór náttúruleg svæði né einhvers konar sveit. Enginn greinarmunur er gerður á því hvort svæðin séu náttúruleg eða manngerð. Ekki eru nefndar neinar stærðir fyrir mismunandi flokka en þó kemur fram að almenningsgarðarnir séu yfirleitt stærri en hverfisgarðarnir. Lýsingin á hefðbundnum torgum gefur vísbendingu um að um sé að ræða sams konar torg og William Whyte rannsakaði, þar sem verktakar fengu að auka byggingarmagn sitt gegn því að skipuleggja torg á byggingarlóðunum (Whyte, 1980). Göngugötur eru hér flokkaðar sem hefðbundin, opin svæði en götur sem óhefðbundin svæði og vísað er til þess að vakning hafi orðið fyrir mikilvægi götunnar sem opins svæðis. Hægt er að ímynda sér að slík flokkun á götu gæti leitt til þess að horft verði meira til hins gangandi vegfaranda en ella. Skólalóðir eru einnig flokkaðar sem óhefðbundin rými og bent er á að skólalóðir heyri yfirleitt ekki til opinna svæða í borgum. Þó er ekki tekið fram hvort skólalóðirnar séu notaðar utan skólatíma eða einungis meðan á skóla stendur. Í óhefðbundna floknum er einnig að finna markaði, en það er í raun aðeins tímabundin notkun á svæði sem að öðrum kosti er nýtt undir annað. Í útskýringum er tekið fram að um geti verið að ræða almenningsgarð, götu eða jafnvel bílastæði sem breytist tímabundið í torg. Í óhefðbundna floknum eru einnig svæði á borð við opin samfélagsvæði og yfirgefin svæði, sem geta verið í einkaeign og eru ekki í umsjá yfirvalda, heldur stjórnast af utanaðkomandi öflum, eins og íbúum sjálfum eða þá náttúruöflum. Mörg óhefðbundnu svæðin eru svæði sem gæti verið erfitt að kortleggja, eins og síðasti flokkurinn „fundin svæði“, en það svæði gæti verið opið svæði í nokkrar mínutíð á meðan eitt samtal á sér stað. Slíkur flokkur getur að öllum líkindum nýst vel við rannsóknir, þar sem verið er að rannsaka notkun og atferli fólks á opnum svæðum.

Aldur flokkunarinnar sést hugsanlega einna best á því að svæði við vatn eða hafnarbakka eru flokkuð sem óhefðbundin svæði og þar segir að mikil vakning hafi orðið fyrir því að auka aðgengi að þess konar svæðum, en á síðustu tveimur áratugum hefur sú vakning orðið til þess að slík svæði myndu hvarvetna að öllum líkindum flokkast undir hefðbundin opin svæði.

5.2.2 Flokkun í Urban Design Compendium

Nýleg ensk flokkun, sem er yfirgripsmeiri en sú sem hér var á undan, er flokkun sem birtist

í ritinu Urban Design Compendium. Ritið var gefið út af English Partnership, sem eru stofnun sem vinnur að endurnýjun og endurbótum á landsvísu í Englandi (Llewelyn-Davies, 2007).

Tafla 5 Flokkun í Urban Design Compendium

Flokkun opinna svæða	
Helstu tegundir opinna svæða	Einkenni
Græn línuleg svæði (Greenway)	Net opinna svæða sem innihalda göngu- og hjólastíga, en virka einnig sem tengingar fyrir villtan gróður og dýralíf; til þess að ferðast milli opinna svæða í byggðu umhverfi. Oftast nær fylgja þessar leiðir lækjum eða aflögðum lestarteinum, til dæmis með grænum línulegum svæðum sem teygja sig frá sveitinni, í gegnum borgina og inn í hana miðja.
Vatnaleiðir (Water way)	Þar á meðal vötn, tjarnir, síki og lækir, sem innihalda rík búsvæði villtra tegunda; svæðin bjóða upp á mikla afþreyingarmöguleika og hægt er að nota þau sem ferðaleiðir.
Engi (Meadow)	Svæði sem opið er almenningi og er notað til óformlegrar afþreyingar, staðsett við mörk hverfa. Svæðin tilheyra oft flóðasvæði sem samanstanda af náttúrulegum grasategundum og villtum blómum.
Skóglendi / náttúruverndarsvæði (Woodland/Nature Reserves)	Skógi vaxið svæði, sem er í náttúrulegu ástandi, með göngustígum, stundum útnefnt sem náttúruverndarsvæði, með takmörkuðum aðgangi að svæðum sem eru búsvæði villtra tegunda.
Leikfletir (Playing Field)	Svæði sem eru oft skipulögð fyrir virka afþreyingu, til dæmis fótbalta eða rúgbý – að meðtöldum golfvöllum. Umsjón og viðhald svæða getur verið sameiginleg ábyrgð skóla, klúbba og samfélagsins í heild (wider community) til þess að tryggja að svæðin séu mikið notuð.
Kirkjugarðar, grafreitir (Churchyard, cemetery)	Staðsett við hlið kirkju og eru oft grænar vinjar í hjarta hverfisins.
Útleigðir nytjagarðar (Allotment)	Opið almenningi að hluta til, samansafn garðreita sem eru í útleigu borgaryfirvalda.
Almenningsgarðar (Park)	Önnur tafla fyrir mismunandi gerðir garða (stigveldisflokkun – sjá töflu 7)
Græn svæði (Green)	Óformlegt grasi vaxið svæði, opið almenningi, tengt miðpunktí bæjarins; inniheldur stundum fótoltavöll eða krikketvöll.
Torg (Square)	Formlegt opinbert rými, ekki stærra en ein húsalengja á lengd og breidd. Staðsett við þungamiðju borgarlífsins. Mikilvægt, við merkar byggingar, oftast hellu- eða flísalagt og veitir óbeina afþreyingu.

Torg í einkaeigu (Plaza)	Opinbert svæði fyrir framan atvinnuhúsnæði, með formlegu landslagi.
Grenndargarður (Communal Garden)	Að hluta í einkanotkun; svæði sem er ekki opið almenningu, yfirleitt staðsett á milli húsa, grænt svæði fyrir íbúana sem þar búa, viðhaldið er í höndum einkaaðila.
Einkagarður (Private Garden)	Svæði í einkaeign á sömu lóð og hús sem svæðið tilheyrir.
Leikvöllur (Playground)	Lítið svæði með grindverki í kring, sem tileinkað er leik barna, svæðið er staðsett í stuttri göngufjarlægð nálægra húsa og það er yfirsýn yfir svæðið.
Húsagarður (Courtyard)	Opið svæði í einkaeign, oft notað fyrir bílastæði eða þjónustu bíla.
Yfirbyggt torg (Atrium)	Hálfopinbert eða í einkaeign, yfirbyggt gleri, notað til þess að ganga í gegnum, rými sem íbúar og gestir geta sest í og notið sólar.

(Llewelyn-Davies, 2007)

Í þessari flokkun er mikil áhersla lögð á hvernig svæðin eru uppbyggð og hver vistfræði þeirra er. Grænu, línulegu svæðin eru í þessu tilviki ekki einungis stígar eða tengingar milli staða, heldur einnig tengingar fyrir villtan gróður og dýralíf. Flokkarnir vatnasvæði, engi og skóglendi/náttúruverndarsvæði lýsa þrenns konar vistfræðilegum svæðum á meðan aðrir flokkar lýsa manngerðari svæðum. Almenningsgarðarnir eru einn flokkur en sérstök stigveldisflokkun fylgir, þar sem svæðum er skipt upp eftir stærðum (sjá töflu nr. 7). Í lýsingu flokksins kirkjugarðar og grafreitir er tekið fram að slík svæði séu grænar vinjar í hverfum, en það gefur til kynna að gert sé ráð fyrir að sa flokkur geti einnig verið notaður sem dvalarsvæði almennings. Samkvæmt flokkuninni eru flokkuð svæði sem eru öllum opin, svo og þau sem eru ekki aðgengileg almenningi, líkt og einkagarðar, húsagarðar og yfirbyggð torg. Í floknum íþróttasvæði eru bæði svæði sem eru opin og aðgengileg öllum, svo og svæði sem eru það ekki.

Floknum Torg í einkaeigu svipar til torgafloks Francis (1987) og gefur glöggt til kynna að staðarhættir skipta einnig miklu máli í þessari flokkun, enda ekki alls staðar sem slík rými fyrirfinnast.

5.2.3 Flokkun Rutledge

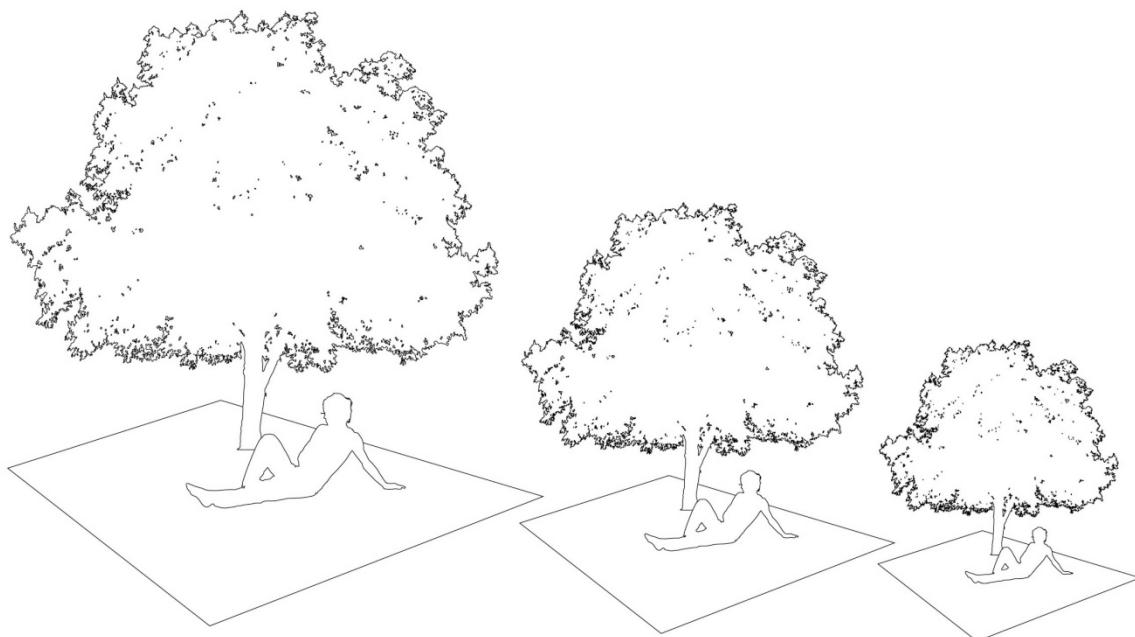
Kerfi sem Rutledge (1971), landslagsarkitekt og prófessor, birti í bók sinni *Anatomy of a park* var einnig skoðað.

Flokkunin var birt árið 1971 og ber þess glögg merki, einna helst með því að tilgreina aðskilin íþróttasvæði fyrir kynin. Nákvæm upptalning á ýmiss konar aðstöðu og völlum er sömuleiðis nokkuð sem ekki eldist vel en straumar og tíska í slíku breytist gjarnan. Flokkunin hentar að öllum líkindum best opnum, grænum svæðum á tilteknu svæði og jafnvel á tilteknu tímabili. Ekki er um að ræða flokk fyrir torg eða önnur slík rými, enda gefur titill bókarinnar til kynna að aðeins sé fjallað um garða (Rutledge, 1971).

5.3 Stigveldisflokkunarkerfi

Áður hafa stigveldisflokkunarkerfi verið nefnd til sögunnar en um er að ræða flokkunarkerfi sem flokka svæði eftir mikilvægi þeirra í skipulagslegu samhengi og stærð. Þetta er því svipað og þeir staðlar sem voru hér á undan um lágmarksfjarlægð að opnum svæðum en talið er að fólk ferðist gjarnan lengri vegalengdir að stærri opnum svæðum sem bjóða upp á fjölbreytta útvistar og afþreyingarmöguleika en fari hins vegar oftar á minni opin, græn svæði sem eru í nálægð við heimili þeirra (Grahn, Stigsdotter, & Berggren-Barring, 2005; Ståhle, 2001; Kit Campbell Associate, 2000; Llewelyn-Davies, 2007).

Eitt af aðalhlutverkum stigveldisflokkunarkerfa er að geta bent á svæði þar sem skortur eða offramboð er á opnum svæðum. Með því má auðveldlega sjá hvort svæði eru mikilvæg nærumhverfi sínu eða jafnvel allri borginni (Kit Campbell Associate, 2000). Sem dæmi má taka að til gætu verið hverfi sem hafa nægilegt flatarmál af opnum svæðum, sem þó séu öll lítil og bjóði því ekki upp á alla þá afþreyingar- og útvistarmöguleika sem íbúar þyrftu á að halda.



Mynd 8 Skýringarmynd, stigveldisflokkunarkerfi.

5.3.1 Stigveldisflokkunarkerfi sem eru í notkun í Englandi

Árið 2002 studdust flestar bæjar-/sveitarstjórnir í Englandi við einhvers konar stigskipt flokkunarkerfi, sem flokkaði opin almenningssvæði samkvæmt stærð þeirra, stærð nársvæðis, þjónustu og aðstöðu (Department of Landscape, 2002). Ástæða þess að svæði eru flokkuð eftir stærð er sú að stærri svæði bjóða upp á fjölbreytilegri tækifæri til tómstundaiðkunar og laða að fólk frá fjarlægari stöðum (CABE Space, 2009). Í töflu 6 er birt ein þessara flokkunaraðferða (Department of Landscape, 2002):

Tafla 6 Fjórskipt stigveldiskerfi ILA (Institute of Leisure and Amenity)

Heiti flokks	Lýsing á flokki
Megin-/borgar-/stórborgaralmenningsgarðar (Principal/City/Metropolitan Parks)	Yfir átta hekturum að stærð, með bæjar-/borgarnærsvæði, breytilegum auðlindum og fjölbreytilegri aðstöðu, sem að öllu jöfnu teldust vera ferðamannavænir í sjálfu sér.
Borgarhluta-almenningsgarðar (District Parks)	Allt að átta hekturum að stærð, með nærsvæði á bilinu 1500 til 2000 metra fjarlægð, með blönduðu landslagi og fjölbreytilegri aðstöðu á borð við íþróttavelli, leikvelli og leiksvæði.
Hverfisalmenningsgarðar (Neighbourhood parks)	Allt að fjórum hekturum að stærð, sem hefur yfir að ráða nærsvæði á bilinu 1000 til 1500 metrar að stærð, með landslagi og fjölbreytilegri aðstöðu.
Staðbundnir (Local Park)	Almenningsgarðar, allt að 1,2 hekturum að stærð, með nærsvæði á bilinu 500 til 1000 metrar, yfirleitt samanstandandi af leiksvæði og óformlegu, grænu svæði og landslagi, en án annarrar aðstöðu.

(Department of Landscape, 2002)

Í þessari stigveldisflokkun eru aðeins almenningsgarðar flokkaðir. Flokkunin gefur lítið upp um hvers konar svæði þetta eru, að öðru leyti en að tilgreina stærð þeirra og einhverja almenna notkun. Þó er ekki alveg ljóst hvort náttúruleg eða hálfnáttúruleg svæði geti talist til einhværra þessara svæða.

Svipað flokkunarkerfi, en þó ívið meira sundurliðað, var kynnt til sögunnar árið 2004 í skýrslunni *Best Practice Guidance: Guide to Preparing Open Space* og árið 2009 í *Open Space Strategies: best practice guidance*. Í þessu flokkunarkerfi er að finna yfirlit yfir tegundir almenningsgarða í London. Sömu flokkun er að finna í *Urban Design Compendium* yfir almenningsgarða (Greater London Authority, 2004; Llewelyn-Davies, 2007).

Tafla 7 Stigveldisflokkun almenningsgarða í London

Gerð og meginhlutverk	Áætluð stærð og fjarlægð frá heimili	Einkenni
Héraðsgarðar og opin svæði (Regional Parks and Open Spaces)	400 hektarar 3,2-8 km	Stór svæði og línuleg náttúruleg heiðasvæði, láglendi, almenningur, skóglendi og garðlendi, einnig svæði sem almenningur hefur ekki aðgang að en sem stuðla að því að fólk vill dvelja í umhverfinu. Þarna er einkum séð fyrir óskipulagðri afþreyingu með óhnitmiðaðri, virkri afþreyingarnotkun. Bílastæði á mikilvægum stöðum.
Almenningsgarðar í stórborgum (Metropolitan Parks)	60 hektarar 3,2 km eða meira ef garður er tilfinnanlega stærri	Annaðhvort i) náttúruleg heiði, láglendi, almenningur, skóglendi o.p.h., ellegar ii) formfastir almenningsgarðar, þar sem býðst að stunda virka og óvirka afþreyingu. Þar kunna að vera leiksvæði, en minnst 40 hektarar í öðrum tilgangi. Nog af bílastæðum.
Borgarhluta-almenningsgarðar (District Parks)	20 hektarar 1,2 km	Landslag með ýmsum náttúrulegum einkennum, þar sem býðst að stunda ýmsar athafnir, t.d. utanhúss íþróttaaðstaða og leikvellir, þar sem stunda má barnaleiki fyrir ýmsa aldurshópa og óskipulagða afþreyingu. Einhver bílastæði þurfa að vera fyrir hendi.
Staðbundnir almenningsgarðar (Local parks)	2 hektarar 0,4 km	Hægt að stunda vallarleiki, barnaleiki, svæði til að sitja á, svæði sem lýtur náttúruvernd.
Heimsóknir gangandi vegfarenda		
Litlir staðbundnir almenningsgarðar og opin svæði (Small Local Parks and open	Minna en 2 hektarar Minna en 0,4 km	Garðar, svæði til að sitja á, barnaleiksvæði eða önnur sérhæfð svæði, m.a. svæði sem lýtur náttúruvernd.

spaces)		
Heimsóknir gangandi vegfarenda, einkum eldri borgara og barna; einkum gagnlegir á þéttbyggðum svæðum		
Línuleg, opin svæði (Linear Open Spaces) Heimsóknir gangandi vegfarenda	Breytilegt Hvenær sem hægt er	Áin Thames, skipaskurðir, aðrar vatnaleiðir, tengd opin svæði og dráttarstígar; stígar; ónýttir járnbrautateinar; náttúruverndarsvæði; og aðrar leiðir sem sjá fyrir möguleikum á óskipulagðri afþreyingu. Einkennast oft af sérkennum eða aðlaðandi svæðum, sem almenningur hefur ekki fullan aðgang að en sem gera svæðið enn ánægjulegra.

(Greater London Authority, 2004)

Þetta stigskipta flokkunarkerfi er nákvæmara en kerfið frá ILA. Stærðirnar hér eru ólíkar þeim sem eru í flokkunarkerfi ILA (sjá töflu 6). Bæði eru stærðirnar aðrar og fjarlægðir tilgreindar sem íbúar eiga að ferðast að svæðunum. Á meðan þetta stigskipta flokkunarkerfi fer úr litlum staðbundnum almenningsgarði, sem er minni en tveir hektarar, beint í tuttugu hektara borgarhlutagarð, þá er allt stigskipta flokkunarkerfi ILA á því bili. Því er auðvelt að sjá að það getur valdið misskilningi að vera með tvö slík kerfi í notkun. Borgarhlutagarður er til að mynda allt að átta hektarar í öðru kerfinu (sjá töflu 6) en 20 í hinu (sjá töflu 7).

Þetta stigskipta flokkunarkerfi virðist samkvæmt lýsingum á flokkum bæði innihalda svæði sem gætu flokkast sem náttúruleg eða hálfnáttúruleg, til dæmis skóglendi og heiðarlendi, en samkvæmt landnotkunarflokkun sem birtist í ritinu Urban Design Compendium þá eru aðeins almenningsgarðar flokkaðir með þessu stigskipta flokkunarkerfi. Stigskipta flokkunarkerfið virðist því geta flokkað mismunandi landnotkun sem eina heild og þannig unnið vel með landnotkunarkerfinu.

5.3.2 Stigskipt flokkunarkerfi í Ósló

Tilgangurinn með kerfinu er að öðlast yfirsýn yfir aðgengileg græn svæði, notkun þeirra, eignarhald og skipulagsstöðu. Ástæða þess að mikilvægt þótti að fá þessa yfirsýn var að þannig yrði unnt að greina aðgengi almennings að opnum grænum svæðum og ákvarða hvaða svæði þyrfти að tryggja að yrðu áfram græn til þess að koma til móts við þarfir íbúa. Með kerfinu á að vera unnt að hafa eftirlit og fylgjast með þróun landssvæða með tilliti til mikilvægis grænna svæða fyrir almenning og mikilvægis svæðanna með hliðsjón af loftslagi og umhverfisvernd.

Samkvæmt skýrslunni „Grøntplan for Oslo“ eru svæðin, sem flokkuð eru með þessari flokkun, svæði sem kalla fram upplifun um að þau séu opin almenningi, óháð eignarhaldi og notuð sem útivistarsvæði. Svæði sem sérstaklega er tekið fram að ekki séu flokkuð með flokkuninni eru skóla- og leikvallalóðir, lóðir við stofnanir, kirkjugarðar, græn svæði í kringum umferðaráæðar og svæði minni en einn dekar, sem er 0,1 hektari, séu ekki tekið með (Avdeling for Byutvikling, 2009).

Tafla 8 Stigskipt flokkunarkerfi í Oslo

Flokkur:	Stærð og nærsvæði:	Notkun:
Stórir almenningsgarðar (Store parker)	Yfir 10 hektarar 1000 metrar	Leikur ungra barna, hvíld, plássfrek notkun, gönguferðir og náttúra.
Meðalstórir almenningsgarðar (Mellomstore parker)	0,5-10 hektarar 500 metrar	Leikur ungra barna, hvíld, plássfrek notkun.
Litlir almenningsgarðar (Smaa parker)	0,1-0,5 hektarar 250 metrar	Leikur ungra barna og hvíld.

(Avdeling for Byutvikling, 2009).

Flokkunin var unnin út frá upplýsingum sem fengust úr vettvangsheimsóknum, af kortum, loftmyndum og skrám, en allt var það fært inn í gagnagrunn landupplýsingarkerfis. Fyrir hvert svæði var safnað upplýsingum um eignarhald, skipulagsstöðu, notkun, aðgengi og vistfræði staðarins og þær upplýsingar einnig færðar inn í gagnagrunna landupplýsingarkerfis. Í kjölfarið voru öllum borgarhlutum send kort og greiningarvinna, þar sem þeim gafst tækifæri til að láta í ljós gagnrýni, viðbætur eða tillögur. Eftir slíka greiningu borgarhluta var mælt með að endurskoðað yrði hvaða svæði yrðu með í flokkuninni; sérstaklega þó hvort svæði væru minni en einn 0,1 hektari, stofnanasvæði, skóla- og leikskólasvæði, einkagarðar, umferðarrými og fleira. Þá var einnig bent á að athuga ætti viðhald svæðanna í næstu skoðun (Avdeling for Byutvikling, 2009).

Hér er aðeins verið að flokka eftir stærð og gefin lausleg hugmynd að notkun svæðanna. Svæðunum eru ekki gefin nein heiti, eins og hér á undan í flokkunum frá Englandi, og fyrir vikið er síður hægt að lesa í það hvað heitin tákna, hvort svæðið sé ætlað heilum borgarhluta, hvort það sé fyrir staðbundna notkun eða annað slíkt (Avdeling for Byutvikling, 2009). Þetta kerfi er gert með það fyrir augum að átta sig á aðgengi íbúa að grænum svæðum og notkun á þeim. Sú vinna sem liggur að baki flokkun svæðanna er bónonokkur; ef flokkunin byggðist aðeins á kortum og loftmyndum gæti auðveldlega yfirsést hversu aðgengileg svæðin eru og hvernig þau eru notuð. Þrátt fyrir að flokkunin sjálf sé mjög einföld safnast mjög miklar upplýsingar í gagnagrunna landupplýsinga. Endurskoðunarferlið styrkir flokkunina enn frekar, þar sem þeir sem þekkja til á viðkomandi svæðum geta lagt fram tillögur og þeir sem þurfa að nota kerfið geta bent á galla þess.

Þegar svæði eru flokkuð samkvæmt stigskiptum kerfum er oft í raun og veru verið að flokka þau eftir eins konar huglægu mati og síðan stærð. Slíkar flokkanir eru í raun frekar

skipulagstól til þess að stjórna eða kanna framboð af misstórum almenningsgörðum. Í Englandi eru slík kerfi aðeins notuð til þess að flokka svæði sem eru í almennингseign og þá verða önnur svæði undanskilin, sem gerir það að verkum að erfitt getur verið að nota slíkt kerfi eitt og sér til þess að kanna framboð opinna, grænna svæða (Department of Landscape, 2002).

5.4 Flokkunarkerfi sem byggja á landnotkun

Flokkunarkerfi sem byggja á landnotkun flokka ekki svæði eftir stærð, heldur eftir því hvernig þau eru uppbyggð vistfræðilega eða hver notkunin á þeim er. Slík flokkunarkerfi geta verið mjög mismunandi en hér verða skoðaðar tvær gerðir slíkra kerfa: önnur gerðin skiptir svæðum upp eftir því hver upplifunin og notkunin á þeim er á meðan hin gerðin skiptir svæðum upp eftir uppbyggingu þeirra, hvort þau eru náttúruleg, manngerð eða ætluð til sérstakrar notkunar á borð við íþróttir, leik eða annað slíkt.

5.4.1 ROS kerfið

Heitið ROS er stytting á *Recreational Opportunity Spectrum*. Kerfið leitast við að flokka eftir upplifun og afþreyingarmöguleikum fremur en eingöngu landnotkun. Hins vegar hefur það sýnt sig að sams konar svæði geta kallað á sams konar upplifun og afþreyingarmöguleika og þannig er unnt að nota kerfið til þess að flokka svæði.

Samkvæmt ROS eru tækifæri til afþreyingar ákvörðuð af náttúrunni og með réttri stýringu á svæðinu. Lögð er áhersla á að stýra svæðum þannig að þau bjóði upp á margs konar notkun sem henti hvað flestum. Flokkarnir ákvarðast af ábreifanlegum, vistfræðilegum, félagslegum þáttum, svo og viðhaldspáttum. Notuð voru ákveðin skilyrði við val á þáttunum sem ákvarða flokkana: skilyrðin eru þau að þættirnir skuli verða mælanlegir, að hægt sé að hafa áhrif á þættina með stýringu svæðisins, að þættirnir tengist vali notenda á afþreyingu og geti haft áhrif á ákvörðun notenda um að nota svæðið, og að lokum að þættirnir einkennist af margs konar skilyrðum en ekki aðeins einu (Clark & Stankey, 1979). Í Bandaríkjunum er ROS kerfið notað til að skipuleggja notkun og viðhald á svæðunum. Þannig er unnt að tryggja að svæði sem hafa mikla afþreyingarmöguleika verði notuð sem slík. Flokkarnir eru sex og lýsa landsvæðum, allt frá hinu ósnerta frumstæða til hins manngerða, sem þarfust mikils viðhalds (Bureau of Land Management, 2011).

Í þessu kerfi er lögð áhersla á áhrif mannsins á náttúruna og hvernig þau áhrif orka á upplifunina af svæðinu. Greinilegt er að þessari flokkun er ekki ætlað að flokka opin, græn svæði inni í borgum, enda aðeins einn flokkur sem getur lýst öllum slíkum svæðum. Kerfið hefur verið gagnrýnt fyrir það að vera of einfalt, en markmið þess virðast þó einnig vera fremur einföld (Kaplan & Kaplan, 1989).

5.4.2 Sænskt kerfi

Í Svíþjóð er einnig notast við kerfi sem flokkar svæði eftir upplifuninni af þeim og á áhrifum náttúrunnar á heilsu og þá einna helst andlega heilsu, svo og streitu. Kerfið byggir á kenningum um að fólk jafni sig fyrr á streitu eða andlegum áföllum í náttúrulegu umhverfi. Hvers konar náttúrulegu umhverfi hver og einn þarf á að halda fer eftir þörfum og andlegu ástandi viðkomandi (Grahn & Stigsdotter, 2003).

Kröfurnar sem opin, græn svæði eiga að uppfylla, samkvæmt þessari kenningu, eru friðsæld og ráðrúm fyrir innri íhugun fyrir þá sem hafa minnstan andlegan styrk. Fyrir þá sem hafa aðeins meiri andlegan styrk þarf að vera tækifæri til þess að spjalla og fylgjast með en fyrir þá sem hafa nægan andlegan styrk til þess að geta gefið eitthvað af sér þá er það bein þátttaka og fyrir þá sem hafa mestan andlegan styrk þarf umhverfið að bjóða upp á mannblendni (Stigsdotter & Grahn, 2002).

Flokkunin er unnin með eigindlegum svo og megindlegum aðferðum. Hún byggir á viðtölum, dagbókarfærslum og vinnu með rýnihópum. Fólk úr opinberum stofnunum og ýmsum samtökum var beðið um að halda dagbók um notkun þess á opnum rýmum í ár. Að því loknu voru tekin viðtöl um hvers konar svæði fólk kaus að nota og hvað það var við svæðin sem heillaði. Eins voru sendir út spurningalistar með ýmsum spurningum um opin svæði. Út frá þeirri rannsókn varð þessi flokkun til (Grahn, Stigsdotter, & Berggren-Barring, 2005):

Tafla 9 Sænsk flokkun

Átta náttúru-/garðrýmaeinkenni	Einkenni náttúru/garðrýmis
Friðsælt (Serene)	Friður, þögn og aðgát. Heyrist í vindi, fuglum og skordýrum. Ekkert rusl, ekkert illgresi, ekkert ónæði af fólki.
Villt (Wild)	Heillandi áhrif villtrar náttúru. Gróður virðist sjálfsáður. Mosavaxið grjót, gamlir stígar.
Ríkt af tegundum (Rich in species)	Rými sem býður upp á fjölbreyttar tegundir dýra og gróðurs.
Pláss (Space)	Rými sem býður upp á sefandi tilfinningu þess að fara inn í annan heim, samhangandi heild, líkt og beykiskóg.
Almenningseignin (The Common)	Grænt, opið svæði sem býður upp á útsýni og löngun til að dvelja.
Lystigarður (The Pleasure Garden)	Aflokað, öruggt og einangrað svæði, þar sem hægt er að slaka á og vera maður sjálfur. Einnig tilrauna- og leiksvæði.
Hátíð (Festive)	Samkomustaður fyrir hátíðir og skemmtun.
Menning (Culture)	Sögulegt svæði sem leggur áherslu á töfrandi áhrif líðandi tíma.

(Grahn, Stigsdotter, & Berggren-Barring, 2005)

Þessi flokkun leggur áherslu á að opin græn svæði geti bætt heilsu manna, bæði andlega og líkamlega. Flokkunin lítur til þess hvernig mismunandi opin, græn svæði hafa áhrif á heilsu manna. Flokkuninni er ætlað að skrásetja gæði svæða eftir því hvernig svæði fólk kýs að nota, eftir þörfum fólk og heilsuávinningi (Grahn, Stigsdotter, & Berggren-Barring, 2005).

Flokkunin byggir á svipaðri hugmyndafræði og ROS flokkunin, en er þó sniðin að opnum svæðum í borgum eða í grennd við þær. Flokkunin gefur góða mynd af þeim eiginleikum sem fólk sækist eftir á opnum svæðum, enda unnin út frá viðamikilli rannsókn. Hún sýnir þó eingöngu þetta en ekki í raun hvernig svæðin eru uppbyggð, né hvernig viðhaldi á þeim þarf að vera háttar. Ekki er útskýrt hvernig megi skilja á milli þess hvort svæði sé friðsælt eða til dæmis villt, til dæmis ekki hvort svæði sé ekki friðsælt ef áhrifa ósnortinnar náttúru gætir. Þá er einnig fremur erfitt að sjá hvernig hægt væri að merkja slík svæði á kort.

Út frá þessari flokkun hafa borgaryfirvöld í Stokkhólmi látið þróa kerfi fyrir opin græn svæði í útjaðri borgarinnar.

5.4.3 Sænsk flokkun fyrir opin svæði í útjaðri

Samkvæmt upplýsingum sem settar eru inn í landupplýsingagagnagrunn til þess að unnt væri að kortleggja svæðin. (Stockholms lans landstrig, 2004). Flokkunarkerfið byggir á sjö flokkum:

- Ósnert græn svæði,
- Skógartilfinning,
- Útsýni og opið landslag,
- Vistfræðileg fjölbreytni og umhverfislærdómur,
- Menningarsaga og lifandi landslag,
- Virkni og áskorun,
- Þjónusta og samvera.

Hverjum flokki fylgir síðan lýsing á því hvers konar upplifun megi búast við í hverjum flokki, hvers konar svæði heyri til flokksins, hvaða eiginleikar í landupplýsingagagnagrunni séu til staðar, hvers konar notkun sé á svæðinu, auk upplýsinga um í hvaða gagnagrunna og kort skuli leita að upplýsingum. Flokkunin er fyrir svæði sem eru í útjaðri byggðar og hentar því ekki fyrir svæði inni í borg.

5.4.4 Dönsk flokkun fyrir svæði í útjaðri

Í Danmörku er stuðst við flokkun, sem byggir á fyrrnefndri sænskri flokkun. Flokkunin á ekki við svæði í byggðu umhverfi. Þar flokkað eftir þeirri upplifun sem svæðin veita. Flokkunum var breytt og þeir aðlagaðir að dönskum aðstæðum og rannsóknum. Rannsóknir sem sýndu helstu ástæður fólks fyrir því að nota náttúruleg svæði voru notaðar til þess að ákvarða flokkana. Allir flokkarnir eru með mælanleg eigindi (Casparsen, Kaae, Olafsson, & Christiansen):

Tafla 10 Dönsk flokkun fyrir svæði í útjarðri borga

Upplifunar flokkur:	Táknað á korti	Eigindir / viðmið
Óbyggð (Wilderness)	Náttúrulegur skógur Skógarmyri Gamall laufskógur Gamall barrskógur Hljóðlátt svæði Lágmarksfjarlægð að byggð Lágmarksfjarlægð að rafmagnslínum	Útnefning Yfirliggjandi skógur og votlendi Minnst 200 ára Minnst 100 ára Mest 45 dB hávaði frá umferð 250 metrar 75 metrar
Skógartilfinning (Feeling of forest)	Péttur skógur Laufskógur Barrskógur Hljóðlátt svæði Lágmarksfjarlægð að rafmagnslínum	Minnst 5 ha, 50 m buffer Minnst 40 ára Minnst 50 ára Mest 55 dB frá umferð 75 metrar
Útsýni, vatn og landslag (Water and scenery)	Hæð með útsýnismöguleika Vatnsborð og fjörur Vatns- og sjávaryfirborð Reglulegt landslag Hljóðlátt svæði	Byggt á hæðarmódeli Byggt á rannsóknum Minnst 6 ha Minnst 6 ha Mest 55 dB frá umferð
Vistfræðilegur fjölbreytileiki og landslag (Biodiversity and land form)	Skógarbrún og vatnsfjara Náttúruverndarsvæði Alþjóðlegt náttúruverndarsvæði Friðað klettasvæði Friðað grjótasvæði	25 metrar minnst 0.25 ha Viðmið úr Natura 2000 Möl, malarbrekkur, klettar o.fl.
Menningarsaga (Cultural history)	Sögulegar byggingar Upprunalegt þorp Grafhaugur Flóðgarður Söguleg leið Menningarlegt umhverfi Menningarleg og söguleg notkun á svæði	Kastalar, vindmillur, vernduð býli o.fl. Ákvarðast af viðeigandi stofnun. Kirkjugarður Hlaðinn flóðgarður og moldarveggir Gamlir lestarteinar, vegur með mikilvægri sögu Ákvarðast af viðeigandi stofnun Tún, beitiland, skógur
Virkni og áskorun (Activity and challenge)	Svæði með mikill starfsemi Staðir með mikilli starfsemi Stígar og göngustígar Slóðar Ár, vötn og sjór	Golfvellir, græn svæði í borg, fótboltavellir o.fl. Útilaugar, náttúruleiksvæði, tjaldsvæði Gönguleiðir í þéttbýli, á opnum svæðum og í skógunum Stígar og slóðar fyrir hjóreiðar og útreiðar

		Kajakar og siglingar leyfðar
Þjónusta og samkoma (Service and gathering)	Aðkoma Miðlun upplýsinga Öryggisaðstaða Gistirými	Bílastæði fyrir bíla og rútur og lestarstöð. Upplýsingarskilti, ferðaþjónustuskrifstofa, sýningar, bónbabær sem hægt er að heimsækja, náttúruskólar Aðstaða fyrir bál, fuglaskoðunarturn, lífvörður, salerni, tegarður, borð og stólar Tjaldsvæði, tjaldstæði, hótel, gistiheimili.

(Casperson, Kaae, Olafsson, & Christiansen)

Hlutverk kerfisins var að fá yfirsýn yfir þá afþreyingarmöguleika sem eru til staðar og til þess að þróa afþreyingarmöguleika þar sem þá skortir. Við aðlögun flokkunarinnar að dönskum aðstæðum og val á eigindum var notaður fjöldinn allur af rannsóknnum, sem gerðar höfðu verið á opnum svæðum í Danmörku. Í flokkuninni má sjá landupplýsingaeigindir, fjarlægðir og annað sem hvert svæði verður að hafa til þess að falla undir þessa flokka (Casperson & Olafsson, 2010).

Kerfið er mjög líkt því sánska og flokkarnir nokkurn veginn þeir sömu. Það minnir einnig að mörgu leyti á ROS kerfið. Efsti flokkurinn í öllum þessum flokkunum er fyrir ósnert svæði en með hverjum flokknum fer að gæta meiri áhrifa af mannavöldum. Kerfið er mjög áhugavert fyrir þær sakir að í því er mjög nákvæm upptalning á eigindum sem hver tegund svæðis á að uppfylla.

5.4.5 Enskt flokkunarkerfi PPG 17

Önnur landflokkunarkerfi flokka svæði fremur eftir bæði vistfræðilegri gerð þeirra og notkun. Þannig er hægt að sjá lauslega hvernig slík svæði eru aðallega notuð, án þess þó að það tengist á nokkurn hátt líðan eða andlegum styrk notenda. Slíkar flokkarnir hafa þó verið notaðar sem grunnur fyrir rannsóknir á opnum svæðum, án þess þó að þær byggi á neinni einni kenningu. Slík flokkun er mikið notuð í Englandi og kallast hún PPG17 (Planning Policy Guidance), eða leiðbeinandi skipulagsstefnuflokkunin (Department for Communities and Local Government, 2002):

Tafla 11 Enskt kerfi, PPG 17

Númer flokks	Heiti flokks	Lýsing
1	Almenningsgarðar og garðar (Parks and gardens)	m.a. almenningsgarðar í borgum, í sveit, svo og formlegir garðar.
2	Náttúruleg og hálfnáttúruleg græn svæði í þéttbýli (Natural and semi-natural urban)	m.a. skóglendi, þéttbýlisskógrækt, kjarrlendi, græn graslendissvæði (t.d. kalkhæðir, sameignarland og engjar), votlendi, opið og rennandi vatn, auðnir og

	greenspace)	vanrækt opið land, svo og klettasvæði (t.d. klettar, grjótnámur og námur).
3	Línuleg græn svæði (Green corridors)	m.a. ár- og síkjabakkar, hjólastígar og ræmur ætlaðar samgöngum.
4	Utanhúss íþróttaaðstaða (Outdoor sports facilities)	m.a. tennisvellir, keilubrautir, íþróttasvæði, golfvellir, frjálsíþróttavellir, skóla- og önnur stofnanaíþróttasvæði, svo og önnur utanhúss íþróttasvæði.
5	Græn dvalarsvæði (Amenity greenspace)	svo sem óformfost útvistarsvæði, græn svæði í og umhverfis hýbýli, fjölskyldugarðar og grasflatir í þorpum.
6	Aðstaða fyrir börn (Provision for children)	svo sem leiksvæði, skautabrettagarðar, utanhúss og unglingsakörfuboltakörfur, önnur óformfost svæði (t.d. svæði sem unglingar „hanga“ á, unglingskýli).
7	Útleigð garðlönd (Allotments, community gardens, and city (urban) farms)	sveitarfélagsgarðar og borgarsveitabýli.
8	Kirkjugarðar og grafreitir (Cemeteries and churchyards)	
9	Aðgengileg sveit á jöðrum þéttbýlissvæða (Accessible countryside in urban fringe areas)	
10	Borgarasvæði (Civic spaces)	m.a. borgara- og markaðstorg, svo og önnur svæði með hörðu yfirborði, sem hönnuð eru fyrir fótgangandi.

(Department for Communities and Local Government, 2002)

Hvert land á sér sína menningu og í mörgum tilvikum eru opin svæði mismunandi milli landa og þrátt fyrir að svæðin séu þau sömu, þá geta heiti og skilgreiningar verið önnur. Hér eru skilgreiningar nokkurra svæðanna, sem eru fengnar úr skýrslu um endurbætur á vinnu við skipulag opinna svæða, á hugtökum/heitum á svæðum í flokkum sem notaðir eru í Bretlandi:

- Almenningsgarðar (Parks and Gardens)
Yfirleitt afgirt hönnuð svæði, sem er viðhaldið sem almenningssvæði. Slík svæði eru yfirleitt viðhaldsmeiri séu þau í borgum en þau sem náttúrulegri eru og krefjast því minna viðhalds séu þau í utan þéttbyggðar. Innan svæðanna er oft að finna leiksvæði og svæði til hvers konar íþróttaiðkunar (Kit Campbell Associate, 2000).

- Hálfnáttúruleg svæði / náttúruleg svæði (Natural and semi-natural spaces)

Óbyggð svæði, sem þurfa á engu eða litlu viðhaldi að halda, þar sem villtur gróður hefur numið land (colonized by vegetation) eða þar sem villtum gróðri hefur verið plantað. Þetta geta því verið skóglendi, járnbrautarmön, árbakkar og yfirgefið land, sem í sumum tilvikum getur kallast tímabundið hálfnáttúrulegt svæði (Kit Campbell Associate, 2000).

- Línuleg græn svæði (Linear green space)

Leið, sem tengir mismunandi svæði innan borgar eða bæjar, sem hluti af samgönguneti fyrir gangandi, ríðandi og hjólandi, eða sem tengja borgir og bæi við nálægar sveitir eða náttúru. Línulegu, grænu leiðirnar eiga að sjá til þess að hægt sé að ferðast um byggt umhverfi á öruggu, umhverfisvænu samgönguneti.

Hér er ekki átt við línuleg, græn svæði sem tengja saman vistfræðilegar eyjar og auka þannig á vistfræðilegan fjölbreytileika, öfugt við flokk með sama heiti, sem birtist í ritinu Urban Design Compendium (tafla nr. 5) (Kit Campbell Associate, 2000; Llewelyn-Davies, 2007).

- Íþróttasvæði (Outdoor sports facilities)

Manngerð, stór og oft flót svæði með grasi eða gerviefni, notuð fyrir tilteknar íþróttir. Stærð og lögun svæðanna fylgir reglugerðum íþróttasamtaka. Hægt er að skipta íþróttasvæðum eftir eignarhaldi, t.d. í eigu hins opinbera, í eigu stofnana eða í einkaeign; eins er unnt að skipta þeim eftir aðgengi almenninga að þeim.

- Dvalarsvæði (amenity green space)

Græn svæði sem hafa enga fyrirfram skilgreinda notkun. Dæmi um slík svæði eru manngerð svæði á milli bygginga, eða svæði sem hafa umhverfisfræðilegt, sjónrænt ellegar öryggishlutverk, t.d. græn svæði við vegarbrún. Slík svæði geta einnig gegnt vistfræðilegu hlutverki.

- Leiksvæði barna (Provision for children and teenagers)

Örugg og aðgengileg manngerð svæði fyrir leik barna, oftast við íbúðarbyggðir og oftast nær í tengslum við dvalarsvæði. Á svæðunum eru oft tæki í líkingu við rólur, rennibrautir og klifurgrindur. Svæðin ættu að vera með yfirborði sem gefur eftir.

- Önnur hagnýt græn svæði

Garðlönd og kirkjugarðar.

- Borgaraleg rými (Civic spaces)

Torg, á þeim eru oft styttur og gosbrunnar, oftast hellulagt og í sumum tilvikum fyrir framan mikilvægar opinberar byggingar.

Markaðstorg, yfirleitt í sögulegu samhengi.

Göngugötur, yfirleitt fyrrum bílagötur, með sætum og blómakerum.

Bryggjur og hafnarbakkur (Kit Campbell Associate, 2000).

Flokkunin er mjög yfirgripsmikil en ólíkt flokkunum hér á undan (sjá kafla 2.3) þá er aðaláherslan ekki eingöngu á notkun þeirra heldur einnig á það hvernig svæðin eru uppbyggð. Hér er til dæmis gerður greinarmunur á hálfnáttúrulegum svæðum og síðan manngerðari svæðum, á borð við almenningsgarða. Í lýsingu á flokkunarkerfinu segir að flokkunarkerfið flokki „...þau svæði sem almenningur getur haft not af“. Sú skilgreining

býður upp á að svæði séu flokkuð án tillits til eignarhalds og frekar eftir því hvort þau séu opin almenningi. Flokkunarkerfið var hannað til þess að meta og endurskoða opin svæði fyrir stefnumótun um opin svæði (Department for Communities and Local Government, 2002).

Árið 1998 setti John Prescott, aðstoðarforsætisráðherra Englands, á laggirnar The Urban Task Force verkefnahópinn, sem stýrt var af hinum virta arkitekt Sir Richard Rogers. Hlutverk verkefnahópsins var að:

„Komast að raun um hvað olli hnignun þéttbýlis og að kynna til sögunnar framtíðarsýn fyrir borgir, sem byggir á meginreglum góðrar hönnunar, félagslegri vellíðan og umhverfislegri ábyrgð ...“ (Rogers, 2005)

Verkefnahópurinn lagði ríka áherslu á almenningssvæði og undirstrikaði mikilvægi vel hannaðra og vel við haldinna almenningssvæða. Í þessum tilgangi var settur á laggirnar svokallaður Urban Green Space Taskforce verkefnahópur og var honum einkum ætlað að skoða græn svæði í þéttbýli (Urban Task Force, 2005).

Í rannsóknarskýrslunni *Improving Urban Parks, Play Areas and Open Spaces*, sem leit dagsins ljós árið 2002, voru kynntar niðurstöður rannsóknar undir stjórn Landslagsdeildar háskólans í Sheffield. Rannsókn þessi var framkvæmd með það fyrir augum að störf Urban Green Space Taskforce gætu byggt á henni. Gerð var rannsókn á notkun svæða í þéttbýli, á könnunum sem gerðar höfðu verið á slíkum svæðum, svo og skipulagi þeirra. Eitt af markmiðum rannsóknarinnar var að þróa flokkunarkerfi fyrir græn þéttbýlissvæði. Það flokkunarkerfi sem rannsóknin leiddi af sér, og sem notað er í skýrslunni, er stigskipt, eins og sjá má í þessum útskýringum:

„*Stigskiptingin hafði það í för með sér að hægt var að sameina ólíka flokka á efri stigum ellegar brjóta þá frekar niður í samræmi við það hversu nákvæm flokkunin á að vera og einnig í samræmi við markmið flokkunarinnar.*“

Skýrslan útskýrir því að unnt eigi að vera að flokka öll græn þéttbýlissvæði með þessu flokkunarkerfi, óháð því hverjir eiga svæðin eða hafa aðgang að þeim. Samkvæmt flokkunarkerfi þessu er svæðum skipt í fjóra aðalflokka og er einn þeirra *Græn dvalarsvæði*, sem athygli beinist að í rannsókninni í skýrslunni. Þessi skipting var mjög áhugaverð og sömuleiðis það að unnt er að beita flokkunarkerfinu í samræmi við ólíkar þarfir. Í skýrslunni er þetta flokkunarkerfi notað til þess að sjá fyrir upplýsingum um fjölda og stærðir ólíkra tegunda grænna svæða (Department of Landscape, 2002).

Tafla 12 Önnur mynd PPG 17 kerfisins

ÖLL GRÆN ÞÉTTBÝLISSVÆÐI	Græn dvalarsvæði	Græn afþreyingarsvæði (Recreational Green Space)	Almenningsgarðar og garðar Óformföst afþreyingarsvæði Utanhúss íþróttasvæði Leiksvæði
		Tilfallandi græn svæði	Græn svæði við hýbýli

	(Incidental Green Space)	Önnur tilfallandi græn svæði
	Græn einkasvæði (Private Green Space)	Heimilisgarðar
Hagnýt græn svæði	Græn framleiðslusvæði (Productive Green Space)	Bútar af ræktuðu landi Sveitabær í borgum Úthlutað garðland
	Greftrunarsvæði (Burial Grounds)	Kirkjugarðar Garðar umhverfis kirkjur
	Stofnana svæði (Institutional Grounds)	Skólalóðir (m.a. skólabúgarðar og ræktunarsvæði) Önnur stofnana svæði
Hálfnáttúruleg búsvæði	Votlendi (Wetland)	Óhulið/rennandi vatn Mýrar, fen
	Skóglendi (Woodland)	Sumagrænt skóglendi Sígrænt skóglendi Blandað skóglendi
	Önnur búsvæði (Other habitats)	Heiðar/móar Graslendi Breytt jarðsvæði
Línurétt græn svæði (Linear green space)	Ár- og síkjabakkar Samgönguræmur (vegir, járnbrautateinar, hjólastígur og göngustígur) Önnur línurétt landslagseinkenni (t.d. klettar)	

(Department of Landscape, 2002)

Flokkunarkerfið er í grunninn það sama og flokkunarkerfið hér á undan, sjá töflu 11) en skiptir flokkunum auk þess í yfirflokk og bætir við nokkrum flokkum. Hér eru stofnanaflatir og ræktunarsvæði nefnd til sögunnar en þau er ekki að finna í PPG17 flokkuninni (Department for Communities and Local Government, 2002). Hér er það hins vegar fremur ruglingslegt að svæði sem opin eru almenningi og svæði sem þeim eru lokað eru flokkuð í sama yfirflokk, en ástæða þess er sú að í skýrslunni var verið að skoða heildarsvæði opinna, grænna svæða sem ætluð voru fyrir afþreyingu, án tillits til aðgengis, og þeim fyrir vikið skipt á þennan hátt (Department of Landscape, 2002). Þá er þannig hægt að skipta flokkunum í yfirflokkra eftir því hvað hentar hverju sinni.

Lokaskýrslan frá Græna þéttbýlisverkefnahópnum: *Green Spaces, Better Places* var birt árið 2006. Skýrslan fjallaði um nýjar kröfur sem gerðar eru til almenningsgarða og grænna svæða og hvernig unnt er að koma til móts við þær kröfur. Í skýrslunni komu fram áhyggjur vegna skorts á nægjanlegum upplýsingum um almenningsgarða í þéttbýli, svo og græn svæði, líkt og í skýrslunni *Improving Urban Parks, Play Areas and Open Spaces* fjórum árum áður. Niðurstaðan í skýrslunni var sú að ákvarðanir hefðu verið teknar sem byggðu á ófullnægjandi upplýsingum, og hefði þetta verið ein helsta ástæða hnignunar í þéttbýlisgörðum og grænum svæðum. Í skýrslunni er síðan að finna tillögur um að safna þurfi upplýsingum með því að nota sameiginlegt flokkunarkerfi fyrir græn þéttbýlissvæði. Flokkunarkerfið sem mælt var með byggir á landnotkun og er sagt hugsað fyrir stefnumótandi vinnu fyrir svæðin og skipulag með því að safna upplýsingum um notkun, magn og gæði grænna þéttbýlissvæða. Urban Green Taskforce verkefnahópurinn gerir það að tillögu sinni í skýrslunni að yfirvöld tileinki sér flokkunarkerfið sem lagt er til í skýrslunni. Í síðarnefndu skýrslunni var ætlunin að nota flokkunarkerfið fyrir stefnumótandi áætlanir og skipulag á mjög mörgum sviðum og fyrir vikið þótti nákvæmara flokkunarkerfi henta betur. Flokkunarkerfið býður þó upp á aðeins nákvæmari flokkun en PPG17 en er þó að mestu leyti eins. Í skýrslunni kemur jafnframt fram að svæði, sem þessu flokkunarkerfi er beitt á, sé unnt að undirflokkka á aðra vegu, þ.e. eftir eiganda, stjórnun, notkun eða aðgengi (The Urban Green Space Taskforce, 2006).

Tafla 13 Nákvæmari mynd PPG 17

	Hlutmengi „opinna svæða“	Flokkunarkerfi sem hentar skipulagsmálum og skipulagningu opinna svæða	Ýtarlegri flokkun fyrir endurskoðun opinna svæða og rannsóknir á háskólastigi
Opin þéttbýlissvæði	Græn svæði	Almenningsgarðar og garðar (Parks and gardens)	Almenningsgarðar í þéttbýli Almenningsgarðar í dreifbýli Formfastir garðar (m.a. hannað landslag)
		Aðstaða fyrir börn og unglunga (Provisions for children and teenagers)	Leiksvæði (m.a. borgarleiksvæði, borgarleiksvæði með útbúnaði og hverfaleiksvæði) Hjólabrettasvæði Utanhúss körfur fyrir körfubolta Svæði sem unglingar „hang a“ (m.a. unglingskýli)
		Græn dvalarsvæði (oftast en ekki endilega á híbýlasvæðum) Amenity greenspace (most commonly, but not necessarily, in housing areas)	Óformfost afþreyingarsvæði Græn svæði við hýbýli Heimilisgarðar Bæjarflatir Önnur tilfallandi svæði
		Utanhúss íþróttaaðstaða (með náttúrulegu eða tilbúnu yfirborði) Outdoor sports facilities (with natural or artificial surfaces)	Tennisvellir Keilubrautir Íþróttavellir (m.a. með tilbúnu yfirborði) Golfvellir Frjálsíþróttavellir Skólaileiksvæði Önnur stofnanaleiksvæði

		Önnur utanhúss íþróttasvæði
	Úthlutað garðlendi, matjurtagarðar og þéttbýlisbúgarðar (Allotments, community gardens and urban farms)	Úthlutað garðlendi Samkomugarðar Sveitabærir (borgar) í þéttbýli
	Kirkjugarðar og garðar umhverfis kirkjur (Cemeteries and Churchyards)	Kirkjugarðar Garðar umhverfis kirkjur
	Náttúruleg og hálfnáttúruleg græn þéttbýlis, m.a. skóglendi og skógrækt í þéttbýli (Natural and semi-natural urban greenspaces, including woodland or urban forestry)	Skóglendi (laufskógor, sígrænn, blandaður) og kjarrlendi Graslendi (m.a. láglendi, engjar) Heiði eða mói Votlendi (t.d. mýrar, fen) Óhulið og rennandi vatn Órækt (m.a. breytt jarðsvæði) Ógróðið klettalendi (t.d. hamrar, grjótnámur, námugöng)
	Grænar landræmur (Green corridors)	Ár- og síkjabakkar Vega og járnbrautaræmur Hjólastígar innan bæja og borga Ræmur ætlaðar samgöngum Samgönguræmur og almenningsstígar í einkaeign
Borgarasvæði	Borgarasvæði (Civic spaces)	Sjávarsíða (m.a. göngustígur við sjó) Borgaratorg (m.a. verslunartorg) Markaðstorg Göngugötur Önnur svæði með hörðu yfirborði, ætluð fótgangandi

(The Urban Green Space Taskforce, 2006)

Einnig hefur verið bent á að hægt sé að flokka svæði í nokkra flokka, því stærri svæði kunni að gegna margvíslegum hlutverkum (CABE Space, 2009).

Þetta flokkunarkerfi býður upp á margvíslega notkun og einskorðar sig ekki aðeins við einhverja tiltekna flokka heldur hefur ráðrúm til þess að hægt sé að bæta við fleiri flokkum, sé það nauðsynlegt. Það býður einnig upp á að hægt sé að flokka nokkrar gerðir svæða saman á hærri stigum, sé það nauðsynlegt vegna hvers konar rannsókna, viðhalds eða annars.

5.5 Flokkun opinna svæða í Reykjavík

Opin svæði hafa verið flokkuð á marga vegu hér á landi og þá einnig í Reykjavík. Hér verða nokkur slík dæmi skoðuð. Guðjón Samúelsson, arkitekt og húsasmíðameistari ríkisins (1887-1950), skilgreindi mismunandi gerðir opinna svæða í greininni Bæjarfyrirkomulag árið 1912.

5.5.1 Flokkun Guðjóns Samúelssonar árið 1912

Hann kallar öll svæðin reyndar torg, en ljóst er að mörg þessara svæða eru ekki torg í eiginlegum skilningi orðsins.

Hér er skilgreining hans á mismunandi svæðum (Guðjón Samúelsson, 1912):

Umferðartorg:

„þar sem margar götur koma saman, verður að mynda torg... Yfirleitt er betra að hafa þau of stór en of lítil.“

Sölutorg:

„...verða að vera í miðjum bænum, ef því verður komið við. Að þeim verða að liggja umferðargötur... Fisksölutorg verða að liggja nærrí sjó...“

Þjóðartorg:

„Á þessum svæðum safnast fólk saman við ýmis tækifæri, t.d. „þjóðhátiðir“, og verða þau því að vera mjög stór og liggja á útjaðri bæjanna eða skammt fyrir utan þá.“

Skemmtisvæði:

„Skemmtisvæði hafa... mikla þýðingu fyrir bæjarbúa; þau ginna fólk út í sólskinið og hið hreina loft.“

Hann segir þó skemmtigarða geta verið mjög dýra og mælir frekar með Squares (borgarreitum), sem voru upprunalega myndaðir í Englandi, og lýsir þeim á þennan hátt:

„Squares eru grasfletir, sem oft eru prýddir blómum og stundum með smákjarri.“

Barnaleikvellir:

„Leikvellirnir verða að vera umkringdir húsum, og aðeins mjóir stígar að þeim, til þess að þeir hafi sem bezt skjól. Á þeim á að vera sandhrúgur, sem börn geta leikið sér við. Bekkir, rólutré og hús, sem hægt er að fá í mjólk og kökur.“

1. fl.
Húsatorg:

„Þau eru til þess að hús, sem við þau standa, sjáist betur, og til þess, að betri birta verði í þeim.“

Hann segir einnig um húsgarðana að gæta þurfi að stærð þeirra og lögun, og að best sé að hlutfall milli lengdar og breiddar sé 1:2,5.

2. fl.
Torg fyrir minnisvarða:

Um þessi torg segir að erfitt hafi reynst að finna minnismerkjum stað í Reykjavík, því ekki séu mörg torg.

Guðjón skiptir gerðum torga upp í þrjá flokka og lýsir svæðunum sem um ræðir. Lýsingarnar virðist hann byggja að miklu leytí á reynslu hans og þekkingu á svæðum sem hann hafði kynnst erlendis. Fyrsti flokkurinn felur í sér svæði sem eru öllum opin, annar flokkurinn nær yfir húsatorg og þriðji flokkurinn felur í sér hátíðleg torg fyrir minnisvarða. Notkunin á skilgreiningunni *torg* virðist ekki vera sú sama og nú er notuð. Fyrsta gerðin, sem hann nefnir, er umferðartorg en ekki mun þó vera átt við umferðarhringtorg, líkt og við þekkjum þau í dag. Flest þessara svæða yrðu ekki skilgreind sem torg í dag en orðanotkunin hefur breyst frá því er Guðjón skrifaði þennan texta árið 1912. Sölutorg væru enn skilgreind sem torg en slík torg fyrirfinnast varla lengur í Reykjavík og þá aðeins sem tímabundin notkun á svæði. Þjóðartorg eru samkvæmt lýsingum hans stærri svæði í útjöðrum bæja og gætu því vart talist sem torg í dag, heldur frekar opin, græn svæði. Í lýsingu hans á skemmtisvæðum kemur fram að slík svæði hvetji fólk til útiveru en lýsingin á þeim svæðum virðist eiga við það sem við köllum í dag almenningssgarða. Hann mælir þó frekar með því sem hann kallar *squares* á ensku en þýðingin á því er torg á íslensku. Hann lýsir *squares* sem litlum grasflótum með gróðri en lýsingin á því gæti átt vel við Austurvöll, en það svæði virðist vera blanda af garði og torgi. Lýsing hans á barnaleikvöllum er svipuð því sem flestir þekkja enn þann dag í dag, en rekstur þeirra virðist vera líkari gæsluvöllunum, sem voru algengir hér áður fyrr.

Í öðrum flokknum eru húsatorg, en þeirra hlutverk var að mynda rými til þess að sólarljós nái inn í íbúðir og vera dvalarsvæði fyrir íbúa. Þriðji flokkurinn er *torg fyrir minnisvarða*, en lýsingin á þeim torgum gefur til kynna að þetta væru hátíðleg torg sem hefðu aðallega það hlutverk að hýsa minnisvarða (Guðjón Samúelsson, 1912).

Þessi flokkun á torgum er greinilega barn síns tíma en gefur góða mynd af þeim opnu svæðum sem Guðjón Samúelsson hefur viljað innleiða. Hún sýnir einnig að mikilvægi opinna svæða var þekkt, í það minnsta innan ákveðinna hópa, fyrir 100 árum á Íslandi.

5.5.2 Flokkun opinna svæða í aðalskipulagsáætlunum frá 1927 - 2002

Misjafnt er hvernig opin svæði hafa verið flokkuð í Reykjavík í gegnum tíðina. Við gerð aðalskipulags hafa opin svæði oft verið flokkuð en þó virðist lítil regla hafa verið á þeim flokkum milli aðalskipulaga. Í fyrirlestrarglærum frá 2008, sem Kristín Þorleifsdóttir tók saman, með yfirliti yfir flokka sem notaðir hafa verið í Reykjavík, sést þetta einkar vel. Í sumum tilvikum hefur aðeins verið einn flokkur og sá flokkur hefur þá borið heitið opin svæði eða útvistarsvæði. Í skipulagi Knúts Ziemsen frá 1927 er að finna flokkana forgarðar, opin svæði, leikvellir og torg. Árið 1983 er síðan gerð sérstök áætlun um umhverfi og útvist í tengslum við aðalskipulagið og þar er að finna flokka fyrir ýmsar tegundir svæða. Í aðalskipulagi frá 1986 eru síðan útvistarsvæði, friðlýst svæði og borgarvernduð svæði sýnd, auk þess sem merktir eru inn helstu göngustígur, skólalóðir, svo og minni leiksvæði (Kristín Þorleifsdóttir, 2008). Í aðalskipulagi frá 1988 er síðan gengið enn lengra með sérstökum uppdrætti fyrir opin svæði, þar sem merkt eru inn friðlýst svæði, borgarverndað svæði, almenn útvistarsvæði, garðsvæði og leikvellir, íþróttasvæði, stofnanalóðir með útvistargildi, kirkjugarðar og gróðrarstöðvar, svo og garðlönd. Auk þess sem hesthúsabyggð, golfvellir og tjaldsvæði eru merkt með bókstaf. Þar að auki eru aðalgöngustígur og reiðstígur einnig merktir (Borgarskipulag Reykjavíkur, 1988).

Í aðalskipulagi frá 1992 er sömu flokka að finna, nema þar eru ekki merkt inn stofnanasvæði með útvistargildi (Borgarskipulag Reykjavíkur, 1992).

Í aðalskipulagi 1997 fækkar flokkunum svo, en þá eru þeir almenn útvistarsvæði, útvistarsvæði til sérstakra nota, friðlýst svæði svo og borgarvernduð svæði. Gróðrarstöðvar og garðlönd, íþróttasvæði, hesthús og kirkjugarðar eru síðan merkt með bókstöfum. Stofnstígar, tengistígar og reiðstígar eru einnig merktir inn á skipulagið (Borgarskipulag Reykjavíkur, 1997).

Í sérstöku þemahefti um umhverfi og útvist, sem gefið var út árið 1998 af Borgarskipulagi Reykjavíkur, sem nú kallast Skipulagssvið Reykjavíkur, voru eftirfarandi flokkar: útvistarsvæði til sérstakra nota, almenn svæði, friðlýst svæði, verndarsvæði og búsetulandslag. Hesthús, íþróttasvæði, skrúðgarðar, kirkjugarðar og golfvellir voru síðan merktir með bókstaf. Stofnstígar, áætlaðir stígar, malarstígar, reiðgötur og tengistígar voru einnig merktir (Borgarskipulag Reykjavíkur, 1998).

Í aðalskipulagi frá 2002 eru síðan svæði til sérstakra nota, svo og óbyggð svæði, náttúruverndarsvæði og friðlýst svæði, merkt sérstaklega, auk þess sem íþróttasvæði, hesthúsabyggð, golfvellir, kirkjugarðar, ræktunar- og skógræktarsvæði eru merkt með bókstaf (Skipulagssvið Reykjavíkur, 2002).

Eins og sést hér að framan hefur lítil regla verið á flokkun á opnum svæðum vegna Aðalskipulags. Flokkun og heiti á skilgreiningum hafa ekki haldist óbreytt og flokkar hafa bæst við eða horfið.

5.5.3 Flokkun í þemahefti um umhverfi og útivist frá 1998

Í þemaheftinu er að finna grunn að stefnu Reykjavíkurborgar að heildarskipulagi útivistarsvæða. Í því er að finna ýmsar upplýsingar um opin svæði í borginni og græna vefinn, sem er kerfi stíga og tengistiga í borginni. Fjallað er um stór opin svæði, sem samkvæmt heftinu eru hvert fyrir sig skipulagseiningar. Sérstaklega er fjallað um náttúrufar mismunandi svæða, svæði með skógrækt, sérstöku dýralífi, merkilegum jarðfræðilegum einkennum og athyglisverð náttúrusvæði eru sérstaklega merkt inn á kort, auk áa og vatna. Í heftinu er lögð sérstök áhersla á það hvernig útivistarsvæði í borginni eru notuð og tekið er fram að slíkt verði að skoða áður en ráðist sé í framkvæmdir eða breytingar á svæðunum. Gerðar voru talningar á ýmsum svæðum og er tölur úr þeim talningum að finna í heftinu. Þar er skoðað hvernig fólk ferðast um, gangandi, skokkandi, hjólandi, í hjólastól, á hestbaki eða annað. Þá er einnig talið á hvaða aldri fólk var. Einig var skoðað hvaðan fólk var að koma, hvort það byggi í nálægð við svæðin eða hefði ferðast langt, jafnframt því sem skoðað var hvort fólk væri að koma að heiman, úr vinnu eða hvort það væri á svæðinu sem hluta af lengri ferð. Þar að auki var fólk spurt hvers vegna það legði leið sína að svæðinu, svo og fleiri spurninga.

Útivistarsvæðum í borginni var síðan skipt upp í flokka eftir sambærilegum einkennum í ásýnd og umhverfi, en þeir flokkar voru manngert, skógur, árdalur, strönd, eyja og vatn. Svæðin voru einnig flokkuð eftir framkvæmdarstigi, en mikið mótuð umhverfi sem þarfust mikils viðhalds voru í einum flokki, hálfmótuð umhverfi í öðrum og lítið mótuð umhverfi, sem þarfust lítils viðhalds, í þeim síðasta. Í lok heftisins var síðan stefnumótun svæðanna útskýrð, en svæðunum var þar skipt upp í flokka eftir framkvæmdarstigum (Borgarskipulag Reykjavíkur, 1998).

Heftið er metnaðarfullt og flokkanirnar sem þar er að finna hafa skýr markmið, þ.e. að flokka eftir einkennum og framkvæmdarstigi. Þar er útskýrt hvers vegna flokkað er á þennan hátt.

5.5.4 Friðlýsingarflokkar

Landsvæði á Íslandi eru einnig flokkuð í friðlýsingarflokka, sem gefa þannig til kynna hvernig koma skal fram við landið og hvort framkvæma megi á því. Friðlýst svæði eru flokkuð samkvæmt íslenskum náttúruverndarlögum, VII. kafli nr. 44/1999, 50. gr., og þeir flokkar eru svohljóðandi (Umhverfisráðuneytið, 2011):

Tafla 14 Friðlýst svæði

Heiti friðlýsingarflokks	Tegund friðunar	Forsenda friðlýsingar
Þjóðgarðar	Landsvæði varðveitt með náttúrufari sínu og almenningi leyfður aðgangur eftir tilteknum reglum.	Forsenda fyrir friðlýsingu er að landsvæðið sé sérstætt um landslag eða lífríki eða á því hvíli söguleg helgi.
Friðlönd	Landsvæði.	Forsenda fyrir friðlýsingu er að verndun sé mikilvæg vegna sérstaks landslags eða lífríkis.
Náttúrvætti á landi og í hafi	Náttúrumyndanir á landi, svo sem fossar, eldstöðvar, hellar og drangar, fundarstaðir steingervinga, sjaldgæfра steina, bergtegunda og bergforma, ásamt	Forsenda fyrir friðlýsingu er að verndun sé mikilvæg vegna fræðilegs gildis, fegurðar eða sérkenna; – náttúruminjar í hafi, þ.m.t. eyjar og sker, og á hafsbotni, ásamt svæði í kring. Forsenda fyrir

	svæði í kring.	friðlýsingur er að varðveisla sé mikilvæg vegna fegurðar eða sérkenna eða út frá vísindalegu, náttúrufræðilegu eða menningarlegu sjónarmiði.
Friðlýstar lífverur, búsvæði, vistgerðir og vistkerfi	Staðbundin vernd eða tekur til landsins alls.	Forsenda fyrir friðlýsingur er að miklu skipti frá vísindalegu, náttúrufræðilegu eða öðru menningarlegu sjónarmiði að þessum þáttum lífríkisins sé ekki raskað, fækkað eða útrýmt.
Fólkvangar		Landsvæði ætlað til útvistar og almenningsnota.

(Umhverfisráðuneytið, 2011)

Svæði sem tilheyra að hluta til eða að öllu leyti Reykjavík, og eru friðuð samkvæmt þessum flokkum, eru: Grótta og Bakkatjörn, sem tilheyra Seltjarnarnesi, og fleiri svæði í nágrannabæjum sem eru friðuð sem friðland eru Eldborg í Bláfjöllum, Háubakkar við Elliðaársvog, Fossvogsbakkar og Laugarás sem náttúrvætti; Bláfjöll, Rauðhólar og Reykjanesfólkvangur sem fólkvangar. Þar að auki eru ýmis önnur svæði tekin fram á Náttúruminjaskrá sem náttúruminjar, meðal annars Öskjuhlíð, Tjörnin og Vatnsmýrin (Umhverfisstofnun).

Samkvæmt tillögum nefndar um endurskoðun náttúruverndarlaga á að breyta friðunarflokkum. Breytingin felur í sér að einstök svæði verði ekki eingöngu friðuð heldur verði hugsað um friðun með heildstæðum hætti. Áhersla er lögð á að tengingar verði milli náttúruverndarsvæða, sem verði eins konar net sem tryggir vistfræðilegan fjölbreytileika. Samkvæmt nefndinni hafa markmið friðlýsingar á Íslandi verið óljós en þessar breytingar eiga að verða til þess að friðun verði markvissari. Nefndin horfði sérstaklega til Verndarflokka Alþjóðanáttúruverndarsamtakanna (IUCN Protected Areas Categories System; Umhverfisráðuneytið, 2011).

Tafla 15 Friðlýsingarflokkar sem lagðir eru til

Heiti friðlýsingarflokks	Hlutfallsleg stærð svæða	Tilgangur og markmið friðlýsingar
Náttúruvæti	Oft minni svæði eða hluti stærri svæði	<i>Friðlýsing með strangri verndun, miklum takmörkunum á umferð og nýtingu, í þeim tilgangi að varðveita líffræðilega fjölbreytni og mögulega einnig jarðminjar/jarðmyndanir. Svæðin geta haft ómetanlegt gildi sem viðmiðunarsvæði fyrir vísindarannsóknir og vöktun.</i>
Víðerni	Stór lítt snortin svæði	<i>Friðlýsing miðar fyrst og fremst að því að varðveita víðáttumikil svæði, lítt snortin af áhrifum, inngrípum og</i>

		<i>framkvæmdum mannsins.</i>
<i>Þjóðgarðar</i>	<i>Venjulega stærri svæði</i>	<i>Friðlysing til að vernda heildstætt landslag, jarðmyndanir og vistkerfi, svo og menningarleg og söguleg gildi viðkomandi svæðis, m.a. til að stuðla að því að almenningur eigi aðgang að fjölbreyttum náttúrulegum svæðum til útivistar og fræðslu.</i>
<i>Náttúruvætti</i>	<i>Oftast minni svæði</i>	<i>Oftast jarðfræðileg fyrirbæri sem vernduð eru vegna fræðilegs gildis, fegurðar eða sérkenna.</i>
<i>Friðlönd</i>	<i>Misstór svæði</i>	<i>Friðlyst vegna mikilvægra vistkerfa, vistgerða, tegunda og búsvæða þeirra.</i>
<i>Landslagsverndarsvæði</i>	<i>Venjulega stærri svæð</i>	<i>Friðlysing miðar að verndun sérstæðs og fágæts landslags, landslagsheilda og jarðmyndana.</i>
<i>Verndarsvæði með sjálfbærri hefðbundinni nýtingu</i>	<i>Venjulega stærri svæði</i>	<i>Friðlysing þjónar fyrst og fremst þeim tilgangi að vernda náttúruleg vistkerfi sem nýtt eru með sjálfbærum hætti.</i>
<i>Fólkvangur</i>	<i>Misstór svæði</i>	<i>Friðlysing náttúrulegs svæðis til útivistar í grennd við þéttbýli.</i>

(IUCN Protected Areas Categories System; Umhverfisráðuneytið, 2011)

Flokkarnir sem lagðir eru til minna um margt um aðra flokka sem skoðaðir hafa verið í kaflanum um flokka. Þeir minna einna helst á ROS flokkunina, en þar, líkt og í þessari flokkun, hafa mannleg inngríp mikil áhrif og flokkar ákvarðast að miklu leyti af því hversu mikilla mannlegra áhrifa gætir á svæðunum.

Innan borgarmarka Reykjavíkur er einnig að finna svæði sem eru vernduð með hverfisverndun og einnig friðun bygginga og friðun trjáa, en undir það falla tré sem eru yfir 8 m á hæð eða eldri en 60 ára (Umhverfissvið Reykjavíkurborgar; Húsafriðunarnefnd).

5.6 Flokkun opinna svæða í Reykjavík í dag

Eins og sást greinilega í kaflanum hér að framan, um flokkanir í gegnum tíðina, hafa opin svæði verið flokkuð á ýmsa vegu og engu einu flokkunarkerfi beitt á svæði í Reykjavík. Nú hefur Skipulagssvið Reykjavíkur þó gert nýja flokkun á opnum svæðum, sem á lítið skylt við aðrar flokkarnir sem á undan hafa komin. Sú flokkun verður skoðuð hér.

5.6.1 Flokkun Skipulagssviðs Reykjavíkurborgar

Skipulagssvið Reykjavíkurborgar flokkaði opin svæði fyrir vinnuna í kringum nýtt Aðalskipulag Reykjavíkur. Þar er notast við stigveldisflokkunarkerfi, sem byggt er á flokkunarkerfi sem notað er í Noregi. Fjallað er um norska flokkunarkerfið og önnur

stigveldisflokkunarkerfi í kafla 2.3. Flokkunin byggir á notkun svæða og stærð þeirra. Flokkunin var unnin í þeim tilgangi að öðlast yfirsýn yfir fjölda og stærð opinna svæða í Reykjavík og aðgengi íbúa að þeim (Björn Axelsson, 2011).

Svæði eru flokkuð eftir því hvort þau hafi einhverja sértæka notkun, eins og íþróttasvæði, hesthúsasvæði, gróðrarstöðvar og garðlönd, kirkjugarðar og golfvellir. Þá eru strandsvæði flokkuð sérstaklega, auk þess sem ár og vötn eru flokkuð í sérstakan flokk. Það sem eftir er eru garðar og dvalarsvæði, en hvort tveggja er flokkað eftir stærð. Þeir garðar sem eru stærri en 10 hektarar nefnast borgargarðar, garðar milli 0,5 og 10 hektara nefnast hverfisgarðar og dvalar- og leiksvæði eru síðan undir 0,5 hekturum. Á skipulagsuppdrátti í drögunum eru síðan merktir inn borgargarðar og er engu líkara en að *borgargarðar* séu samheiti yfir bæði *borgargarða* og *hverfisgarða* þar.

Garðflokkarnir eru skilgreindir með hámarksfjarlægð íbúa að svæðunum. Nærsvæði svæðanna miðast við að íbúar eigi ekki að þurfa að ferðast lengra en 300 metra að dvalarsvæði, 500 metra að hverfisgarði og 1000 metra að borgargarði. Borgargarðar eiga þannig að geta þjónustað borgina alla, hverfisgarðar eiga að geta þjónustað hverfin og dvalar- og leiksvæðunum er ætlað að þjónusta nærumhverfið (Skipulags- og byggingarsvið, 2011). Þessar tölur eru fengnar úr norskri skýrslu um aðgengi að opnum svæðum, þar eiga reyndar minnstu svæðin (þar heita svæðin „små parker“) að vera í 250 metra fjarlægð frá íbúum en ekki 300 metra fjarlægð (Afdeling for byutvikling, 2009). Hvergi er útskýrt hvers vegna ákveðið var að notast frekar við 300 metra en 250 metra, líkt og í norska kerfinu. Raunar er aldrei vitnað í norsku flokkunina í drögunum.

Samkvæmt útreikningum Skipulagssviðs hafa 92% borgarbúa grænt, opið svæði í 300 metra fjarlægð frá heimili sínu. Flokkunin flokkar aðallega svæði í eigu Reykjavíkurborgar en flokkar þó einnig nokkur opin svæði sem ekki eru í eigu borgarinnar. Svæði í eigu Þjóðkirkjunnar, í kringum Hallgrímskirkju og túnið við Kristskirkju, eru flokkuð en svæði í kringum aðrar kirkjur eru það ekki. Ekki er útskýrt hvers vegna ekki sé samræmi í flokkun á slíkum svæðum. Enginn flokkur er tiltækur fyrir stofnanasvæði, en þó er aldrei gert ljóst í texta hvort ætlunin sé að flokka stofnanasvæði eingöngu eftir stærð og kalla þau þá dvalarsvæði, hverfisgarða og borgargarða, allt eftir stærð þeirra.

Í þróunaráætlun miðborgarinnar, sem einnig er birt að hluta til í drögum að aðalskipulagi, eru aðrir flokkar nefndir til sögunnar. Þeir bera önnur heiti og skilgreiningar. Þar er til að mynda talað um stofnanasvæði, svo og stofnanasvæði með útvistargildi, en þá flokka er ekki að finna í flokkuninni sem opin svæði eru flokkuð samkvæmt í drögunum (Skipulags- og byggingarsvið, 2011). Þetta ósamræmi veldur ruglingi.

Uppdrættir, þar sem opin svæði eru merkt inn, passa ekki við litakóða sem gefnir eru. Í útskýringum er fjallað um flokk sem nefnist *Gróðrarstöðvar og garðlönd* en í uppdrætti eru þau svæði ekki merkt inn. Þar er hins vegar flokkur sem ber heitið *Kirkjugarðar og garðsvæði* (Skipulags- og byggingarsvið, 2011).

Mjög lítil svæði í miðborginni, svo sem Bríetartorg, Vitatorg, LÝðveldisgarðurinn o.fl., eru ekki flokkuð (Skipulags- og byggingarsvið, 2011). Enginn flokkur er fyrir torg, en samkvæmt Birni Axelssyni átti eftir að setja inn flokka fyrir torg og færur þeir flokkar á annað lag. Þó eru sum torg merkt inn á uppdrátt með flokkun og þá merkt sem dvalarsvæði.

Sum opin svæði eru ekki flokkuð, en þau eru merkt inn á Aðalskipulagið sem *þróunarsvæði*. Samkvæmt Birni Axelssyni eru þau ekki flokkuð sökum þess að þá væri hætt við íbúar krefðust þess að þau verði áfram opin svæði, þótt þau séu ekki nýtt til útvistar. Flokkunin er unnin af starfsmönnum Skipulagssviðsins án beinnar þátttöku íbúa. Flokkunin er unnin út frá loftmyndum, heimsóknum á sum svæðin og út frá tilfinningu innanhús um notkun á svæðunum. Engin úttekt á notkun og viðhorfi íbúa til grænna svæða hefur verið framkvæmd í tengslum við þessa flokkun.

Flokkunina á að nota í aðalskipulagi og getur það útskýrt að minni svæði eru ekki flokkuð. Lítil svæði verða varla sýnileg í 1:30.000. Samkvæmt Birni Axelssyni hefur hins vegar verið hafist handa við gerð hverfaskipulaga sem leysa eiga deliskipulög af hólmi og á þá að líta á hverfin sem skipulagsheildir (Björn Axelsson, 2011). Skalinn sem unnið verður með í þeim skipulögum er hins vegar mun minni en sá sem unnið er með í aðalskipulaginu og þar mun nærumhverfi að öllum líkindum öðlast meira vægi.

EKKI ER HÆGT AÐ BIRTA UPPDRÁTT ÞAR SEM SVÆÐI ERU FLOKKUÐ SAMKVÆMT KERFINU VEGNA ÞESS AÐ ÞAÐ ER ENN Í VINNSLU. HÆGT VERÐUR AÐ SKOÐA KERFIÐ MEÐ NÝJU AÐALSKIPULAGI SEM VON ER Á.

5.6.2 Vettvangs og leiksvæðakönnun Reykjavíkurborgar sumarið 2011

Umhverfissvið Reykjavíkurborgar hefur verið að vinna að leiksvæðastefnu, þar sem markmiðið er að bæta leiksvæði og jafnvel fækka þeim og breyta, þannig að þau nýtist sem best. Í tengslum við þá vinnu var unnin vettvangs- og leiksvæðakönnun í Reykjavík, sumarið 2011. Umhverfissvið Reykjavíkurborgar sá um framkvæmd könnunarinnar og skýrslu með niðurstöðum. Könnunin er liður í leiksvæðastefnu sem er í mótu.

Farið var í heimsókn á öll leiksvæði í Reykjavík og ástand á leiktækjum og bekkjum athugað. Þar að auki var staldrað við á svæðinu í eina klukkustund og fylgst með notkun á leiksvæðunum. Síðan svöruðu nemendur í vinnuskóla Reykjavíkur spurningalista um notkun þeirra á svæðinu, bæði núna og þegar þau voru yngri. Tuttugu og átta leiksvæði voru skoðuð í Vesturbænum.

Í vettvangsathuguninni eru aðeins nokkur einangruð atriði skoðuð, notkun í klukkustund, óformleg viðtöl við vegfarendur á nokkrum svæðum, ástandskönnun á leiktækjum og notkun nemenda við vinnuskóla Reykjavíkur á svæðunum.

Það gefur mjög ónákvæma mynd að skoða aðeins notkun á svæði í eina klukkustund, en í mörgum tilvikum notar enginn svæðin þessa klukkustund. Með lengri viðveru eða fleiri fjölda viðverstunda væri hægt að fylgjast með hvernig svæðið væri notað, á hvaða aldrí notendur væru, hvernig mismunandi aldurshópar notuðu svæðið og hægt væri að ræða við fleiri vegfarendur. Í viðtali við gerð rannsóknarinnar greindi viðmælandi frá því að hann hefði séð framkvæmd einnar slíkrar vettvangsathugunar á leiksvæði fyrir aftan heimili sitt. Hann sagði svæðið vera notað tvisvar í viku af leikskólum í nágrenninu en á meðan vettvangsraðsóknin var unnin hafi enginn litioð þar við og hann hafði áhyggjur af því að röng mynd hefði fengist af svæðinu.

Í könnuninni er aðeins skoðað ástand leiktækja en öðru almennu viðhaldi veitt lítil athygli (Margrét Sigurðardóttir, Karen Pálsdóttir, & Hildur Svavarsdóttir, 2011).

Upplýsingar frá Vinnuskólanum um notkun eru mjög takmarkaðar, en við hvert svæði kemur fram hvort einhver úr Vinnuskólanum noti svæðið núna eða hafi notað það áður, en hins vegar vantar upplýsingar um hversu margir voru spurðir. Í sumum tilvikum eru fleiri upplýsingar um svæðin, eins og hvort þau séu skemmtileg eða í gönguleið.

Viðtal var tekið við Margréti Sigurðardóttir hjá Umhverfissviði Reykjavíkurborgar og þar greindi hún frá vinnu við leiksvæðastefnu, sem þá var verið að þróa. Margrét greindi frá því að athuganir þeirra hefðu leitt í ljós að leiksvæði á lóðum skóla og leikskóla væru mikið notuð vegna þess að viðverutími barna í skólum og leikskólum hefði lengst. Því væri hægt að samnýta betur leiksvæði á skóla- og leikskólalóðum með því að nota þau einnig á meðan skólar og leikskólar eru lokaðir. Hún greindi einnig frá því að nú væru breyttar áherslur í hönnun leiksvæða og að nú væru leiksvæði gjarnan hönnuð fyrir svokallaðan opinн leik (Margrét Sigurðardóttir, 2011).

6 Vettvangskönnun

6.1 Öskjuhlíð

Hér verður greint frá niðurstöðum viðtala um Öskjuhlíð.

6.1.1 Notkun

Viðmælendur notuðu svæðið til gönguferða, til að komast í snertingu við náttúruna, komast út úr borginni og upplifa dýralíf.

Aðgengi og viðhorf til svæðisins höfðu mest áhrif á notkun.

Af þeim tíu sem voru spurðir nefndu fimm að einhvers konar aðgengismál hefðu áhrif, tveir viðmælendur nefndu að erfitt væri að ganga um með barnavagn á svæðinu, ein að of langt væri að fara með hundinn þangað út að ganga og að lokum nefndu tveir að slæmt aðgengi væri fyrir fótgangandi að svæðinu. Einn gerði athugasemd um að ekki væru salerni á svæðinu og því ekki hægt að staldra þar við of lengi.

Það viðhorf að óæskileg notkun ætti sér stað á svæði hafði þau áhrif að viðmælendur, sérstaklega konur, vildu ekki nota svæðið einar eða að kvöldi til. Viðmælendur nefndu það einnig að þeir vildu ekki leyfa börnum sínum að fara þangað einum.



Mynd 9 Öskjuhlíð.

6.1.2 Viðhorf

Almennt var jákvætt viðhorf til svæðisins en einnig að svæðið væri óöruggt að vissu leyti.

Algengt viðhorf var að svæðið væri á einhvern hátt óöruggt og væri notað til óæskilegra athafna. Þá sögðust fimm viðmælendur, allt konur, ekki vilja nota svæðið einar á kvöldin, því það væri einangrað og ótryggt.

„(Ég) þurfti alltaf að vera svo snemma á ferðinni á veturna til að lenda ekki í rökkri og ég þori alls ekki að vera þar í rökkri... því það er ekkert mál að vera þar, jafnvel í rökkri, ef maður er ekki inn.“

Annar viðmælandi sagði eftirfarandi:

„Parna voru eitt sinn vafasamir menn og maður er svolítið mikið einn þarna. Ýmislegt vafasamt í gangi þar, því miður.“

Tveir viðmælendanna voru með börn á aldrinum 9-11 ára og vildu ekki að börnin færu þangað ein.

„Ég hef sagt við stelpuna að hún megi ekki fara þangað ein, mér líður ekki vel að vita af henni inni þarna.“

Þegar hún var spurð hvers vegna, svaraði hún:

„það (svæðið) hefur svona róna-, dópista- og perrastimpil á sér. Það er kannski ekki þannig en ég vil ekki taka áhættuna.“

Einn viðmælandinn sagðist ekki vilja leyfa þriggja ára dóttur sinni að hlaupa þar um af hræðslu um að hún gæti stungið sig á sprautunál og annar viðmælandi vissi að barn sem hún þekkti til hefði stungið sig á sprautunál þarna á svæðinu. Einn viðmælandi minntist morðs sem var framið á svæðinu.

Þrátt fyrir að viðmælendur hefðu flestir, þ.e. átta af tíu, það viðhorf til svæðisins að það væri óöruggt og athvarf ýmissa óæskilegra athafna, þá höfðu þeir einnig almennt jákvætt viðhorf til þess. Enginn þeirra vildi missa svæðið, margir töluðu um það sem eins konar griðastað í borginni, ein sagði að þar væri hægt að fara út úr bænum, án þess að fara út úr bænum, og flestir báru svipaðan hug til staðarins. Þrátt fyrir að viðmælendur hefðu neikvætt viðhorf til einhverra þætta í tengslum við svæðið, líkt og það að fara á svæðið að kvöldi til eða að óttast sprautunálar, þá virtust allir viðmælendurnir ánægðir með að svæðið skyldi vera til og fannst gott að vita af því. Viðhorfið virtist því aðeins hafa áhrif á tiltekna notkun, þá einna helst á kvöldgöngur og leik barna án fylgdar fullorðinna.

Reynsla viðmælenda af svæðinu virtist einnig hafa mikil áhrif á viðhorf þeirra gagnvart svæðinu og notkun á því. Einn viðmælandi sagði sig og kærstu sína hafa gengið fram á fólk í ástarleik á göngu sinni um svæðið um hábjartan dag um helgi og að þeim hafi þótt það óþægilegt. Annar viðmælandi, kona á fertugsaldri, hafði sem barn verið á gangi gegnum svæðið, með vinkonu sinni, þegar fullorðinn maður hefði angrað þær og verið með kynferðislega tilburði og eftir það hafi henni þótt óþægilegt að fara þangað ein og hún fyrir vikið forðast það. Enn annar viðmælandi hafði unnið við viðhald á svæðinu og sagðist hafa orðið var við sprautur, smokka og annað sem hefði breytt viðhorfi hans til svæðisins til hins verra. Einn viðmælandinn, kona á þrítugsaldri, sagðist hafa komið mikið á svæðið með skátahópnum sínum á yngri árum og að sér þætti gaman að rifja upp þær minningar með ferðum á svæðið. Viðmælendur sem höfðu búið við svæðið, eða oft heimsótt svæðið á yngri árum, töluðu um leiki í skóginum og við stríðsminjarnar. Þrír viðmælendur töluðu sérstaklega um að þeir færu í Öskjuhlíðina til þess að virða fyrir sér kanínurnar. Einn viðmælandi minntist þess að hafa farið í Öskjuhlíðina í skólaferð:

„ég gleymi því ekki þegar Kristján (grunnskólakennari) fór með okkur (bekkur í Hlíðaskóla) og við grilluðum í skóginum um miðjan veturn, það var svo mikill snjór... mig hefur alltaf langað til þess að endurtaka það.“

Hægt væri að bæta svæðið að mati viðmælandi meðal annars með því að merkja stríðsminjarnar sem þar eru, en tveir þeirra sögðu þær ekki merktar. Einn viðmælandinn sagði minjarnar myndu öðlast mun meira gildi ef þær væru vel merktar, en þær væru mikilvægur hluti af sögu svæðisins.

Fimm viðmælendur nefndu að þar mætti vera meira viðhald eða hreinsun á rusli sem safnast. Aukið eftirlit með svæðinu var einnig nefnt. Fjórir viðmælendur nefndu að bygging Háskólans í Reykjavík og umferðamannvirkja tengdar honum hefðu haft neikvæð áhrif, það hefði skorið á tenginguna við Nauthólsvík og eyðilagt náttúruupplifun.

6.1.3 Lýsing á svæði

Svæðinu var lýst sem náttúrulegu svæði.

Þegar viðmælendur voru beðnir um að lýsa svæðinu, lýstu alls níu því sem eins konar náttúrulegu svæði. Viðmælendur lýstu því sem skógi í borg, litlum skógi, óruddum skógi, svæði með villtum gróðri og dýralífi, þjóðgarði í borg, eins konar náttúruverndarsvæði með kanínum, villtu svæði, skógi og ótaminni náttúru. Einn viðmælandi, sá elsti, kona á sjötugsaldri, lýsti því sem manngerðu útvistarsvæði. Sá viðmælandi sem hafði aldrei farið á svæðið, 25 ára kona, sagðist samt vita að um væri að ræða villt svæði og gróið, með kanínum og kindastígum.

Einn viðmælandi lýsti svæðinu á þennan hátt:

„*Svona náttúra sem maður getur labbað um í. Það er ekki alltaf að maður nennir upp á Esju en þarna getur maður farið og fengið sömu upplifun.*“

Annar viðmælandi lýsti því á þennan hátt:

„*Petta er útiverusvæði, það bætir heilmiklu að það eru kanínur þarna, þetta verður svona einhvers konar náttúruverndarsvæði fyrir vikið.*“

Í ljós kom að sumir viðmælendur héldu að svæðið væri náttúrulegur skógur, t.d. nefndi einn að svæðið væri óruddur skógur en aðrir gerðu sér grein fyrir að svæðið væri gróðursett, jafnvel þótt þeir segðu það vera gróið og náttúrulegra en önnur svæði í borginni. Einn viðmælandi sagði svæðið vera gróðursett en að það hefði fengið að vaxa villt og upplifunin væri sú sama og þegar farið væri á náttúrulegt svæði. Sá viðmælandi sem lýsti svæðinu sem manngerðu útvistarsvæði sagðist hafi farið á svæðið nýlega, eftir langt hlé, og að sér hefði brugðið að sjá hve mikið gróðurinn hefði vaxið. Hugsanlega markast lýsing hennar á svæðinu af því að hún man eftir svæðinu áður en það varð eins gróið og það er nú.

6.1.4 Framkvæmd viðtala

Tekin voru 10 viðtöl um notkun og viðhorf til Öskjuhlíðarinnar.

Viðmælendur voru spurðir hvort þeir færðu einhvern tímann í Öskjuhlíð og ef þeir svöruðu játandi voru þeir spurðir hve oft þeir færðu og ef ekki, voru þeir spurðir hvers vegna ekki. Viðmælendur voru síðan beðnir um að lýsa því hvernig svæði Öskjuhlíðin sé og grennslast var fyrir um viðhorf þeirra til svæðisins.

Af þeim tíu sem rætt var við bjuggu níu í Hlíðunum og einn starfaði við Háskólan í Reykjavík, sem er staðsettur við Öskjuhlíðina. Tekin voru viðtöl við fjóra karlmenn og sex konur en þau voru öll á aldrinum 23-40 ára, fyrir utan eina sem var á sjötugsaldri. Af þeim tíu sem voru spurðir fóru fjórir þangað öðru hvoru, fjórir fóru þangað sjaldan, einn hafði ekki komið þangað síðan hann var barn og einn hafði aðeins farið í Keiluhöllina, sem er staðsett í Öskjuhlíðinni.

6.2 Klambratún

Hér verður greint frá niðurstöðum viðtala um Klambratún.

6.2.1 Notkun á svæðinu

Allir viðmælendur sögðust nota svæðið reglulega til þess að ganga í gegn eða stytta sér leið annað. Fjórir viðmælendur voru með börn á aldrinum eins árs til tólf ára og þessir viðmælendur sögðust einnig nota það til leikja og samverustunda. Allir viðmælendur sögðust nota svæðið meira að sumri til en á veturna.

Það sem hafði mest áhrif á notkunina var þjónusta og viðhald.

Af alls níu aðspurðum sögðust þrír myndu nota svæðið meira ef meiri þjónusta væri á svæðinu, veitingasala eða sölurnar, svo og salerni. Fjórir nefndu að viðhald á leiksvæði væri slæmt og sögðu það hafa áhrif á notkun. Einn viðmælandi sagði slæma stíga hafa áhrif að að hún gengi í gegnum svæðið í vissu veðri.



Mynd 10 Klambratún

6.2.2 Viðhorf

Viðhorf til svæðisins var almennt jákvætt en þó væri hægt að bæta það til muna.

Fjórir viðmælendur nefndu að svæðið hefði breyst mikið til hins betra undanfarin ár, aðstaðan þar hefði batnað mikið og þar var nefndur blakvöllur, hjólabrettarampi fyrir börn, viðgerð á körfuboltavöll og grill. Þrír viðmælendur nefndu að unnið væri að því innan hverfisins að bæta Klambratúnið og að haldnir hefðu verið fundir um framtíð þess. Enginn þeirra var þó virkur í þessu starfi en sögðust hafa tekið eftir og fundið fyrir breytingum á svæðinu.

Ástandi göngustíga var mjög ábótavant, að mati eins viðmælanda, og það varð til þess að hún gekk sjaldnar í gegnum svæðið að vetri til:

„Það eru enn þá ómalbikaðir göngustígar sem verða bara for og drulla í bleytu... maður þarf að vera sérskóður ef maður ætlar að fara þegar frost fer úr jörðu.“

Annar viðmælandi benti á að einhver önnur þjónusta þyrfti að vera á svæðinu en sú sem er til staðar á listasafninu:

„Við tökum sko með okkur nesti og við búum náttúrulega svo nálægt en það er samt óþægilegt ef stelpurnar þurfa að skreppa á snyrtunga... manni líður eitthvað óþægilega að fara inn á safnið til að nota snyrtunga þar... ég vil ekki senda þær yfir Miklubrautina (heim) til að fara á klóið.“

Viðhald á leiksvæði þótti ekki gott en þetta nefndu alls fjórir viðmælendur. Einn viðmælandi lýsti leiksvæðinu sem ruslageymslu á meðan aðrir nefndu slælegt viðhald á leiktækjum.

Fjórir viðmælendur nefndu að viðhaldi á leiksvæðinu væri mjög ábótavant. Lagfæra þyrfti leiktæki og fjarlægja sandhóla sem þar eru.

Einn viðmælandi benti á að erfitt væri að fara á Klambratúnið í lautarferðir, sökum þess að grasið væri yfirleitt rakt. Viðmælandinn benti á að þar gæti verið sniðugt að vera með bekki með áföstum borðum, þannig að gestir gætu farið í lautarferðir á svæðinu.

Einn viðmælandi lýsti ánægju sinni með grillin á svæðinu en fannst þau þó ekki vera vel staðsett. Hann benti á að í skeifunni væri yfirleitt logn og gott veður en að hún væri lítið notuð nema á veturna þegar börn færð pangað með sleða. Þar sagðist hann halda að gott hefði verið að hafa grillin. Hann sagðist eitt sinn hafa farið þangað með vinum sínum og grillað og það hefði tekist vel.

Einn viðmælandi benti á að malbika þyrfti stígana og að þeir væru sérstaklega slæmir á veturna.

6.2.3 Lýsing á svæði

Viðmælendur lýstu svæðinu sem almenningsgarði, útlendum park, lystigarði, hálfgerðum skrúðgarði, túni eða opnu svæði, manngerðum almenningsgarði, „garði eins og garðinum fyrir utan hjá mér, nema stærri“, stórum grænum reit og notalegum almenningsgarði.

Það var einnig ljóst að listasafnið hafði mikil áhrif á hverjum augum viðmælendur litu svæðið, en í sex af níu viðtöllum töludu viðmælendur um listasafnið. Helmingur viðmælenda nefndi að á svæðinu væru oft óformlegir íþróttaleikir, sérstaklega á sumrin. Þar færí fólk í fótboltaleiki á grasinu, léki sér í „frisbí“ og álíka leikjum. Viðmælendur lýstu svæðinu allir sem manngerðu á einhvern hátt, hér er ein slík lýsing:

„Stór grænn reitur inni í miðju höfuðborgarsvæðinu... ég ólst upp í Hafnarfirði og bar lék ég mér oft í Hellisgerði en það vantar allt úr Hellisgerði í Klambratúnið... það er svo flatt og bara nokkur tré... Hellisgerði er alvöru náttúra á meðan Klambratún virðist svo rosalega manngert.“

6.2.4 Framkvæmd viðtala

Tekin voru níu viðtöl um notkun og viðhorf til Klambratúns.

Viðmælendur voru spurðir hvort þeir færð einhvern tímann á Klambratún og þeir sem svöruðu játandi voru spurðir hve oft þeir færð og þeir sem ekki fóru þangað voru spurðir hvernig á því stæði. Viðmælendur voru síðan beðnir um að lýsa því hvernig svæði Klambratún er og reynt var að grennslast fyrir um viðhorf þeirra til svæðisins.

Af þeim níu sem rætt var við bjuggu átta í Hlíðunum og einn hafði starfað í þrjú ár á Klambratúni hjá Reykjavíkurborg. Tekin voru viðtöl við fjóra karlmenn og fimm konur, en þau voru öll á aldrinum 23-40 ára. Af þeim níu sem voru spurðir fóru öll þangað reglulega.

6.3 Leiksvæði í Vesturbæ

Hér verður greint frá niðurstöðum viðtala um leiksvæði í Vesturbæ.

6.3.1 Notkun

Svæðin voru aðallega notuð til leikja og samverustunda.

Í mörgum tilvikum vissu viðmælendur ekki alveg hvar börnin þeirra léku sér, en það fór eftir aldri. Svo virtist sem að börn sem byrjuð væru í skóla hefðu meira frelsi til þess að ferðast ein um hverfið. Börnin notuðu enn fremur eigin heiti á leikvellina, en þar má nefna Gubburóló, Bláa róló, Coca Cola róló, Aparóló og fleira í þeim dúr. Oft vissu foreldrarnir ekki alveg um hvaða leiksvæði var að ræða og gátu því ekki bent á þau á korti.

Viðmælendur með börn á leikskólaaldri virtust nota leiksvæði í meira mæli en aðrir. Leiksvæðin sem þeir notuðu voru oftast í nálægð við heimili eða á leið úr leikskóla eða í annarri gönguleið. Þó var áberandi að fólk ferðaðist samt þó nokkra vegalengd að leiksvæðum sem voru sérstök að einhverju leyti. Viðmælendur með mjög ung börn lögðu lykkju á leið sína til að komast á leiksvæði sem voru með ungbarnarólum, þótt þau væru í þó nokkurri fjarlægð frá heimilinu. Einn viðmælandinn fór oft á leiksvæði sem var í tveggja kílómetra fjarlægð, þótt fimm önnur leiksvæði væru í innan við 350 metra radíus frá heimili hans. Þegar farið var á leiksvæði sem voru í nokkurri farlægð frá heimili, var oftast nær um að ræða hluta af lengri gönguferð.

Börn viðmælenda sem voru á leikskóla eða í skóla voru öll í gæslu frá morgni til fjögur eða fimm á daginn. Viðmælendur fóru því helst á leiksvæði um helgar, á sumrin eða á leið heim úr skóla eða leikskóla. Fyrir vikið notuðu viðmælendur leiksvæði oftast utan opnunartíma skóla og leikskóla og gátu því nýtt sér leiksvæði á lóðum skóla og leikvalla. Viðmælendur með börn sem ekki voru komin á leikskóla eða í einhvers konar gæslu, eða höfðu verið í þeim sporum skömmu áður, töluðu um skort á leiksvæðum fyrir lítil börn.

Tveir viðmælendur nefndu Hólavallakirkjugarð sem leiksvæði barna sinna. Annar viðmælandinn hafði búið rétt hjá svæðinu áður og þá hefði það verið það svæði sem næst stóð heimilinu. Viðmælendurnir nefndu báðir að svæðið væri ævintýralegt og að börnum þeirra þætti spennandi að leika sér þar. Einn viðmælandi sagði óbyggða lóð bakvið húsið hans vera eitt helsta leiksvæði barna hans. Honum þótti óþægilegt að vita af börnum sínum þar af öryggisástæðum.

Það sem virtist hafa afgerandi áhrif á notkun var viðhald og öryggi.

Viðmælendum þóttu leiksvæði sem voru opin út að götu sérstaklega óþægileg, því þar þurfti að hafa sérstaklega mikið eftirlit með börnunum.

„maður er með svona lítin brjálæðing, sem bara hleypur í burtu. Þetta á að vera skemmtileg stund fyrir alla (að fara á leiksvæði) en maður getur ekki verið rólegur.“

Viðmælendur nefndu oft að einn af kostunum við að fara á aflokuð leiksvæði, sem tilheyrðu leikskólum, væri að þau væru lokuð með hliðum, þannig að ekki þyrfti að hafa stanslaust eftirlit með yngri börnum.

Viðmælendur voru ekki sérstaklega beðnir um að lýsa viðhaldi svæðanna heldur beðnir um að lýsa svæðunum og þó nefndu tólf viðmælendur af þeim sautján sem notuðu leiksvæði að viðhaldi væri ábótavant á einu eða fleiri leiksvæðum. Þeir sem ekki ræddu það sérstaklega var ein barnlaus kona, þrír feður, einn með árs gamalt barn, faðir með ellefu ára dóttur, einn með sjö ára gamlan son og ein tveggja barna móðir með tvö börn, átta og tíu ára. Umræðan um viðhaldið var á two vegu: umræða um slysagildrur vegna slæms viðhalds annars vegar og hins vegar sögðust viðmælendur ekki vilja vera á ósnyrtilegum og illa hirtum stað. Slysagildrur sem voru nefndar voru tréflísar af leiktækjum, hættan við að klemma fingur í keðjum, sjúkdómar af völdum kattarskíts, glerbrot og fleira. Sums staðar voru slysavarnir orðnar að slysagildrum vegna slælegs viðhalds:

„gúmmið sem er utan um keðjurnar á rólunum, sem á að verja puttana, er orðið svo slitið að hún getur skorið sig á því og jafnvel fest sig í því.“

Einn viðmælandi lýsti leiksvæði á Bræðraborgarstíg á þennan veg:

„Ég myndi örugglega fara oftar þangað ef það væri ekki svona ógeðslegt graff [veggjakrot] á honum (leikvellinum) og sjabbó... krass og ljótt tagg (veggjakrot) þarna... þarna finnur maður fyrir því að þar sitja ungligar um helgar og reykja og drekka.“ (vesturbæ, 2011)

Hún sagði þó skort á viðhaldi á svæðinu ekki gera það óöruggt, heldur væri það óöruggt sökum þess hversu opið það væri út að götu. Illa hirtur gróður, brotnar hellur og fleira slíkt var einnig oft nefnt.

Í sumum tilvikum virtist tiltekið öryggi hafa vega þyngra en annað . Hér talar einn viðmælandinn um svæði sem er illa hirt en samt öruggt:

„í algerri niðurníðslu... illa hirt, glerbrot þarna... en ég hef engar áhyggjur af honum (syninum) þarna, við sjáum úr eldhúsglugganum og maður heyrir allt.“

Annar viðmælandi, sem ekki hefur yfirsýn yfir svæðið, sagði um sama svæði:

„þetta er alveg hörmulegur róló... leiktækin léleg og sum ónyt... sé alls staðar hvar sá litli getur klemmt sig... illa hirtur og man ekki eftir ruslafötu þar og það er enginn staður þar sem fullorðnir geta setið.“



Mynd 11 Leiksvæði við Lynghaga

6.3.2 Viðhorf

Almennt var jákvætt viðhorf til leiksvæða í Vesturbæ en að það væri þó hægt að bæta mörg þeirra til muna.

Margir viðmælendur með börn á leikskólaaldri, eða yngri börn, töluðu um að leiksvæðin hentuðu misvel aldurshópum.

Í sumum tilvikum eru það fjarlægðir og efnisnotkun sem hafa áhrif:

„hann er mjög stór, með dreifðum leiktaekjum og möl og erfitt er fyrir lítinn strák að ganga í möl. Hann verður þreyttur og ég verð að halda á honum milli leiktaekja og það er allt of langt milli leiktaekja.“

Sum leiksvæðin eru hönnuð með tiltekinn aldurshóp í huga:

„.... við notuðum hann mjög mikið, þetta var alveg fínn róló en tækin voru orðin léleg... þetta er núna opinn róló, eða opinn leikur heitir þetta, þar eru stór kefli og spýtur og drumbar... við notum þetta miklu minna núna... þetta hentar ekki litlum börnum... mér skilst samt að elstu börnin á leikskólanum noti þetta mikið.“

Sums staðar voru það önnur börn sem höfðu áhrif á notkunina:

„Þetta er rosalega stórt svæði fyrir stærri krakka og það getur verið svoltíð mikið af svona stórum krökkum þarna, svona átta, níu ára krökkum þar, þannig að það er ekki alltaf að maður getur stoppað, af því ég fer ekki á róla með hann tveggja ára og svo (eru) átta og níu ára krakkar hlaupandi út um allt... þetta er stórt svæði og þau geta verið með svoltíinn gauragang.“

Fjórtán af þeim fimmtán viðmælendum sem voru með börn fóru á leiksvæði sem tilheyrðu skólum eða leikskólum eftir lokunartíma, um helgar eða þegar lokað var á sumrin. Aðeins einn af þeim fjórtán sem notuðu slík svæði sagði að sér fyndist ekki óþægilegt að fara inn á þessi svæði, því sér liði eins og það væri í einkaeigu, en sagðist samt nota svæðin. Öðrum viðmælendum fannst þetta ekki óþægilegt.

Einn viðmælandinn sagðist hafa reynt að fylgjast með hvenær leikskólar lokuðu yfir sumartímann til þess að geta notað þau á daginn. Viðmælandinn sagði slíkar upplýsingar ganga manna á milli en þær væru hvergi auglýstar.

Tveir viðmælendur nefndu sérstaklega að þeir fáru ekki á leiksvæði sem væri nálægt Hringbraut sökum mengunar. Hringbrautin virtist einnig vera ákveðinn vegartálfmi fyrir bæði börn og fullorðna. Aðeins elstu börnin máttu fara yfir Hringbrautina ein síns liðs. Þeir sem bjuggu norðan Hringbrautar notuðu lítið svæðin sunnan Hringbrautar, nema þá helst Ægissíðu og Vesturbæjarlaug.

Leiksvæði sem voru næst heimilum viðmælenda voru oft ekki notuð. Í einu tilviki greindi viðmælandi frá því að hún hefði áður notað tiltekið leiksvæði mikið en eftir að hún flutti í 30 metra fjarlægð frá leiksvæðinu notaði hún það lítið. Það virðist sem viðmælendur vilji ganga dálítinn spöl að leiksvæði, því það er oft hluti af gönguferð að heimsækja leiksvæði.

Eitt leiksvæði sem var áberandi vinsælt er leiksvæðið við Lynghaga, en níu af þeim sautján sem ræddu um notkun á leiksvæðum nefndu það sérstaklega. Allir þessir níu viðmælendur bjuggu sunnan Hringbrautar. Svæðinu var lýst sem vel heppnuðu leiksvæði, þar sem bæði var aðstaða fyrir fullorðna og börn. Viðmælendur sögðust geta setið og fylgst með börnum sínum leika og ekki þurfa að hafa áhyggjur af því að börnin hlypu út í umferðina, þar sem leiksvæðið stendur ekki við götu. Svæðinu var lýst sem svæði sem hentaði flestum aldurshópum. Viðmælendur sem notuðu leiksvæðið ferðuðust sumir um tveggja kílómetra leið að svæðinu. Einn viðmælandinn lýsti svæðinu sem hinu fullkomna leiksvæði.

Þá var eitt leiksvæði sem skar sig sérstaklega úr, að því leyti að flestir viðmælendur virtust halda að það væri í einkaeigu og veigrudu sér þess vegna við að nota það. Leiksvæðið er að finna í húsagarði verkamannabústaðanna. Tveir inngangar eru á leiksvæðið, en við þá eru hlið sem eru þó alltaf opin á daginn en læst á nótturni. Einn viðmælandinn sagði að svæðið væri yfirleitt læst og hann hefði því aldrei farið þangað með dóttur sína. Að viðtalini loknu spurði rannsakandi frekar út í þetta og þá sagðist maðurinn hafa séð svæðið læst eitt kvöldið og þess vegna gert ráð fyrir því að það væri alltaf læst. Annar viðmælandi sagðist þekkja íbúa við leiksvæðið og að sér fyndist þess vegna í lagi að nota það. Öðrum viðmælendum fannst óþægilegt að nota svæðið eða notuðu það ekki.

Þegar viðmælendur voru spurðir hvernig mætti bæta leiksvæði þá nefndu flestir öryggi, viðhald þyrfti að bæta en einnig að skortur væri á leiktækjum fyrir yngstu börnin.

6.3.3 Lýsingar á leiksvæðum

Viðmælendur lýstu ætíð leiksvæðum sem leikvöllum, rólóum og róluvöllum.

Róló eða róluvöllur var meira notað yfir leiksvæði sem voru opin og tilheyrðu ekki leikskóla eða skóla, en þetta var þó ekki algilt.

6.3.4 Framkvæmd viðtala

Hér eru tekin öll svæði sem eru skilgreind sem leiksvæði í flokkun Skipulagssviðsins, ásamt leiksvæðum á lóðum skóla og leikskóla. Rannsakandi gerir sér grein fyrir að fleiri svæði séu notuð sem leiksvæði. Börn leika sér á gangstéttum, húsgörðum, á bílastæðum, á náttúrulegum svæðum og fleiri svæðum, en hér verða aðeins skoðuð svæði sem skilgreind eru sem leiksvæði. Viðmælendur voru spurðir hvaða leiksvæði þeir notuðu og hvaða leiksvæði börn þeirra notuðu. Þeir voru einnig spurðir út í það hvað hefði áhrif á notkun þeirra á svæðunum og hvernig svæði þeir kysu helst að nota, auk þess sem þeir voru beðnir um að lýsa svæðunum.

6.4 Stofnanasvæði í Vesturbæ

Hér verður greint frá niðurstöðum viðtala um stofnanasvæði í Vesturbæ.

6.4.1 Notkun

Stofnanasvæði í Vesturbæ voru lítið notuð.

Þau stofnanasvæði sem helst bar á í rannsókninni, fyrir utan skóla- og leikskólalóðir og kirkjugarðinn, voru lítið notuð. Mjög fáir nefndu einhver stofnanasvæði að fyrra bragði. Mikil óvissa virtist ríkja um hvort yfirleitt mætti nota svæðin.



Mynd 12 Svæði við Þjóðarbókhlöðu

6.4.2 Viðhorf

Svæðin þóttu hafa lítinn tilgang. Viðhorfið var oft að ekki mætti nota svæðið. Margar tillögur komu fram um bekki, grill, gróður og annað sem gæti gefið svæðunum tilgang.

6.4.3 Lýsingar á svæðum

Svæðunum var lýst sem tómum og auðum. Lýsingar voru þó misjafnar eftir svæðum.

Svæði við Neskirkju

Aðeins einn viðmælandi nefndi svæðið í kringum Neskirkju að fyrra bragði. Sá greindi frá því presturinn í kirkjunni hefði látið setja upp fótboltamörk á grasblettinn fyrir framan kirkjuna þegar viðmælandinn ólst upp í hverfinu. Þau voru hins vegar tekin niður þegar nýr prestur tók við. Viðmælandinn sagðist halda að nýja prestinum hafi ekki þótt viðeigandi að fótbolti væri leikinn fyrir framan kirkjuna, en hann velti þó einnig vöngum yfir því hvort fótboltamörkin hefðu verið tekin vegna þess að of mörg slík mörk hafi verið á leiksvæðum. Sá hinn sami lýsti svæðinu sem svæði tilheyrandi kirkju, sem gæti verið notað til leikja en að komið hefði verið í veg fyrir það.

Einn viðmælandi, sem bjó nálægt Neskirkju, var spurð sérstaklega út í það hvort hún eða fjölskylda hennar notuðu svæðið kringum kirkjuna, en hún sagði svo ekki vera. Hún lýsti því hins vegar að þar væru mörg tré sem börnum þættu spennandi en hinum megin við trén væri hröð bílaumferð og hún þyrði því ekki að leyfa börnum sínum að leika sér þar. Hún sagði börnin sín kalla svæðið skóg og hún vildi því lýsa svæðinu þannig.

Svæði við Landakotsspítala

Aðeins einn viðmælandi nefndi þetta svæði sérstaklega. Fimm aðrir viðmælendur, sem bjuggu í nálægð við svæðið, voru spurðir út í notkun á því en enginn þeirra notaði svæðið. Viðmælandinn sem ræddi um svæðið hafði oft leikið sér þar sem barn en hann hafði iðulega verið rekinn burt af svæðinu.

„Þetta er óopinbert svæði, grasflötur fyrir framan spítalann, nánar tiltekið fyrir framan líknardeildina. Við vorum oft reknir í burtu þegar við spiluðum fótbolta (þegar hann var yngri), það er ekki ætlast til þess (að verið sé að leika þar), þetta er svona meira skraut... það er ekki ætlast til þess að börn séu að leika sér (í garðinum), garðinum er skipt upp í hólf einmitt svo hann sé ekki notaður.“

Sá lýsti svæðinu sem stofnanagarði.

Hann sagðist þó enn fara þangað stundum með syni sínum að sparka bolta en sér liði líkt og hann væri ekki velkominn.

Aðrir viðmælendur höfðu svipaða sögu að segja en flestum fannst ekki viðeigandi að nota svæðið og sögðust ekki vissir um hvort það mætti.

Svæðin í kringum Háskóla Íslands

Flestir viðmælendanna voru í námi við Háskóla Íslands, en aðeins einn þeirra nefndi óspurður svæði í kringum Háskóla Íslands. Sá var ekki við nám við Háskólann en sinnti rannsóknarvinnu á Þjóðarbókhlöðunni og nefndi að sér þætti notalegt að setjast í hlöðnu brekkuna sem snýr að byggingunni, því þar gæti hann setið án þess að sjást frá götunni eða svæðunum í kring. Aðrir sem voru spurðir hvort þeir notuðu svæðin í kringum Háskólann

sögðust ganga þar í gegn en enginn viðmælendanna sótti sérstaklega í svæðin.

6.4.4 Framkvæmd viðtala

Skilgreining stofnanasvæða í rannsókninni eru svæði sem tilheyra stofnunum og eru í kringum þær en eru ekki í eigu borgarinnar, þau eru opin almenningi en eigendum þeirra ber ekki sama krafa til þess að koma til móts við íbúa. Stofnanasvæði í rannsókninni voru nokkur, svæði við Kristskirkju, svæðið í kringum Landakotsspítala, svæði við Háskóla Íslands, svæði í kringum Neskirkju, auk leikskóla- og skólalóða og fleiri svæði. Þau stofnanasvæði sem helst bar á í viðtolunum, fyrir utan skóla- og leikskólalóðir, voru lítið notuð. Viðmælendur voru spurðir út í notkun þeirra á svæðunum, beðnir um að lýsa þeim og lýsa viðhorfi sínu til svæðanna.

6.5 Hólavallagarður

Hér verður greint frá niðurstöðum viðtala um Hólavallagarð.

6.5.1 Notkun

Viðmælendur notuðu svæðið aðallega til að ganga í gegnum og sem hvíld frá umferð og hávaða.

Svæðið virðist samkvæmt rannsókninni vera eins konar griðasvæði, þar sem viðmælendur sóttust eftir friði og ró.

„þangað fer ég til þess að hvíla mig eða til að íhuga“

Samkvæmt einum viðmælanda kemur fólk fram við hvert annað af virðingu á svæðinu.

„maður veit að maður verður ekki ónáðaður, þetta er sérstakt svæði inni í borginni þess vegna, maður hálfpartinn lædist um og sýnir hver öðrum virðingu, mér finnst það líka mjög attraktívt.“

„Svæðið er alveg ótrúlega hátíðlegt, einhvern veginn vegna þess að fólk sem kemur þarna sýnir hinum látnu svo mikla virðingu“

„ef það er einhver staður sem maður kallar griðastað, fólk hagar sér vel þarna ...það hvílir helgi yfir staðnum“

Einn viðmælandi sagðist fara þangað með börnin sín, því það væri svo margt hægt að ræða á svæðinu:

„það er heilmikið umræðuefni þarna, það er hægt að labba og tala, ...endalaust hægt að tala um eithvað þarna ...heilmikil saga þarna. Ef maður nennir ekki að róla með krakkana, þá fer maður þangað. Þetta er spennandi, svona smá draugó ... þarna fer maður að skoða og spjalla (við krakkana), eins og að fara á safn, þetta er náttúrulega bara einhvers konar safn“

Einn viðmælandinn minntist svæðisins frá því að hann var barn og lýsti því sem ævintýralegu svæði.

„Við félagarnir löbbuðum alltaf úr tónskólanum (í Þingholtunum) út í Vesturbæjarskóla, þá löbbuðum við alltaf í gegn, af því það var svo mikið œvintýri, fórum alltaf nýjar og nýjar leiðir eins og í völundarhúsi, það var svo spennandi.“

Samkvæmt tveimur viðmælendum var svæðið enn þá leiksvæði barna. Einn viðmælandi sagðist hafa búið mjög nálægt svæðinu áður, en þá lék dóttir hennar sér þar oft. Viðmælandinn sagði að það hefði verið langt í önnur leiksvæði en þetta svæði hefði verið nálægt og sér hafi fundist gott að vita af dóttur sinni þar, því þá var hún hvorki að leika úti á götu né að fara of langt.

Þá voru einnig margir sem sóttu í skjól frá umferðinni og hávaða tengdum honum.

Aðgengi hafði áhrif á notkun.

Einn viðmælandi sagðist aldrei fara á svæðið því henni fyndist hún ekki eiga erindi inn í kirkjugarð þar sem hún þekkti enga. Hins vegar nefndu fjórir viðmælendur að hætt væri að jarða í kirkjugarðinum og þess vegna væri hægt að nota hann á annan hátt en aðra kirkjugarða.

„það er ekki jarðað þarna lengur ...það er ekki eins og fólk komi þar hágrátandi enn þá að leiðunum, þetta er ekki svona svæði þar sem manni finnst maður vera að ryðjast inn á einhverja aðra.“

„Þetta er eiginlega ekki lengur kirkjugarður...“

Það er hins vegar ekki alveg hætt að jarða í kirkjugarðinum, því einn viðmælandinn hafði stuttu áður misst afa sinn og ömmu og voru þau jörðuð þar. Hann sagðist fara þangað til þess að vitja leiða þeirra.



Mynd 13 Hólavallagarður

6.5.2 Viðhorf

Viðmælendur lýstu allir yfir jákvæðu viðhorfi til staðarins.

Þó greindu fjórir viðmælendur frá því að erfitt gæti verið að ganga um svæðið með barnavagna eða kerrur. Einn viðmælandi sagðist aldrei finna fyrir óöryggi á svæðinu, líkt og hún fyndi fyrir á Landakotstúninu.

Þegar viðmælendur voru spurðir hvernig mætti bæta svæðið fannst fáum að það þyrfti að bæta. Flestir viðmælendur voru mjög ánægðir með svæðið, en um var að ræða það svæði sem hvað mest ánægja ríkti með í rannsókninni.

Hins vegar bentu nokkrir viðmælendanna á tvö atriði. Það fyrra snerist um að erfitt væri að komast um svæðið með kerrur eða barnavagna, en alls fjórir viðmælendur bentu á þessa staðreynd. Síðan benti einn viðmælandinn á að ekki væru bekkir á svæðinu, en sú sagði að raunar væri hægt að nýta margt sem sæti á svæðinu en að þetta hentaði hugsanlega ekki ætíð eldra fólki.

6.5.3 Lýsing á svæði

Margir lýstu því sem kirkjugarði en svæðinu var einnig lýst sem leiksvæði barna í nágrenninu, náttúrugimstein, grasagarði, sem eins konar listasafni, lífhimnu, ævintýrastað, sem gömlu íslensku göngutúrasvæði og griðasvæði.

Margir lýstu einnig gróðrinum á svæðinu. Einn viðmælandinn, útlend kona, sagði að sér hugnaðist mjög vel sú hefð að gróðursetja tré á leiðum og sagðist hugsa til þess þegar hún gengi um svæðið og dáðist að gróðrinum. Svæðinu var lýst sem grænni vin í annars þéttu umhverfi gamla Vesturbæjarins.

Ein lýsti svæðinu sem náttúrugimstein en þegar hún var spurð nánar út í það lýsti hún svæðinu sem menningartengdu svæði.

Einn viðmælandinn sagði frá því að börnin hennar hefðu heimsótt garðinn með skólanum sínum þegar farið var í útkennslu og sagði jafnframt að börnunum hennar þætti svæðið mjög áhugavert og svolítið óhugnanlegt.

Svæðið þótti hafa einstaklega góða nærveru og margir sögðust sækja þangað fyrir vikið.

„*þar er æðislegt, sérstaklega ef það er bjart, þótt það sé rok annars staðar, ...þegar það er mikil norðanátt ... þar er oft algert Mallorca veður*“.

6.5.4 Framkvæmd viðtala

Sautján viðmælendur ræddu sérstaklega um Hólavallakirkjugarð í rannsókninni. Átta þeirra nefndu svæðið að fyrra bragði, þegar spurt var um svæði í hverfinu sem viðmælendur notuðu, en níu voru spurðir sérstaklega út í svæðið. Allir sautján viðmælendur þekktu svæðið og höfðu notað það. Þeir viðmælendur voru beðnir um að lýsa svæðinu og segja frá notkun þeirra og viðhorfi gagnvart svæðinu.

6.6 Samantekt

Hér verða helstu niðurstöður teknar saman.

6.6.1 Notkun á svæðunum

Notkun á Hólavallagarði og Öskjuhlíð var svipuð að því leyti að bæði svæðin voru notuð til þess að komast í snertingu við náttúruna, upplifa árstíðabreytingar og fylgjast með dýralífi. Klambratún var notað til gegnumgangs, leikja og félagstengsla. Leiksvæði voru aðallega notuð til leikja en einnig til samverustunda með börnum. Stofnanasvæðin í rannsókninni voru yfirleitt lítið notuð. Einkennandi fyrir notkun á þeim var að viðmælendur virtust ó öruggir um hvort ætlast væri til að svæðin væru notuð og hvort í raun mætti nota þau.

Aðgengi, öryggi og viðhald var það sem oftast var nefnt með tilliti til áhrifa á notkun.

6.6.2 Viðhorf til svæðanna

Viðmælendur höfðu almennt jákvætt viðhorf til allra svæðanna. Þó voru ákveðin atriði sem skyggðu á jákvæða viðhorfið, en viðmælendur, þá einkum konur, fundu fyrir óöryggi í

Öskjuhlíð að kvöldi til. Þá ríkti óvissa um notkun á stofnanasvæðum, en það virtist þó ekki hafa mjög neikvæð áhrif á viðhorf til þeirra svæða.

Aðbúnaður, öryggi og viðhald var það sem oftast var nefnt með tilliti til þess hvernig mætti bæta svæðin.

6.6.3 Lýsingar á svæðum

Lýsingar á Öskjuhlíð, Klambratúni og á leiksvæðum voru mjög skýrar. Öskjuhlíð var lýst sem náttúrulegu svæði og skógi, Klambratúni sem manngerðum garði og leiksvæðum sem leikvöllum. Viðmælendur áttu erfiðara með að lýsa stofnanasvæðum og var þeim oft lýst sem „grasinu við“ einhverja tiltekna byggingu. Lýsingar á Hólavallagarði voru hins vegar mjög margar og virtist sem svæðið væri oft eitthvað alveg sérstakt í augum hvers og eins.

Viðmælendur sem áttu börn notuðu mun meira opin svæði en barnlausir. Þeir þekktu einnig opin svæði, sem þeir ræddu, mun betur og höfðu mun frekar skoðanir á svæðunum.

Einhverskonar snerting við náttúruna var mikilvæg flestum viðmælendum. Ólíkt var hvernig viðmælendur sögðust koma í snertingu við náttúruna. Á meðan sumir sögðust fara í göngur eða á fjöll þá nægði öðrum að horfa út um bíglugga yfir sjóinn.

6.6.4 Rannsóknarspurningar

Er rétt að setja náttúruleg og manngerð svæði í sama flokk?

Rannsóknin sýndi að notkun svæðanna er ólík. Rannsóknin sýnir einnig að þeir sem nota svæðin lýsa náttúrulegum svæðum á allt annan hátt en manngerðum svæðum og viðhorfið til þessara svæða verður fyrir vikið allt annað. Þar að auki er viðhaldi hagað á allt annan hátt og er mun meira á manngerðum svæðum. Síðan eru það þættir eins og vistfræðilegur fjölbreytileiki, dýralíf og verndun, sem allir hafa áhrif.

Þá var einnig leitað í fræðigreinar þar sem fram kom að fólk leitar í náttúruleg svæði í öðrum tilgangi en það leitar í þau manngerðu. Auk þess sem þau geta haft annan vistfræðilegan tilgang og mikilvægi.

Á að flokka stofnanasvæði á annan hátt en önnur opin græn svæði?

Svæðin sem um ræðir eru svæði við eða kringum stofnanir og eru þau opin almenningi. Eigendum svæðanna ber ekki sama skylda til að koma til móts við þörf almennings fyrir notkun á svæðunum. Samkvæmt rannsókninni eru svæðin notuð á annað hátt en önnur opin, græn svæði. Fólk er oft í vafa um hvort það megi nota svæðin og þar eru oft mun minni aðbúnaður en á öðrum opnum grænum svæðum.

Svipuð svæði hafa verið flokkuð sérstaklega með öðrum flokkunarkerfum.

Á að flokka lóðir skóla og leikskóla sem leiksvæði?

Lóðir skóla og leikskóla eru mikið notaðar sem leiksvæði barna. Lengri viðverutími barna á leikskólanum og í skólum hefur gert það að verkum að leiksvæðin eru aðallega notuð að leikskóla og skóla loknum og þannig samnýtast þessi svæði sem leiksvæði utan opnunartíma. Það er aðallega yngsti hópurinn, sem ekki er byrjaður á leikskóla, sem notar

leiksvæði á opnunartíma leikskóla og skóla. Sumum þykir jafnvel betra að nota slík svæði vegna þess að þau eru afgirt og viðhald þeirra oftast betra en á öðrum leiksvæðum. Flestum finnst sjálfsagt að nota slík svæði, þrátt fyrir það að þau tilheyri leikskólum eða skólum.

Þó ber ekki að flokka þau í sama flokk og önnur leiksvæði, vegna þess að þessi leiksvæði eru lokað almenningi á opnunartímum stofnana.

Þá þarf einnig að athuga og flokka leiksvæði eftir greiningu á því hvaða aldrí þau henta. Þannig er hægt að öðlast yfirsýn yfir það hvort leiksvæði skorti fyrir tiltekinn aldur.

Hafa kirkjugarðar útvistargildi eða annars konar gildi fyrir íbúa?

Samkvæmt rannsókninni er Hólavallagarður mikið notaður og er mikilvægt svæði fyrir íbúa í grenndinni. Hann hefur því útvistargildi fyrir íbúana, en ekki á sama hátt og önnur opin, græn svæði, því þangað leitar fólk í þann frið sem svæðið býr yfir. Svæðið er vin í annars þétt byggðu umhverfi.

7 Umfjöllun um flokkun

Í þessum kafla verða rannsóknarsvæðin skoðuð út frá flokkun þeirra, eins og hún er í dag í stigveldiskerfi Skipulagssviði Reykjavíkur.

Ákveðið var að velja einnig nokkur erlend flokkunarkerfi til þess að skoða hvernig rannsóknarsvæðin væru flokuð eftir þeim. Valin voru fjögur ólík kerfi. Þau byggja öll á landnotkun, en eftir að hafa skoðað flokkunarkerfi hér á undan var komist að raun um að landnotkunarkerfi gefi skýrasta mynd af svæðunum. Slík kerfi er einnig unnt að nota ásamt stigveldiskerfum. Kerfi Frances (1987) var valið vegna þess að það flokkar svæði meðal annars eftir því hvort þau séu hefðbundin eða óhefðbundin. Mörg þeirra svæða sem eru flokuð sem óhefðbundin er ekki að finna í öðrum kerfum (Frances, 1987). Kerfi úr Urban Design Compendium var valið en í því eru nákvæmar lýsingar notkun og á svæðunum sjálfum (Llewellyn-Davies, 1992). Sænskt kerfi sem sem byggir á rannsóknum um notkun á opnum rýmum, og þau endurnærandi áhrif sem opin svæði geta haft, var einnig valið. Að lokum eru rannsóknarsvæðin flokuð með PPG 17 kerfinu sem notað er í Englandi. Það kerfi er mjög skýrt og einfalt í notkun. Það gefur einnig ýmiss konar möguleika á notkun undir- eða yfirflokkja (Department for Communities and Local Government, 2002).

7.1 Öskjuhlíð

Í þessum hluta verður skoðað hvernig Öskjuhlíðin er flokuð í dag og hvernig hún væri flokuð samkvæmt erlendum flokkunarkerfum. Það verður síðan boríð saman við niðurstöður úr vettvangsathugun.

7.1.1 Flokkun

Samkvæmt stigveldiskerfi Skipulagssviðs

Öskjuhlíðin tilheyrir floknum borgargörðum. Opin græn svæði, sem eru yfir 10 hektarar, teljast til borgargarða (Skipulags- og byggingarsvið, 2011). Samkvæmt Birni Axelssyni eiga borgargarðar að þjónusta alla borgina á meðan hverfisgarðar þurfa aðeins að þjónusta einstakt hverfi (Björn Axelsson, 2011). Floknum er lýst sem kjarnanum í vef útvistarvæða, sem á að tengja græna trefilinn við strandsvæði borgarinnar. Þar segir einnig að gert sé ráð fyrir að hvert svæði hafi sína sérstöðu og sitt sérkenni (Skipulags- og byggingarsvið, 2011).

Í drögum að nýju aðalskipulagi kemur fram að helstu náttúrusvæði borgarinnar falla undir hverfisvernd, sbr. 12. gr. skipulagslaga nr. 106/2010, en Öskjuhlíð er eitt þeirra svæða. Þar segir einnig að náttúrufarskannanir hafi verið gerðar á flestum útvistarvæðum og að svæðin séu skilgreind og afmörkuð með hliðsjón af þeim. Þar segir einnig:

„Stefnt er að því að halda svæðunum sem mest óbreyttum frá náttúrunnar hendi. Þannig er leitast við að deila opnum svæðum í borginni annars vegar í hverfisvernduð náttúrusvæði, þar sem framkvæmdum er haldið í lágmarki, og hins vegar almenn útvistarvæði, þar sem áhersla er lögð á móturn og uppbyggingu svæðanna til almennrar útvistar og afþreyingar.“ (Skipulags- og byggingarsvið, 2011)

Samkvæmt þessum texta má ráða að svæðum hafi verið skipt í náttúrusvæði og almenn útvistarsvæði, en sú skipting er ekki sýnileg í stigveldisflokkun skipulagssviðsins.

Þemahefti Borgarskipulags Reykjavíkur 1998

Í þemahefti sem Borgarskipulag Reykjavíkur (nú Bygginga- og skipulagssvið Reykjavíkurborgar) gaf út árið 1998 eru útvistarsvæði í Reykjavík flokkuð eftir „*sambærilegum einkenum í ásýnd og umhverfi*“. Flokkarnir eru *mannert, skógur, árdalur, strönd, eyja og vatn* (Borgarskipulag Reykjavíkur, 1998). Flestöll þessi svæði sem ekki eru í flokknum *mannert* hafa engu að síður gengið í gegnum breytingar af mannavöldum. Svæðin eiga það sameiginlegt að upplifunin af þeim er samt sem áður sú að þau séu *hálfnáttúruleg* og að við skynjum þau sem náttúruleg. Þar er Öskjuhlíðin flokkuð sem skógur. Svaði voru einnig flokkuð eftir framkvæmdarstigi en Öskjuhlíðin var þar flokkuð sem hálfmótað umhverfi (Borgarskipulag Reykjavíkur, 1998).

7.1.2 Flokkun samkvæmt erlendum flokkunarkerfum

Samkvæmt flokkun Frances

Í kerfi Frances (1987) er enginn flokkur sem hæfir Öskjuhlíðinni en þar er að finna flokk fyrir almenningsgarða sem lýst er á þennan veg (Francis, 1987):

„*Opið svæði ætlað almenningi, byggt og viðhaldið af hinu opinbera sem hluti af opnum svæðum borgarinnar, oft staðsett í nálægð við miðju borgarinnar, oft stærri en hverfisgarðar.*“

Þessi flokkur er mjög opin og er ekkert sagt um eðli svæðanna annað en að þau séu ætluð almenningi, byggð og viðhaldið af hinu opinbera. Ástæða þess að þessi tiltekni flokkur er valinn er að hann er sá flokkur sem kemst næstur því að lýsa svæðinu. Svæðið er vissulega ætlað almenningi, það viðhald sem á sér stað á svæðinu er unnið af hálfu þess opinbera, svæðið er stórt og stærra en garðar í hverfum og það er í nálægð við miðju borgarinnar. Hins vegar er svæðið ekki einungis ætlað almenningi heldur hefur það einnig vistfræðilegt gildi fyrir dýralíff og gróður í borginni. Það að tiltekið er að svæðið sé byggt gefur reyndar vísbendingu um að hér sé um að ræða manngerðara umhverfi.

Samkvæmt sænskri flokkun

Svæði sem flokkuð eru með sænsku flokkuninni eru flokkuð með hliðsjón af viðtolum og könnunum á viðhorfi fólks til svæðanna og í hvaða tilgangi fólk fer þangað. Ef viðtalsrannsóknin sem framkvæmd var í þessari ritgerð er skoðuð þá á að flokka Öskjuhlíð sem *villt* svæði, en slíkum svæðum er lýst á þennan veg í flokkunarkerfinu (Grahn, Stigsdotter, & Berggren-Barring, 2005):

„*Heillandi áhrif villtrar náttúru. Gróður virðist sjálfsáður. Mosavaxið grjót, gamlir stígar.*“

Þó verður að athuga að svæði í Svíþjóð og á Íslandi eru ólík og lýsingin á því ekki alveg við, en viðmælendur lýstu engu að síður svæðinu sem náttúrulegu, villtri náttúru, svo og skógi.

Samkvæmt PPG17 flokkuninni

Öskjuhlíðin fellur undir flokkinn *náttúruleg og hálfnáttúruleg græn svæði í þéttbýli* í PPG17 flokkuninni. Undir þann flokka falla (Department for Transport, Local Government and the Regions: London, 2002):

„*m.a. skóglendi, þéttbýlisskógrækt, kjarrlendi, græn graslendissvæði (t.d. kalkhæðir, sameignarland og engjar) votlendi, opið og rennandi vatn, auðnir og vanrækt opið land, svo og klettasvæði (t.d. klettar, grjótnámur og námur)*“

Þessi flokkur er mjög opinn og margs konar svæði geta heyrt undir hann, en eins og heitið gefur til kynna geta svæðin verið hálfnáttúruleg en Öskjuhlíð er að sjálfsögðu gróðursett en fær þó að vaxa villt og það er einmitt ástæða þess að þessi flokkur er valinn.

Urban Design Compendium flokkun

Öskjuhlíðin flokkast sem skóglendi, samkvæmt flokkun sem er að finna í Urban Design Compendium, sem gefið var út af English Partnership. Svæðum sem tilheyra þeim flokki er lýst á þennan veg (Llewelyn-Davies, 2007):

„*Skógi vaxið svæði sem er í náttúrulegu ástandi, með göngustígum, stundum útnefnt sem náttúruverndarsvæði, með takmörkuðum aðgangi að svæðum sem eru búsvæði villtra tegunda.*”

Svæðið er vissulega í náttúrulegu ástandi, þótt það sé ekki skógi vaxið af náttúrunnar hendi, og er það ástæða þess að þessi flokkur var valinn. Svæðið er með göngustígum og er útnefnt sem náttúruverndarsvæði, þar eru hins vegar ekki svæði með takmörkuðum aðgangi vegna búsetu villtra tegunda en þar á sér þó stað heilmikið varp (Árbæjarsafn og Borgarskipulag Reykjavíkur, 1993).

7.1.3 Kerfi og vettvangsathugun

Rannsóknin leiddi í ljós að litið var á Öskjuhlíðina sem náttúrulegt svæði og að íbúar fóru þangað til þess að komast í snertingu við náttúruna. Flestir viðmælendur lýstu svæðinu sem náttúrulegu og nefndu skóg, dýralíff og útsýni þegar þeir ræddu um svæðið.

Kerfi Skipulagssviðsins gerir ekki greinarmun á náttúrulegum og manngerðum svæðum. Það samræmist ekki rannsókn á notkun og viðhorfi. Samkvæmt þremur af fjórum erlendum flokkunarkerfum var Öskjuhlíðin náttúrulegt svæði. Þessi þrjú kerfi eru lýsandi fyrir svæðið hvert á sinn hátt.

7.2 Klambratún

Í þessum hluta verður skoðað hvernig Klambratún er flokkað í dag og hvernig það væri flokkað samkvæmt erlendum flokkunarkerfum. Það verður síðan boríð saman við niðurstöður úr vettvangsathugun.

7.2.1 Flokkun

Stigveldiskerfi Skipulagsviðs Reykjavíkur

Samkvæmt flokkun Skipulagssviðsins tilheyrir Klambratún flokknum borgargörðum. Opin græn svæði, sem eru yfir 10 hektarar að stærð, teljast til borgargarða. Stærð svæðisins er rétt rúmir 10 hektarar, þannig að það er mitt á milli þess að vera hverfisgarður og

borgargarður en telst þó vera borgargarður í drögum að aðalskipulagi (Skipulags- og byggingarsvið, 2011). Samkvæmt Birni Axelssyni eiga borgargarðar að þjónusta alla borgina á meðan hverfisgarðar þurfa aðeins að þjónusta einstakt hverfi (Björn Axelsson, 2011). Floknum er lýst sem kjarnanum í vef útvistarsvæða, sem eiga að tengja græna trefilinn við strandsvæði borgarinnar. Þar segir einnig að gert sé ráð fyrir að hvert svæði hafi sína sérstöðu og sitt sérkenni (Skipulags- og byggingarsvið, 2011).

Þemahefti Borgarskipulags Reykjavíkur 1998

Svæðið er flokkað sem manngert svæði og framkvæmdarstig þess er mikið mótað umhverfi (Borgarskipulag Reykjavíkur, 1998).

7.2.2 Flokkun samkvæmt erlendum flokkunarkerfum

Samkvæmt flokkun Frances

Svæðið væri flokkað sem hverfisgarður samkvæmt flokkun Frances (1987) en þeim flokki er lýst þannig (Francis, 1987):

„Opin svæði í íbúabyggð, viðhaldið af hinu opinbera sem hluti af opnum svæðum borgarinnar, getur innihaldið leikvelli, aðstöðu til íþrótt og annað slíkt.““

Ástæða þess að sá flokkur er valinn er að svæðið liggr milli Hlíða og Norðurmýrar og er þannig í íbúabyggð, því er haldið við af hinu opinbera, inniheldur leikvöll og hefur aðstöðu til óskipulagðra íþróttu.

Samkvæmt sænskri flokkun

Við val á flokki sem hæfir Klambratúni verður að líta til viðtalsrannsóknarinnar um svæðið en þar kemur í ljós að flestir lýstu svæðinu á þann veg að um væri að ræða lystigarð, almenningsgarð eða annað viðlíka. Ekki er við hæfi að flokka svæðið sem Almenningsgarð, því þar er sérstaklega talað um útsýni og löngun til þess að dvelja á svæðinu. Viðmælendurnir sögðust flestir nota svæðið til að ganga þar í gegn og til þess að leika með börnum sínum. Flokkurinn Lystigarður, sem lýst er sem aflokuðu, öruggu og einangruðu svæði, þar sem hægt er að slaka á, hæfir heldur ekki lýsingu viðmælenda á svæðinu, en svæðinu er lýst sem opnu. Enginn sagðist fara þangað til að slaka á og flestir notuðu það til þess að ganga í gegnum það eða til leikja. Lýsingin er þó lengri og þar segir að svæði sem tilheyri þessum flokki séu einnig tilrauna- og leiksvæði, en það gæti átt við svæðið, þar sem margir nefndu leiki og fleiri afþreyingarmöguleika í tengslum við það (Grahn, Stigsdotter, & Berggren-Barring, 2005).

Samkvæmt PPG17 flokkuninni

Lýsingar á flokkum í PPG17 flokkuninni eru einfaldar en um leið opnar. Þar yrði svæðið flokkað undir flokkinn Almenningsgarður. Þeim flokki er lýst á þennan hátt (Department for Transport, Local Government and the Regions: London, 2002):

„m.a. almenningsgarðar í borgum, í sveit, svo og formlegir garðar;“

Urban Design Compendium flokkun

Samkvæmt Urban Design Compendium er svæðið almenningsgarður, en þeim flokki er síðan skipt upp eftir stærð með stigveldisflokkunarkerfi. Samkvæmt stigveldiskerfinu, sem

skiptir almenningsgörðum upp eftir stærð, þá er svæðið mitt á milli þess að vera *staðbundinn almenningsgarður* (tveir hektarar að stærð, sem er lýst þannig að þar séu svæði til þess að sitja á, leikvöllur og hægt að stunda vallarleiki) og *borgarhlutaalmenningsgarður* (tuttugu hektarar að stærð, sem er lýst þannig að þar sé að finna leikvelli, aðstöðu til íþróttaiðkunar og svæði fyrir óskipulagða afþreyingu) en Klambratúnið er um 12 hektarar að stærð. Samkvæmt lýsingum á flokkunum þá virðist sem Klambratúnið hafi vel þarna á milli þessara tveggja flokka en engin aðstaða er fyrir skipulagða íþróttaiðkun, svo sem fataskiptiaðstaða eða viðlíka, en þar eru þó oft spilaðir vallarleikir, þar er leiksvæði og hægt að sitja á bekkjum og í grasi (Llewelyn-Davies, 2007).

7.2.3 Kerfi og vettvangsathugun

Í rannsókninni var Klambratúni lýst sem almenningsgarði, útlenskum park, lystigarði, hálfgerðum skrúðgarði, túni eða opnu svæði, manngerðum almenningsgarði, stórum grænum reit og notalegum almenningsgarði. Viðmælendur lýstu svæðinu allir sem manngerðu á einhvern hátt.

Kerfi Skipulagssviðsins flokkar svæðið sem borgargarð en það svipar til þess hvernig kerfið úr Urban Design Compendium flokkar svæðið. Þar eru samnýtt bæði landnotkunarkerfi, sem flokkar svæðið sem almenningsgarð, og stigveldisflokkunarkerfi, sem flokkar svæðið nánar eftir stærð. Slíkt er heppilegt þegar litið er til þess að stigveldiskerfi Skipulagssviðsins mun vera notað í aðalskipulagi. Öll erlendu kerfin fela í sér flokka sem geta flokkað Klambratún.

7.3 Leiksvæði

Í þessum hluta verður skoðað hvernig leiksvæði eru flokkuð í dag og hvernig þau væru flokkuð samkvæmt erlendum flokkunarkerfum. Það verður síðan boríð saman við niðurstöður úr vettvangsathugun.

7.3.1 Flokkun

Samkvæmt stigveldiskerfi Skipulagssviðs Reykjavíkur

Í flokkun Skipulagssviðs eru leiksvæði flokkuð sem leik- og dvalarsvæði, en um er að ræða opin svæði sem eru undir 0,5 hekturum að stærð. Samkvæmt þeirri flokkun eru leiksvæði á lóðum skóla og leikvalla ekki flokkuð. Samkvæmt flokkuninni á hámarksfjarlægð íbúa frá leik- og dvalarsvæði að vera 300 metrar (Skipulags- og byggingarsvið, 2011). Flokkurinn byggist á floknum „Små parker“ úr norsku flokkuninni (Björn Axelsson, 2011), sem eru 1-5 ekrur að stærð og eiga að vera í 250 metra hámarksfjarlægð frá íbúum (Afdeling for byutvikling, 2009).

Í aðalskipulagi frá 1986 eru skólalóðir sérstaklega merktar inn (Kristín Þorleifsdóttir, 2011). Í þróunaráætlun miðborgarinnar er flokkur sem nefnist stofnanasvæði með útivistargildi og eru skóla- og leikskólalóðir merktar sem slíkar (Skipulags- og byggingarsvið, 2000).

Í þemahefti um umhverfi og útivist frá 1998 er ekki fjallað um leiksvæði eða minni opin svæði.

7.3.2 Flokkun samkvæmt erlendum flokkunarkerfum

Samkvæmt flokkun Frances

Í flokkuninni eru tveir flokkar fyrir leiksvæði, annars vegar flokkurinn *Leiksvæði*, sem er lýst sem svæði í hverfi með hefðbundnum leiktaekjum og stundum með aðstöðu fyrir fullorðna til að sitja og fylgjast með, og hins vegar flokkurinn *Skólalóðir*, en þar segir að mikil vakning hafi orðið fyrir mikilvægi þeirra. Báðir þessir flokkar eru mjög lýsandi fyrir svæðin í rannsókninni (Francis, 1987).

Samkvæmt sænskri flokkun

Í þessari flokkun er enginn flokkur fyrir leiksvæði. Flokkunin byggist á því í hvernig svæði fólk sækist eftir andlegu ástandi þess og hún nær ekki yfir íþróttar- eða leiksvæði (Grahn, Stigsdotter, & Berggren-Barring, 2005).

Samkvæmt PPG17 flokkuninni

Aðeins einn flokkur er fyrir leiksvæði í flokkuninni en hann nær yfir margs konar leiksvæði. Honum er lýst á þennan veg (Department for Transport, Local Government and the Regions: London, 2002):

„...svo sem leiksvæði, skautabrettagarðar, utanhúss- og unglingsakörfuboltakörfur, önnur óformföst svæði (t.d. svæði sem unglingar „hanga“ á, unglingskýli“

Í lýsingunni er ekki sagt hvort leiksvæði á lóðum skóla- og leikskólalóðum heyri undir þennan flokk.

Urban Design Compendium flokkun

Í flokkuninni er einn flokkur sem nefnist *Leikvöllur* en þeim flokki er lýst sem litlu afgirtu svæði sem ætlað er leik barna í nálægð við nærliggjandi hús með yfirsýn yfir svæðið. Flokkurinn lýsir mörgum leiksvæðum en þau eru þó fæst afgirt í Reykjavík. Enginn flokkur er fyrir skóla- eða leikskólalóðir í flokkuninni (Llewelyn-Davies, 2007).

7.3.3 Kerfi og vettvangsathugun

Rannsóknin leiddi í ljós að leiksvæði á lóðum skóla og leikskóla eru mikið notuð og flestum fannst sjálfsagt að nota slík svæði. Rannsóknin leiddi einnig í ljós að notendur með börn yngri en tveggja ára, sem voru því oft ekki í dagvistun allan daginn, skorti oft leiksvæði sem henta aldri barnanna.

Kerfi Skipulagssviðsins er fremur óhentugt, það gerir ekki greinarmun á leiksvæðum og litlum grænum svæðum. Öll kerfin, nema sánska kerfið, fela í sér flokka fyrir leiksvæði. Flokkun Frances (1987) er einnig með flokk fyrir skólalóðir sem er sérstaklega heppilegt með tilliti til rannsóknarinnar.

7.4 Stofnanasvæði

Í þessum hluta verður skoðað hvernig stofnanasvæði eru flokkuð í dag og hvernig mætti flokka þau samkvæmt erlendum flokkunarkerfum. Það verður síðan borið saman við niðurstöður úr vettvangsathugun.

7.4.1 Flokkun

Samkvæmt stigveldiskerfi Skipulagssviðs Reykjavíkur

Stofnanasvæði eru ekki flokuð samkvæmt stigveldisflokkunarkerfi Skipulagssviðsins. Enga lýsing er að finna á slíkum flokki í drögum að aðalskipulagi. Sum stofnanasvæði hafa hins vegar verið merkt sem dvalarsvæði eða hverfisgarðar þegar skipulagsuppdráttur frá Skipulagssviðinu er skoðaður, en svæði í kringum bæði Hallgrímskirkju og Kristskirkju hafa verið merkt sem slík. Svæðið við Neskirku eða aðrar kirkjur hafa hins vegar ekki verið flokuð. Svæði við Háskóla Íslands hafa heldur ekki verið flokuð (Skipulags- og byggingarsvið, 2011).

Í sérstökum uppdrætti, sem gefinn var út í tengslum við aðalskipulagið 1988, er flokkur fyrir stofnanalóðir með útvistargildi (Kristín Þorleifsdóttir, 2008).

Í þemahefti um umhverfi og útvist frá árinu 1998 er ekkert þessara svæða flokkað né sýnt sérstaklega (Borgarskipulag Reykjavíkur, 1998).

7.4.2 Flokkun samkvæmt erlendum flokkunarkerfum

Samkvæmt flokkun Frances

Í flokkunarkerfinu er að finna flokkinn *Plazas*, sem er lýst sem opnu svæði í einkaeign, sem lagður sé grunnur að vegna nýrrar byggingar og þess getið að viðhald svæðisins sé oftast í höndum einkaaðila. EKKI kemur fram í lýsingunni hvort svæðið sé opið, grænt svæði, flísalagt eða annað. Þrátt fyrir að rætt sé um einkaeign þá mætti auðveldlega heimfæra þennan flokk á svæði við stofnanir (Francis, 1987).

Samkvæmt sænskri flokkun

Flokkunarkerfið horfir framhjá eignarhaldi svæðanna sem það flokkar. Það fer því eftir hverju svæði fyrir sig hvernig það er flokkað. Sum kunna að vera flokuð sem hátíðarsvæði á ákveðnum tímapunktum, líkt og t.d. Landakotstún um áramótin, en önnur sem eitthvað annað (Grahn, Stigsdotter, & Berggren-Barring, 2005). Þetta flokkunarkerfi hentar því ekki vel til þess að flokka svæðin í einn flokk.

Samkvæmt PPG17 flokkuninni

Þetta flokkunarkerfi flokkar svæði heldur ekki eftir eignarhaldi. Svæði sem eru græn yrðu flokuð sem *Almenningsgarður og garðar* samkvæmt flokkunarkerfinu. Þeim flokki er lýst á þennan veg (Department for Transport, Local Government and the Regions: London, 2002):

„... m.a. almenningsgarðar í borgum, í sveit, svo og formlegir garðar;“ (Department for Communities and Local Government, 2002)

Urban Design Compendium flokkun

Í þessu flokkunarkerfi er enginn flokkur sem á sérstaklega við um stofnanasvæði, en þar er hins vegar að finna flokka fyrir Plaza, líkt og í flokkunarkerfinu hér á undan, sem er lýst sem *Opinberu svæði fyrir framan atvinnuhúsnæði, með formlegu landslagi*. Flokkurinn er því ekki beinlínis fyrir svæði í kringum stofnanir og ekki eru öll stofnanasvæði með formlegu landslagi. Í flokkunarkerfinu er einnig að finna flokk fyrir *Einkagarða* en honum

er lýst þannig: „*Svæði í einkaeign á sömu lóð og hús sem svæðið tilheyrir.*“ Því mætti segja að flokkur fyrir stofnanasvæði lægi einhvers staðar á milli þessara tveggja flokka (Llewelyn-Davies, 2007).

7.4.3 Kerfi og vettvangsathugun

Í rannsókninni kom meðal annars í ljós að íbúar virtust oft óvissir um hvort þeir mættu nota svæðin. Í sumum tilvikum virtist sem svæðunum hefði verið breytt til að koma í veg fyrir að þau væru notuð.

Kerfi Skipulagssviðins er ekki með flokk fyrir svæðin. Ekkert erlendu kerfanna flokkar stofnanasvæði með fullnægjandi hætti. Flokkun Borgarskipulags (1988) var með flokk sem kallaðist *stofnanasvæði með útivistargildi*, slíkur flokkur gæti náð yfir eitthvað af svæðunum, ef lítið er til rannsóknarinnar, en ekki öll.

7.5 Hólavallagarður

Í þessum hluta verður skoðað hvernig Hólavallagarður er flokkaður í dag og hvernig hann væri flokkaður samkvæmt erlendum flokkunarkerfum. Það verður síðan borið saman við niðurstöður úr vettvangsathugun.

7.5.1 Flokkun

Samkvæmt stigveldiskerfi Skipulagssviðs Reykjavíkur

Svæðið er flokkað sem Kirkjugarður.

7.5.2 Flokkun samkvæmt erlendum flokkunarkerfum

Samkvæmt flokkun Frances

Enginn flokkur er fyrir Kirkjugarða í þessari flokkun Frances (Francis, 1987).

Samkvæmt sænskri flokkun

Enginn flokkur á sérstaklega við um kirkjugarða í flokkuninni en sé svæðið flokkað samkvæmt viðtölum, líkt og þessi flokkun gerir einmitt ráð fyrir, þá gæti svæðið heyrt undir flokkinn Lystigarður. Þeim flokki er lýst svona (Grahn, Stigsdotter, & Berggren-Barring, 2005):

„Aflokað, öruggt og einangrað svæði, þar sem þú getur slakað á og verið þú sjálfur. Einnig tilrauna- og leiksvæði.“

Samkvæmt PPG17 flokkuninni

Til er flokkur sem kallast Kirkjugarðar og grafreitir í flokkuninni en í skýrslu um notkun flokkunarkerfisins er bent á möguleikann á að bæta við viðbótarflokkun. Þar er einmitt tekið dæmi um kirkjugarð sem einnig nýtist sem rólegur garður, þangað sem fólk leitar til þess að slaka á (Kit Campbell Associate, 2000).

Urban Design Compendium flokkun

Samkvæmt flokkuninni væri Hólavallagarður kirkjugarður. Þeim flokki er lýst á þennan veg (Llewelyn-Davies, 2007):

„Staðsett við hlið kirkju og eru oft grænar vinjar í hjarta hverfisins.“

Þrátt fyrir að Hólavallagarður sé ekki staðsettur við kirkju þá á lýsingin þó vel við, því margir viðmælendur lýstu svæðinu einmitt sem grænni vin.

7.5.3 Kerfi og vettvangsathugun

Samkvæmt rannsókninni reyndist svæðið vera mikilvægt útvistarsvæði. Þangað var meðal annars farið til þess að upplifa árstíðabreytingar og ró og næði.

Flokkun Urban Design Compendium (2007) lýsir svæðinu best þegar horft er til rannsóknarinnar. Þar er svæðið ekki aðeins flokkað sem kirkjugarður hedlur einnig sem mikilvægu svæði fyrir íbúa.

7.6 Samantekt

Kerfi Frances (1987) felur ekki í sér flokka fyrir öll svæðin. Kerfið hefur marga flokka og það opnar fyrir möguleika á að flokka óhefðbundin svæði.

Sænska kerfið, sem byggir á rannsóknum Grahn, Stigsdotter, og Berggren-Barring (2005), er heppilegt að því leyti að hún það með hliðsjón af notkun og viðhorfi til opinna svæða. Þó er takmarkað hversu fá svæði hægt er að flokka.

PPG 17 kerfið er að mörgu leyti svipað kerfinu úr Urban Design Compendium en með færri flokkum sem ekki eru jafn vel skilgreindir. Kerfið er að mörgu leyti mjög heppilegt, ekki síst vegna þess að hægt er að notast við undir eða yfirflokk, eftir því sem við á.

Kerfi úr Urban Design Compendium (2007) hefur flokka fyrir nánast öll svæðin í rannsókninni, en þó ekki fullnægjandi flokk fyrir stofnanasvæði. Svæði sem teljast náttúruleg eða almenningsgarður er síðan hægt að flokka með stigveldisflokkunarkerfi. Kerfið þykir ekki síst heppilegt vegna þessa.

Ekkert af kerfunum sem prófuð voru hér nær með fullnægjandi hætti yfir öll svæðin. Það þyrfti því að þróa kerfi sérstaklega. Við þróun nýs kerfis þyrfti að horfa til allra þessara kerfa og aðlaga það sem hentar hverju sinni að reykvískum aðstæðum.

Stigveldiskerfi Skipulagssviðs Reykjavíkur er svipað öðrum stigveldiskerfum sem notuð eru í nágrannalöndum okkar. Kerfið er aðeins hægt að nota á svæði í eigu borgarinnar og getur þannig aldrei veitt yfirsýn yfir öll þau svæði sem standa íbúum til boða. Kerfið er notað í stefnumótandi vinnu og áætlanagerð fyrir græn svæði og hentar vel skipulagsgerð á stórum skala. Kerfið getur lítið sagt til um eðli svæðisins sem það flokkar heldur byggist flokkunin að mestu á stærð. Flokkunin er ekki unnin í samráði við íbúa né veitir hún rétta sýn á það hvaða svæði standa til boða.

Ekki eru til flokkar fyrir öll opin svæði og þannig er hætta á að kerfið gefi skakka mynd af því hvaða svæði standa íbúum til boða. Stofnana svæði, skóla- og leikskólalóðir, opin svæði við umferðaæðar, torg og göngugötur hafa til að mynda ekki flokk.

Stigveldiskerfi er aðeins unnt að nota á svæði í eigu hins opinbera og nýtist þess vegna ekki til að öðlast yfirsýn yfir öll þau opnu svæði sem standa íbúum til boða.

Stigveldiskerfi Skipulagssviðs Reykjavíkur hentar ekki vel þegar litið er til þess hvernig íbúar nota opin svæði og hvaða viðhorf þeir hafa til þeirra. Það gæti hins vegar hentað vel við skipulag og stefnumótun svæðanna. Best væri ef hægt væri að þróa kerfi sem flokkaði svæði eftir landnotkun. Það kerfi þyrfti að geta unnið með stigveldiskerfi Skipulagssviðsins, líkt og kerfið í Urban Design Compendium gerir.

8 Tillaga að flokkunarkerfi

Kerfið flokkar aðeins svæði sem teljast vera opin svæði, eru alltaf opin og aðgengileg, eru flokkuð. Rannsóknir á opnum svæðum geta einnig sagt til um á hvern hátt opin svæði eru notuð og hvort notkunin eigi að hafa áhrif á flokkun svæðanna. Einnig var horft til þess hvernig opin svæði hafa verið flokkuð í öðrum flokkunarkerfum. Viðtalsrannsókn um einstaka svæði gerði síðan rannsakanda kleift að líta svæðin með augum þeirra sem nota þau og ákvarða hvernig flokkunin gæti best nýst til þess að gefa rétta mynd af þeim opnu svæðum sem standa íbúum til boða.

Þetta flokkunarkerfi er heppilegra en önnur kerfi sem hafa verið skoðuð hér á undan vegna þess að það mun vera þróað sérstaklega fyrir reykvískar aðstæður.

8.1 Flokkunarkerfi

Hér er tillaga að flokkunarkerfi sem unnið var útfrá vettvangsathugun og fræðilegum athugunum.

Tafla 16 Tillaga að flokkunarkerfi

Númer flokks	Flokkur	Lýsing
A.1.	Náttúruleg og hálfnáttúruleg svæði	<p>Viðhald á svæðinu er almennt lítið, engin beð eða sláttur. Viðhald felst aðallega í viðhaldi stíga, merkinga og tiltekt.</p> <p>Svæðinu er lýst sem náttúrulegu svæði af þeim sem nota það.</p> <p>Svæðið er mikilvægt vegna vistfræðilegrar fjölbreytni, dýralífs eða er með einhvers konar friðun.</p>
A.2.	Almenningsgarðar	Svæðin krefjast yfirleitt mikils viðhalds, sláttar á grasi og gróðursetningar beða. Svæðin hafa bekki, leikaðstöðu, fjölbreyttan gróður og göngustíga. Þangað kemur folk til að hittast og njóta útiveru.
A.3.	Grænir reitir	Svæðið hefur litla aðstöðu fyrir notkun, sjaldnast eru stígar í gegnum svæðið og engin leiktæki. Á svæðunum er stundum að finna bekki. Á svæðinu er gras og e.t.v. einhver annar gróður.
A.4.	Stofnanasvæði	Aðgengileg opin svæði við eða kringum stofnanir.
A.4.1.	Stofnanasvæði með útvistargildi	Svæði sem flokkuð eru sem stofnanasvæði, sem hafa útvistargildi fyrir íbúa.

A.5.	Leiksvæði	Á svæðinu eru leiktæki, annaðhvort hefðbundin eða óhefðbundin. Grasblettir eða önnur lítil, opin svæði geta tilheyrt svæðinu.
A.5.1.	Leiksvæði á skóla- eða leikskólalóðum	Svæðið er leiksvæði á skóla- eða leikskólalóð. Svæðið er afgirt. Svæðið er opið almenningi utan opnunartíma skóla eða leikskóla.
A.6.	Opnir íþróttavellir	Íþróttavellir, körfubolta-, fótbolta-, battavellir og annað slíkt. Vellirnir standa öllum opnir. Slíkir vellir eru oft í almenningsgörðum eða á skólalóðum. Í slíkum tilvikum eru vellirnir flokkaðir sem hluti af almenningsgarði eða skólalóð en eru þó ávallt jafnframt merktir sérstaklega.
A.7.	Kirkjugarðar	Svæði með grafreitum. Oft mjög friðsæl svæði en ólík eftir aldri, staðsetningu og gróðursetningu. Svæðin geta verið verðmæt útvistarsvæði.
A.8.	Strandsvæði	Strandsvæði
A.8.1.	Hafnarsvæði og bryggjur	Opin hafnarsvæði og bryggjur sem geta haft útvistargildi fyrir íbúa.
A.9.	Torg og vellir	Svæði með hörðu yfirborði sem er rammað inn af byggingum eða götum.
A.9.1.	Tímabundin torg	Svæði með hörðu yfirborði, sem er tímabundið notað sem torg.
A.10.	Göngugötur	Gata fyrir gangandi umferð, vélknúin ökutæki ekki leyfð.
A.10.1.	Tímabundnar göngugötur	Götur þar sem bílaumferð er yfirleitt leyfð en er nýtt sem göngugata tímabundið.
A.11.	Stígar	Línuleg svæði aðeins fyrir gangandi eða hjólandi umferð.
A.12.	Opin svæði við stofnæðar	Græn svæði við stofnæðar, sem ekki hafa útvistargildi fyrir íbúa.
A.13.	Óbyggð svæði	Svæði sem eru frátekin fyrir framkvæmdir eða frekari rannsóknir á notkun.

Sambærileg svæði voru rannsókuð í þessari ritgerð

Tímabundin opin svæði

Svæði sem ekki er talið hafa útvistargildi

8.2 Lýsing á flokkum í kerfinu

Lagt er til að kerfið hafi bókstaf í upphafi sem táknaðar hvers konar yfirflokkurinn tilheyrir. Hér eru opin svæði merkt sem A, en því má breyta. Þar á eftir koma tölur sem tákna undirflokkur.

8.2.1 Lýsing á opnum svæðum sem voru hluti af vettvangsathugun

A.1. Náttúruleg og hálfnáttúruleg svæði

Lýsing:

Viðhald á svæðinu er almennt lítið, engin beð eða sláttur. Viðhald felst aðallega í viðhaldi stíga, merkinga og tiltekt.

Svæðinu er lýst sem náttúrulegu svæði af þeim sem nota það. Ástæðan sem nefnd er fyrir því að nota svæðið er dýralíf, náttúran og gróðurinn.

Svæðið er mikilvægt vegna vistfræðilegrar fjölbreytni, dýralífs eða hefur einhvers konar friðun.

Núverandi flokkun Reykjavíkurborgar:

Nú eru slík svæði flokkuð eftir stærð. Þau geta verið *Borgargarður*, *Hverfisgarður* eða *Dvalarsvæði*.

A.2. Almenningsgarðar

Lýsing:

Svæðin krefjast yfirleitt mikils viðhalds, sláttar á grasi og gróðursetningar beða. Svæðin fela í sér bekki, leikaðstöðu, fjölbreyttan gróður og göngustíga. Þangað kemur fólk til þess að hittast og njóta útiveru.

Núverandi flokkun Reykjavíkurborgar:

Nú eru slík svæði flokkuð eftir stærð. Þau geta verið *Borgargarður*, *Hverfisgarður* eða *Dvalarsvæði*.

A.4. Stofnanasvæði

Lýsing:

Aðgengileg opin svæði, við eða í kringum stofnanir.

Núverandi flokkun Reykjavíkurborgar:

Enginn flokkur er fyrir dvalarsvæði, hins vegar eru sum slík svæði flokkuð eftir stærð.

A.4.1. Stofnanasvæði með útvistargildi

Þennan flokk á að nota þegar ljóst er að svæðin hafa útvistargildi og eru sérstaklega mikilvæg íbúum nærliggjandi svæða.

Lýsing:

Svæði sem flokkuð eru sem stofnanasvæði og hafa útvistargildi fyrir íbúa.

Núverandi flokkun Reykjavíkurborgar:

Enginn flokkur er fyrir dvalarsvæði, hins vegar eru sum slík svæði flokkuð eftir stærð.

A.5. Leiksvæði

Lýsing:

Á svæðinu eru leiktæki, annaðhvort hefðbundin eða óhefðbundin. Grasblettir eða önnur lítil, opin svæði geta tilheyrt svæðinu.

Núverandi flokkun Reykjavíkurborgar:

Svæðin eru flokkuð undir flokkinn *Leik- og dvalarsvæði*.

A.5.1. Leiksvæði á lóðum skóla og leikskóla

Lýsing:

Svæðið er leiksvæði á skóla- eða leikskólalóð. Svæðið er afgirt. Svæðið er opíð almenningi utan opnunartíma skóla eða leikskóla.

Núverandi flokkun Reykjavíkurborgar:

Svæðin eru ekki flokkuð.

B.8. Kirkjugarðar

Dæmi eru um að kirkjugarðar reynist vera mikilvæg útvistarsvæði og er Hólavallagarður dæmi um slíkt. Garðurinn er nágrönum sínum mikilvægur. Garðurinn er enn fremur notaður í umhverfislærðómi hjá skólum í nágrenni við hann, sem koma reglulega í heimsókn þangað (Sigríður Ólafsdóttir, 2009).

Samkvæmt rannsókninni geta slík svæði haft útvistargildi fyrir íbúa og Hólavallagarður reyndist vera mjög mikilvægt svæði fyrir íbúa í grennd við hann.

Lýsing:

Svæði með grafreitum. Oft mjög friðsæl svæði, en ólík eftir aldri, staðsetningu og gróðursetningu. Svæðin eru oft nýtt sem útvistarsvæði.

Núverandi flokkun Reykjavíkurborgar:

Svæðin eru flokkuð sem Kirkjugarðar.

8.2.2 Lýsing á svæðum sem ekki voru hluti af vettvangsathugun

Í þessum hluta eru flokkar fyrir svæði sem ekki voru rannsókuð sérstaklega í þessari ritgerð. Flokkarnir eru allir byggðir á efni sem greint er frá í fræðilega hluta ritgerðarinnar, bæði erlendum flokkunarkerfum og rannsóknum á opnum svæðum.

A.3. Grænir reitir



Mynd 14 Grænt svæði í Hlíðum

Í PPG17 flokkunarkerfinu er að finna flokk sem kallast *Dvalarsvæði* en undir hann falla svæði sem hafa enga fyrirfram skilgreinda notkun (sjá töflu 11). Dæmi um slík svæði eru manngerð svæði á milli bygginga, eða svæði sem hafa umhverfisfræðilegt, sjónrænt ellegar öryggishlutverk, t.d. græn svæði við vegarbrún. Slík svæði geta einnig haft umhverfisfræðilegan ávinning (sjá inngang). Í stigveldisflokkunarkerfi Skipulagssviðsins er einnig flokkur sem nefnist dvalarsvæði, en þar er það heiti notað yfir minnstu opnu grænu svæðin (sjá kafla 3.6.1).

Í þessari rannsókn hefur verið komist að þeirri niðurstöðu að mjög lítil græn svæði geti talist til almenningsgarða hafi þau aðbúnað og séu notuð á þann hátt. Mikill munur er á grænum reit án nokkurrar skilgreindrar notkunar og litlu grænu, opnu svæði, þar sem til dæmis er að finna mismunandi gróður og bekki.

Ákveðið var að notast ekki við heitið Dvalarsvæði, eins og Skipulagssviðið gerir nú, til þess að valda ekki ruglingi.

Lýsing:

Svæðið hefur litla aðstöðu fyrir notkun, sjaldnast eru stígar í gegnum svæðið og engin leiktæki. Á svæðunum er stundum að finna bekki. Á svæðinu er gras og e.t.v. einhver annar gróður.

Núverandi flokkun Reykjavíkurborgar:

Svæðin eru flokkuð eftir stærð.

A.6. Opnir íþróttavellir

Samkvæmt skilgreiningu á opnum svæðum (sjá inngang) geta opnir íþróttavellir, sem standa öllum opnir, aðeins talist opin svæði en ekki aðrir íþróttavellir.

Mikill munur er á svæðum sem standa öllum opin og svo svæðum sem eru læst og aðeins aðgengileg ákveðnum hópum eða á ákveðnum tínum. Því er ekki æskilegt að flokka íþróttavelli í eigu félaga, eða sem læstir eru, í sama flokk og íþróttavelli sem standa öllum opnir og almennингur getur notað að vild. Opnir íþróttavellir eru oft staðsettir í almenningsgörðum, við eða á skólalóðum eða við leikvelli.

Lýsing:

Íþróttavellir, körfubolta-, fótbalta-, battavellir og annað slíkt. Vellirnir standa öllum opnir. Slíkir vellir eru oft í almenningsgörðum eða á skólalóðum. Í slíkum tilvikum eru vellirnir flokkaðir sem hluti af almenningsgarði eða skólalóð en eru þó ávallt jafnframt merktir sérstaklega.

Núverandi flokkun Reykjavíkurborgar:

Svæðin eru flokkuð sem *Íþróttavellir* með íþróttamannvirkjum og íþróttavöllum í eigu íþróttafélaga.

A.7. Torg og vellir

Flest landnotkunarflokkunarkerfin, sem skoðuð hafa verið í þessari ritgerð, fela í sér flokka fyrir torg. Í sánsku flokkuninni falla torg undir flokkana Hátið eða Menning (Grahn, Stigsdotter, & Berggren-Barring, 2005). Í flokkun Skipulagssviðsins er enginn flokkur fyrir torg en á skipulagsuppdráttum hafa meðal annars Ingólfstorg og Lækjartorg verið flokkuð sem einhvers konar græn svæði (Skipulags- og byggingarsvið, 2011). Eins og fram hefur komið var skjalið sem stuðst var við enn í vinnslu og því er hugsanlegt að þessu hafi verið breytt.

Lýsing:

Svæði með hörðu yfirborði, sem er rammað inn af byggingum eða götum.

Núverandi flokkun Reykjavíkurborgar:

Enginn flokkur fyrir svæðin, svæðin heyra ekki undir þessa flokkun. Sum svæðin eru þó flokkuð sem dvalarsvæði (t.d. Lækjartorg og Ingólfstorg).

A.7.1. Tímabundin torg



Mynd 15 Óðinstorg sumarið 2011, svæðið er bílastæði á veturna (Borghildur, 2011)

Hér í Reykjavík hefur átt sér stað vakning sem felst í því að breyta torgum, sem hafa verið undirlögð bílum, í bíllaus torg, og í sumum tilvikum aðeins um helgar eða á sumrin (Umhverfis- og samgöngusvið, 2011). Í flokkun Frances (1987) er svæðum skipt upp í hefðbundin og óhefðbundin opin svæði en undir þau óhefðbundnu flokkast einmitt svæði sem hafa fengið líf tímabundið og geta því kallast opin svæði (Francis, 1987). Svæði sem tímabundið hafa öðlast líf geta einnig talist opin svæði, samkvæmt skilgreiningu Gehl (1987) á opnum svæðum (Gehl, 1987).

Lýsing:

Svæði með hörðu yfirborði, sem gegnir oft öðru hlutverki, svo sem bílastæði eða annað, en er tímabundið notað sem torg.

Núverandi flokkun Reykjavíkurborgar:

Svæðin eru ekki flokkuð.

A.9. Strandsvæði

Strandsvæði eru flokkuð í flokkun Skipulagssviðsins sem opin svæði til sértækrar notkunar í þéttbýli. Strandsvæði hafa verið flokkuð og merkt á aðalskipulag (Skipulags- og byggingarsvið, 2011; Skipulags- og byggingarsvið, 2011). Ekki var farið sérstaklega í nein slík svæði í rannsókninni.

Núverandi flokkun Reykjavíkurborgar:

Svæðin eru flokkuð sem *Strandsvæði*.

B.9.1. Hafnarsvæði og bryggjur

Hugsanlega gæti þurft að hafa sérstakan undirflokk sem ber heitið hafnarsvæði og að í honum yrði að finna aðgengileg og opin hafnarsvæði.

Frances (1987) bendir á í flokkun sinni á óhefðbundnum svæðum að mikil vakning hafi orðið fyrir útivistargildi og mikilvægi svæða við vötn eða sjó (Francis, 1987).

Núverandi flokkun Reykjavíkurborgar:

Svæðin eru ekki flokkuð.

B.10. Göngugötur

Samkvæmt mörgum skilgreiningum á opnum svæðum, sem farið var í í kaflanum um opin svæði, eru göngugötur dæmi um slík svæði. Samkvæmt rannsóknum Gehls (1987) staldrar fólk mun frekar við á göngugötum og til verða samskipti, bæði bein og óbein, sem myndast sjaldnar á umferðargötum þar sem fólk er það í mun að flýta sér milli staða (Gehl, 1987). Rannsóknir Borghildarhópsins, sumarið 2011, sýndu að slíkt átti sér einnig mun frekar stað á Laugaveginum þegar honum var lokað fyrir akandi umferð (Borghildur, 2011).

Samkvæmt flokkun Frances (1987) eru göngugötur flokkaðar sem óhefðbundin, opin svæði (Francis, 1987).

Engin slík svæði voru sérstaklega tekin fyrir í rannsókn ritgerðarinnar.

Lítið er um göngugötur í Reykjavík en þær eru þó til (Morgunblaðið, 2011). Sé skilgreining á opnum svæðum, sem notuð er í þessari ritgerð, auk annarra skilgreininga, skoðuð þá er ljóst að göngugötur falla vel undir opin svæði.

Lýsing:

Gata þar sem umferð vélknúinna ökutækja er ekki leyfð.

Núverandi flokkun Reykjavíkurborgar:

Svæðin eru ekki flokkuð sem opin svæði.

B.10.1. Tímabundnar göngugötur



Mynd 16 Laugavegur sumarið 2011, gatan er göngugata hluta úr ári (Borghildur, 2011)

Hér í Reykjavík hafa verið gerðar tilraunir með að loka götum fyrir akandi umferð á sumrin (Borghildur). Sé það stefna borgarinnar að halda slíkum tilraunum áfram er mikilvægt að flokka þau svæði sérstaklega. Þannig væri unnt að tryggja að svæðunum yrði viðhaldið og breytt þannig að þau hentuðu bæði sem göngugötur og til hægrar umferðar. Í viðtali við borgarrannsakendur úr Borghildi kom í ljós að samkvæmt þeirra athugunum hefðu margir borgarbúar haldið áfram að ganga á gangstéttum gatna sem voru tímabundið lokaðar (Auður Hreiðarsdóttir, 2011). Það væri því góð ástæða að athuga hvort hægt væri að má út mörk götu og gangstéttar eða vinna með viðeigandi göturými á annan hátt.

Engin slík svæði voru sérstaklega tekin fyrir í rannsókn ritgerðarinnar.

Lýsing:

Götur þar sem bílaumferð er yfirleitt leyfð en eru nýttar sem göngugötur tímabundið.

Núverandi flokkun Reykjavíkurborgar:

Svæðin eru ekki flokkuð sem opin svæði.

A.11. Stígar

Göngu-, hjólreiða- og reiðstígar eru merktir inn á aðalskipulagsuppdrætti. Í öðrum flokkunarkerfum eru stígar oft merktir inn.

Engin slík svæði voru sérstaklega tekin fyrir í rannsókn ritgerðarinnar.

Núverandi flokkun Reykjavíkurborgar:

Svæðin eru ekki flokkuð sem opin svæði.

A.12. **Opin svæði við stofnæðar**

Einnig var ákveðið að bæta við floknum *Opin svæði við stofnæðar*, sem eru svæði kringum og við umferðaræðar og sem ekki eru hugsuð sem almenningsgarðar eða neins konar dvalarsvæði. Sá flokkur er til í Þróunarætlun miðborgarinnar (Skipulags- og byggingarsvið, 2000) en hann er ekki að finna í flokkun skipulagssviðs (Skipulags- og byggingarsvið, 2011).

Engin slík svæði voru sérstaklega tekin fyrir í rannsókn ritgerðarinnar.

Ein helsta gagnrýnisröddin sem heyrst hefur vegna flokkunarkerfisins í Noregi, sem flokkunarkerfi Skipulagssviðs Reykjavíkur byggir á, tengist því að þessi svæði eru ekki tekin með í þá flokkun (Avdeling for Byutvikling, 2009).

Mikilvægt er að skilgreina þessi svæði þannig að þeim sé ekki ruglað saman við önnur svæði, sem hafa meira gildi fyrir íbúa, þannig að þau verði aldrei talin með þegar taldir eru fermetrar af grænum svæðum í borginni með tillit til notkunar íbúa. Einnig getur verið gott að vita hversu stór svæði þetta eru þegar verið er að skipleggja mismunandi gerðir íbúabyggða eða breytingar á þeim.

Með því að afmarka slík svæði er verið að merkja hvar þau byrja og önnur svæði enda.

Núverandi flokkun Reykjavíkurborgar:

Svæðin eru ekki flokkuð sem opin svæði.

A.13. **Óbyggð svæði**

Samkvæmt Birni Axelssyni (2011) eru sum svæði nú flokkuð sem *Þróunarsvæði*. Um sé að ræða svæði sem ekki séu nýtt sem útvistarsvæði og standi opin fyrir því að framkvæmt sé á þeim. Hins vegar hafi aldrei verið farið í rannsóknir á því hvort svæðin séu nýtt sem útvistarsvæði (Björn Axelsson, 2011).

Engin slík svæði voru sérstaklega tekin fyrir í rannsókn ritgerðarinnar.

Þennan flokk mætti nýta til þess að setja í svæði sem ekki eru talin flokkast sem útvistarsvæði og hægt væri að gera rannsóknir á því hvort svæðin séu notuð og ákveða hvað eigi að gera við þau.

Núverandi flokkun Reykjavíkurborgar:

Svæðin eru flokkuð sem *Þróunarsvæði*.

9 Umfjöllun

9.1 Tillögur að áframhaldandi vinnu

Flokkunina þarf að þróa enn frekar. Þannig væri hægt að bera hana undir íbúa úr ólíkum hverfum og biðja þá um að flokka svæðin sem þeir nota. Þannig gætu jafnframt komið upp augljós vandamál, eins og að flokkunin henti ekki jafn vel öllum hverfum eða að það vanti flokka, ellegar þá að þeir séu of margir.

Þegar svæðin hafa verið flokkuð væri síðan hægt að safna upplýsingum um þau, hvernig og hvort þau séu notuð og þá hvers vegna þau séu ekki notuð. Það mun gefa mun betri niðurstöður að skoða notkun á svæðunum en að skoða aðeins fjölda og stærð svæða í hverju hverfi fyrir sig. Eins og rannsóknin hefur sýnt geta ýmsar ástæður legið fyrir því að fólk notar ekki opin svæði og ekki er unnt að gera neitt við því ef ekki er vitað hvers vegna svo er.

9.1.1 Flæði upplýsinga

Með sameiginlegum LUKR grunni er hægt að sjá til þess að gott flæði upplýsinga verði milli sviða hjá Reykjavíkurborg . Mörg svið starfa oft á svipuðu starfssviði, eins og kemur fyrir hjá Skipulagssviði, Umhverfis- og samgöngusviði og Framkvæmdarsviði. Þá eru einnig mörg eigindi sem ekki er hægt að gera ráð fyrir í flokkun, þar sem þau eiga oft aðeins við um hluta úr svæðum eða annað slíkt. Með góðum grunni má jafnframt auðvelda alla skipulagningu í tengslum við framkvæmdir og viðhald. Í einu viðtali við starfsmann tiltekins sviðs borgarinnar kom fram að hópur hefði unnið að viðhaldi eins leiksvæðis í viku en um það bil viku síðar hefðu leiktækin á svæðinu síðan verið fjarlægð af öðru sviði borgarinnar. Það fylgdi sögunni að slíkt væri allt annað en einsdæmi.

Í leit að upplýsingum við gerð rannsóknarinnar varð rannsakandi oft var við að ýmsar athuganir, litlar rannsóknir eða önnur verkefni höfðu verið framkvæmd hjá einu sviði borgarinnar, sem hefðu átt erindi inn á borð fleiri sviða eða sviðin hefðu í það minnsta átt að hafa rekist á í vinnu sinni að svipuðum verkefnum.

Rannsakandi gerir sér grein fyrir að mjög margt á sér stað hjá svo stórri stofnun og oft erfitt að hafa yfirsýn yfir allt en þónokkur viðleitni er þó meðal starfsmanna innan sviðanna í þá veru. Rannsakandi gerir sér eins grein fyrir því að hafa litla þekkingu á því hvernig sviðin starfa, en hefur þó fundið fyrir skorti á samræmingu og yfirsýn milli sviða í upplýsingaleit.

Það er því ljóst að mun meira samstarfs er þörf milli sviða hjá borginni og að yfirgrípsmikill góður LUKR grunnur getur verið vettvangur fyrir slíkt.

Hægt væri að hafa eigindi í Borgarvefsjá, eða jafnvel í innri Borgarvefsjánni, sem aðeins starfsmenn borgarinnar hafa afgang að, þar sem hægt væri að tengja við upplýsingar um rannsóknir og athuganir á svæðum og hvar hægt sé að nálgast þær. Svipað er gert í öðrum slíkum gagnagrunnum með teikningar af húsum (Kópavogsbær). Slíkur upplýsingahnappur

er nú þegar til staðar í Borgarvefsjánni, en með því að nota hann má til dæmis finna hæðar- og mæliblöð (borgarvefsjá).

Því betri upplýsingar sem eru í sameiginlegum gagnagrunni, þeim mun auðveldara verður fyrir þá sem vinna að stefnumótun og áætlanagerð að leita sér upplýsinga og þannig verður einnig auðvelt fyrir aðra að koma mikilvægum upplýsingum á framfæri.

Það væri jafnvel hægt að athuga hvort ekki væri hægt að nýta Betri Reykjavík síðuna til þess að safna ummælum íbúa um opin svæði. Það mætti gera með kortasíðu sem byggir á landupplýsingakerfi svipað og Borgarvefsjá.

9.1.2 Friðun

Upphaflega var ætlunin að friðun svæða skyldi vera sýnileg í flokkun svæða en það reyndist of flókið, því oft eru aðeins hlutar svæðanna friðaðir, auk þess sem beitt er margs konar friðun og það, ásamt landnotkunarflokkum, gæti gert kort illlæsileg. Því er betra að hafa sérstök eigindi fyrir friðun í LUKR gagnagrunninum, rétt eins og nú er gert með friðun húsa í Borgarvefsjánni. Þannig væri hægt að fá upp kort sem sýna eina gerð gerð friðunar eða allar.

9.1.3 Vöktun

Upplýsingar um vöktun á sérstökum tegundum ættu einnig að vera með eigindi og upplýsingar í LUKR gagnagrunninum. Slíkt gæti sparað tíma við stefnumótun og áætlanagerð fyrir ákveðin svæði, þar sem leita þarf slíkra upplýsinga.

9.1.4 Eignarhald svæða

Til þess að öðlast auðveldlega yfirsýn yfir það hver á opin svæði. Í flokkunarkerfinu verður einnig að finna flokk sem mun heita Stofnanasvæði, en þar mun raunar ekki sjást hver á svæðin. Slík svæði geta t.d. verið í eigu skóla, kirkju, spítala eða annarra stofnana.

9.1.5 Fleiri möguleg eigindi

Þá mætti einnig nota fleiri eigindi, allt eftir því hvað á við og hvað er talin þörf fyrir. Þannig væri hægt að segja til um yfirborð svæða, sem merkt væri á teikningum, ellegar fá fram upplýsingar um slíkt. Um gæti verið að ræða tölu sem segði til um gegndræpi svæðisins, eða hversu hátt hlutfall af yfirborðinu væri gegndræpt. Þá væri einnig unnt að merkja inn ýmiss konar upplýsingar um viðhald á svæðum, t.d. gras sem þyrfti að slá, beð sem væru ræktuð og annað slíkt.

9.1.6 Rannsóknir á svæðum

Í þessari ritgerð var komist að þeirri niðurstöðu að í þessari ritgerð ætti að skoða flokkun opinna svæða útfrá notkun og viðhorfi íbúa þá. Því má þó ekki gleyma að aðrar rannsóknaraðferðir hafa mikið gildi. Sérfræðikunnáttu og rannsóknir unnar af sérfræðiþekkingu á sviði arkitektúrs, landslagsarkitektúrs, vistfræði og fleirri fræðigreina eiga einnig mikið erindi inn í rannsóknarvinnu um opin svæði. Mikilvægt er að notast ekki aðeins við eina aðferð eða eina sérfræðiþekkingu.

9.2 Hvað hefði mátt fara betur?

9.2.1 Óskýr markmið

Upphaflega voru mjög skýr markmið með verkefninu, en þau voru að flokka opin svæði í Reykjavík. Síðan kom í ljós að Skipulagssvið borgarinnar hafði nú þegar gert slíkt. Það tók því tíma að ákveða hvort halda ætti sama striki eða hvort aðrar áherslur skyldu fundnar. Fyrir vikið tók langan tíma að skilgreina verkefnið á meðan öll gögn voru skoðuð og ég kynnti mér flokkun Skipulagssviðsins og á hverju hún byggði.

Fá sem engin gögn voru aðgengileg um tilurð flokkunarkerfisins sem Skipulagssviðið notar. Ekkert efni var aðgengilegt þar sem útskýrt var af hverju ákveðið hefði verið að notast við stigveldisflokkunarkerfi, af hverju svæðum var skipt á þann hátt sem gert var eða við hvaða gögn var stuðst. Mikið af þeim upplýsingum fengust þó hjá Birni Axelssyni, í viðtali sem sem hann góðfúslega veitti.

9.2.2 Óskýr gögn um flokkun Skipulagssviðs

Við skoðun á flokkun Skipulagssviðsins voru höfð til hliðsjónar drög að aðalskipulagi, en þau voru, eins og gefur að skilja, í vinnslu. Það var því erfitt að vinna með drögin, því oftar en ekki gætti ósamræmis í þeim. Þó er ekki beinlínis hægt að gagnrýna vinnuna við þessi drög því þau voru aðeins á vinnslustigi og var það mjög greinilegt.

Eins og gefur að skilja var afskaplega erfitt að skilja þessi drög almennilega, enda eru þau að öllum líkindum langt frá því að vera tilbúin. Eftir að hafa eytt löngum tíma í að reyna að skilja þau var tekið viðtal við Björn Axelsson og hann greindi frá því að unnið væri út frá flokkuninni sem birtist á síðu 68 í drögunum og væri hún að mestu byggð á flokkun sem notuð er í Oslo (Björn Axelsson, 2011; Avdeling for Byutvikling, 2009). Þegar flokkun Skipulagssviðsins er nefnd í þessari ritgerð er því ávallt átt við þá flokkun sem er að finna á bls. 68 í drögunum, en horft var framhjá öðru ósamræmi og uppráttum sem sýndu annars konar flokkun (Skipulags- og byggingarsvið, 2011). Ákveðið var að vinna út frá þessum drögum en biðja ekki um uppfærslur á drögunum, því of miklum tíma hafði einfaldlega verið eytt í að skilja drögin og ekki var unnt að eyða meiri tíma í þá vinnu.

9.2.3 Löng fæðing aðferðar

Eftir að ákveðið var að útbúa þyrfti flokkunarkerfi sem byggðust á notkun og viðhorfi íbúa á opnum svæðum, hófst viðtalsrannsókn. Löng prófun var framkvæmd á ýmsum afbrigðum viðtalsferða og viðtalsaðferða. Upphaflega voru ekki nægilega skýr markmið með viðtolunum, en rennt var fremur blint út í þann hluta. Það sem einna helst olli því var löngun til þess að komast áfram með verkefnið en hjakka ekki endalaust í sama farinu. Viðtalsrannsóknin sem gerð var um Öskjuhlíð og Klambratún var mun markvissari og greinarbetri en sú sem gerð var um opin svæði í Vesturbænum, en ástæðan var sú að viðölin voru afmörkuð við notkun og viðhorf gagnvart tveimur svæðum í hverfinu. Í viðtalsrannsókninni um Vesturbæinn var ekki búið að ákveða fyrirfram hvaða svæði skyldi spurt um, heldur átti það að ákvarðast af því hvaða svæði íbúarnir segðust nota. Í framhaldinu var síðan spurt um önnur svæði sem voru í nálægð við svæði sem þeir notuðu. Ætlunin með þessari aðferð var að fá ekki aðeins fram upplýsingar um viðhorf og notkun á tilteknum svæðum, heldur einnig innsýn í það á hvern hátt íbúar nota opin svæði, hversu langt þeir ferðast, hvaða svæði væru minnst notuð og hvaða svæði væru mest. Hins vegar varð ljóst að þessi aðferð hentaði engan veginn fyrir það. Mun betur hefði hentað að

setja fram staðlaða spurningalistu um notkun á opnum svæðum til þess að fá þær upplýsingar fram. Viðtölin voru einfaldlega of tímafrek og of margar upplýsingar komu þar fram til þess að hægt væri að nýta þau. Í byrjun stóð, eins og fyrr segir, til að skoða hvaða svæði væru mest notuð, hversu langt íbúar ferðuðust að ákveðnum svæðum og hvaða svæði væru mest eða minnst notuð. Best hefði verið að notast við stutt viðtöl um fyrirfram ákveðin svæði og nota síðan krossaspurningar um notkun á öðrum svæðum með meðfylgjandi korti. Það að rannsaka notkunarvenjur íbúa á opnum svæðum er verkefni í sjálfa sér og þrátt fyrir að miklar upplýsingar söfnuðust um það við gerð rannsóknarinnar, reyndist of mikil vinna að vinna úr þeim, auk þess sem afla hefði þurft enn fleiri upplýsinga til þess að komast að vænlegum niðurstöðum. Það var þannig í raun verið að vinna að allt of stóru og óafmörkuðu verkefni í upphafi.

Aðferðin sem notuð var reyndist hins vegar mjög vel til þess að fá fram upplýsingar um notkun og viðhorf gagnvart tilteknum svæðum, en hins vegar voru það mistök að styðjast ekki við fyrirfram ákveðin rými og spryja sérstaklega um þau. Þannig þurfti að velja úr svæði í Vesturbæ, að viðtalsrannsókn lokinni, sem flestir viðmælendur ræddu um eða þóttu mikilvæg af öðrum ástæðum.

9.2.4 Of mörg svæði rannsókuð

Margir viðmælendur í Vesturbænum nefndu *Ægissíðuna* og greindu oft frá mikilvægi þess að koma á svo opið svæði og njóta útsýnis og vera í nálægð við hafið. Það hefði verið skemmtilegt að koma því svæði inn í verkefnið en ómögulegt var að taka með öll svæði sem nefnd voru í rannsókninni. Þá reyndist einnig fremur vandasamt að fjalla um þetta svæði vegna þess hversu stórt og fjölbreytt það var. Sumir viðmælendanna fóru aðeins á afmarkaða staði á svæðinu, sem voru nálagir heimili þeirra, eða á opna íþróttavelli sem voru á svæðinu, á meðan aðrir gengu eða hjóluðu alla *Ægissíðuna*. Mun þægilegra reyndist að vinna með viðtalsrannsóknina á Öskjuhlíð og Klambratúni og þar var komin umfjöllun um stór útvistarsvæði og því var ákveðið að fjalla um þau svæði, en ekki *Ægissíðuna*. Gaman hefði verið að geta komið að umfjöllun um *Ægissíðuna* en ritgerðin hefði sennilega orðið ómarkvissari ef hún hefði verið of löng.

Þá var einnig mjög áhugavert að heyra hvernig viðmælendur lýstu Vatnsmýrarsvæðinu, sem er framan við Öskju. Viðmælendur höfðu flestir sjaldan lagt leið sína þangað en höfðu þó allir einhverja hugmynd um það hvernig svæðið væri. Flestir lýstu svæðinu á þann veg að þetta væri svæði fuglanna. Margir töldu ekki hægt að ganga í gegnum svæðið, því það væri nú myri. Aðrir sögðust halda að ekki væri leyfilegt að ganga í gegnum svæðið. Hins vegar eru stígar í gegnum allt svæðið og það er aðeins lokað vegna varps hluta úr ári.

Þá var einnig áberandi hversu lítið sum svæði voru notuð, þrátt fyrir að margir viðmælendur byggju í nálægð við þau. Svæðið við Vesturbæjarlaug var mjög lítið notað og sumir kenndu því um að erfitt reyndist að finna innganginn að svæðinu og aðrir að það væri svo opið inn í garða þeirra sem byggju við svæðið að þeir kynnu ekki við að nota það.

9.2.5 Erfiðleikar við gagnaöflun

Að því loknu var leitað að gögnum um aðrar flokkanir á opnum svæðum en slíkt reyndist fremur erfitt, þar sem lítið var til af fræðilegum gögnum um slíkar flokkanir. Mjög lítið fyrirfannst af fræðigreinum um flokkanir á opnum svæðum en hins vegar var að finna ógrynnin öll af greinum og bókum um rannsóknir og skrif um opin svæði almennt. Því reyndist mjög erfitt að finna jafnvægi. Það þurfti þannig að takmarka umfjöllum um opin

svæði almennt og þá var einna helst leitað í fræði og kenningar sem voru þekkt og almennt viðurkennd, bæði hvað snerti mikilvægi opinna svæða og notkun þeirra. Þar sem lítið var til af fræðigreinum í kringum flokkunarkerfi á opnum svæðum þótti nauðsynlegt að skoða svæðin sjálf nánar og láta þá skoðun hafa áhrif á flokkunina. Með það fyrir augum var ákveðið að taka viðtöl við íbúa um notkun þeirra á svæðunum. Það þótti sérstaklega tilvalið, fyrst eitt meginmarkmið flokkunarinnar var að segja til um það hvaða svæði stæðu íbúum til boða. Þá voru nokkur flokkunarkerfi valin, sem hægt var að finna nægjanlegar upplýsingar um til þess að fjalla um þau. Út frá þeim var síðan litið sérstaklega til nokkurra þeirra við þróun á nýju flokkunarkerfi.

Úrtakið var takmarkandi. Það samanstóð aðeins af háskólanemum. Það má vel ímynda sér að þeir geta haft aðra sýn á opnum svæðum en margir aðrir hópar. Sá hópur gæti síður átt bíl, ráðið tíma sínum betur og þannig notað opin svæði meira en aðrir hópar. Þeir gætu eins notað svæðin á annan hátt.

9.2.6 Vandamál sem geta komið upp við flokkun

Ýmis vandamál geta komið upp við flokkun á opnum svæðum. Kerfið sem lagt er til er aðeins tillaga. Að öllum líkindum verður rekist á ýmsar hindranir við notkun þess. Kerfinu er ætlað að vaxa og breytast með hverri hindrun.

Í viðtali mínu við Björn Axelsson, setti hann spurningarmerki við skiptingu svæða eftir því hvort þau væru náttúruleg eða manngerð. Hann benti réttilega á að erfitt gæti reynst að greina á milli þessara svæða. Hann sagði svæðin flest að einhverju leyti manngerð og að ekki væri unnt að segja að þau væru náttúruleg á sama hátt og ósnert náttúruleg svæði utan borgarmarka. Hann tekur skógræktina í Elliðaárdalnum sem dæmi, það svæði sé gróðursett og því ekki náttúrulegt. Hann segir að svæðið næst ánni sé verndað náttúrusvæði, en ekki allur dalurinn, og því geti verið erfitt að skilgreina allt svæðið sem náttúrulegt (Björn Axelsson, 2011). Þó verður auðvitað oft vandkvæðum bundið að greina á milli þess hvort flokka eigi svæði sem náttúruleg eða manngerð.

Þó væri hægt að setja upp ákveðin eigindi sem svæði verði að uppfylla til þess að teljast náttúruleg eða hálfnáttúruleg, ásamt því að spryja notendur svæðanna hvort þeir telji þau vera náttúruleg eða manngerð.

10 Lokaorð

Tillagan að flokkunarkerfi er, eins og heitið gefur til kynna, aðeins tillaga. Það er ósk höfundar að þessi ritgerð geti í það minnsta orðið innlegg í umræðuna um flokkun á opnum svæðum. Það þyrfti að öllum líkendum að leggja í frekari rannsóknarvinnu í öðrum hverfum ef ætlunin væri að nota kerfið. Ólík hverfi geta haft mjög ólíkar þarfir.

Mjög brýnt er að íbúar fái að hafa áhrif á flokkun svæða, því flokkun á svæðunum getur haft mikil áhrif. Það er til dæmis, að mati höfundar, algerlega óviðunandi að svæði séu flokkuð sem þróunarsvæði án þess að haft sé samráð við íbúa. Nýta mætti þekkingu íbúa á umhverfi þeirra til þess að bera kennsl á svæði sem eru lítið notuð og hægt væri að nota til uppbyggingar.

Í viðtölu um leiksvæði kom í ljós að foreldrar vissu oft ekki hvar börn þeirra léku sér. Börn vita mun meira um umhverfi sitt en foreldrar þeirra. Þau ferðast um hverfið sitt fótgangandi og þekkja oft hvern krók og kima. Það þarf því að huga vel að aðferðum við þátttökuferli. Alls ekki er víst að það henti börnum að sitja við borð með fullorðnu fólki og koma þannig þekkingu sinni og athugasemduum á framfæri. Eins verður að huga vel að þátttöku eldra fólks, en aðferðir eins og ábendingar á netinu og netkosningar henta þeim hópi jafnvel ekki. Við verðum að gæta þess að hlusta ekki aðeins á þá sem láta mest í sér heyra.

Flokkun svæða, sem eru aðeins opin svæði hluta úr ári, getur skipt sköpum. Ef bílastæði, sem notað er sem torg á sumrin, er aðeins flokkað sem bílastæði þá mun allt viðhald, skipulag og framkvæmdir miðast við það. Sé hins vegar búið að merkja svæðið sem tímabundið, opið svæði er búið að staðfesta þessa tímabundnu notkun á því og þá þarf að taka tillit til þess.

Lítið hefur verið um rannsóknir á opnum svæðum í Reykjavík. Við öflun gagna fyrir ritgerðina voru margar rannsóknir á opnum svæðum víðs vegar erlendis skoðaðar. Margar þessar rannsóknir hafa verið framkvæmdar ár eftir ár til þess að fylgjast með breyttum aðstæðum og breyttum notkunarmunstrum. Slíkar rannsóknir eru mikilvægar, ekki síst vegna þeirra jákvædu áhrifa sem opin svæði geta haft á heilsu íbúa og líðan. Það er von höfundar að opin svæði verði rannsókuð meira hér á landi. En ekki nægir að rannsaka, heldur verður að samræma rannsóknir og notkun flokkunarkerfis er mikilvægur þáttur í því.

Heimildir

- American Planning Association. (2011). *American Planning Association*. Sótt 15. desember, 2011 frá Characteristics and Guidelines of Great Public Spaces:
<http://www.planning.org/greatplaces/spaces/characteristics.htm>
- Auður Hreiðarsdóttir. (20. september 2011). Viðtal við meðlimi Borghildar um göngugötur og tímabundin torg. (H. Gunnlaugsdóttir, Spyrrill)
- Avdeling for Byutvikling. (2009). *Grøntplan for Oslo - Kommunedelplan for den blågrønne strukturen i Oslos byggesone*. Oslo kommune, Plan- og bygningsetaten. Oslo: Plan- og bygningsetaten.
- Avdeling for Byutvikling. (2009). *Grøntplan for Oslo- Vedlegg 3*. Oslo kommune, Plan- og bygningsetaten. Oslo: Plan- og bygningsetaten.
- Avdeling for Byutvikling. (2009). *Grøntplan- Vedlegg 4*. Oslo kommune, Plan- og bygningsetaten. Oslo: Plan- og bygningsetaten.
- Árbæjarsafn og Borgarskipulag Reykjavíkur. (1993). *Öskjuhlíð, náttúra og saga*. Reykjavík: Árbæjarsafn og Borgarskipulag Reykjavíkur.
- Árni Óla. (1979, maí 12). Lækjartorg. *Lesbók Morgunblaðsins*, bls. 10-12.
- Ásta Ragnheiður Jóhannesdóttir. (2007). *Tillaga til þingsályktunar um verndun Hólavallagarðs*. Sótt 13. desember 2011 frá Vefur Alþingis:
<http://www.althingi.is/altext/133/s/0176.html>
- Barker, R. G. (1968). *Ecological Psychology: Concepts and Methods for Studying the Environment of Human Behavior*. Stanford: Stanford University Press.
- Bell, S., Montarzino, A., & Travlou, P. (2007). Mapping research priorities for green and public urban space in the UK. *Urban Forestry & Urban Greening*, 6, bls. 103-115.
- Björn Th. Björnsson. (1988). *Minningarmörk í Hólavallagarði*. Reykjavík: Mál og menning.
- Björn Axelsson. (11. Október 2011). Viðtal um flokkun opinna svæða fyrir meistaraverkefni í Umhverfis- og auðlindafræði. (H. Gunnlaugsdóttir, Spyrrill)
- Borgarskipulag Reykjavíkur. (1988). *Aðalskipulag*. Borgarskipulag Reykjavíkur, Reykjavík.
- Borgarskipulag Reykjavíkur. (1988). *Aðalskipulag Reykjavíkur 1984-2004*. Borgarskipulag Reykjavíkur, Reykjavík.
- Borgarskipulag Reykjavíkur. (1997). *Aðalskipulag Reykjavíkur 1996-2016 / Borgarskipulag Reykjavíkur*. Borgarskipulag Reykjavíkur, Reykjavík.
- Borgarskipulag Reykjavíkur. (1998). *Umhverfi og útivist - Heildarskipulag útivistarsvæða*. Reykjavík: Borgarskipulag Reykjavíkur.
- Borgarskipulag Reykjavíkur. (1992). *Upplysingarit um Aðalskipulag Reykjavíkur 1990-2010 / Borgarskipulag Reykjavíkur*. Borgarskipulag Reykjavíkur, Reykjavík.

- Borghildur. (2011). *Borgarstíklur - Lokaskýrsla*. Reykjavík.
- Borghildur. (án dags.). *Forsíða*. Sótt 6. janúar 2012 frá Borghildur : <http://borghildur.info/>
- Borghildur. (án dags.). *Göngugötur í biðstöðu*. Sótt 20. nóvember 2011 frá Borghildur: <http://borghildur.info/gongugotur-i-bidstodu/>
- Box, J., & Harrison, C. (September 1993). Natural Spaces in Urban Places. *Town & Country Planning*, 231-235.
- Bureau of Land Management. (án dags.). *RECREATION OPPORTUNITY SPECTRUM PROCESS AND CLASSES*. Sótt 5. janúar 2012 frá Bureau of Land Management: http://www.blm.gov/pgdata/etc/medialib/blm/co/field_offices/MCNCA/pdf/plan.Par.99376.File.dat/13AppC.pdf
- Bureau of Land Management. (án dags.). *Bureau of Land Management*. Sótt 5. janúar 2012 frá RECREATION OPPORTUNITY SPECTRUM: http://www.blm.gov/pgdata/etc/medialib/blm/nm/field_offices/rio_puerco/kktr_plan.Par.46474.File.dat/APPENDIX%20E%20ROS.pdf
- CABE. (2001). *Internet Memory Foundation*. Sótt janúar 22, 2012 frá The Value of Urban Design: <http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20110118095356/http://www.cabe.org.uk/files/the-value-of-urban-design.pdf>
- CABE Space. (2009). *Open Space Strategies: Best practice guidance*. Commission for Architecture and the Built Environment. London: Commission for Architecture and the Built Environment and Greater London Authority.
- CABE Space's Enabling & Delivery Team. (2006). *Green Space Strategies: A good practice guide*. Office of the Deputy Prime Minister, Commission for Architecture and the Built Environment. London: Commission for Architecture and the Built Environment.
- Carr, S., Francis, M., Rivilin, L. G., & Stone, A. M. (1995). Public Space Evolving. In S. Carr, M. Francis, L. G. Rivilin, & A. M. Stone, *Public Space* (bls. 50-84). Cambridge: Cambridge University Press.
- Casparsen, O. H., & Olafson, A. S. (2010). Recreational mapping for enlargement of the green structure in greater Copenhagen. *Urban Forestry & Urban Greening* (9), 101-112.
- Casparsen, O. H., Kaae, B. C., Olafsson, A. S., & Christiansen, A. A. (án dags.). *Outputs from the sub-project on GIS-mapping of experience values*. Sótt 12. júní 2011 frá Copenhagen Business School: www.cbs.dk/.../Recreational%20-mapping-feb-10.pdf
- Clark, R. N., & Stankey, G. H. (1979). *The Recreation Opportunity Spectrum: A Framework for Planning, Management, and Research*. U.S. Department of Agriculture Forest Service, Pacific Northwest Forest and Range Experiment Station. U.S. Department of Agriculture Forest Service.
- Cooper-Marcus, C., & Francis, C. (1998). Neighborhood Parks. In C. Cooper-Marcus, & C. Francis, *People Places* (bls. 85-148). New York: John Wiley & Sons, Inc.
- Cooper-Marcus, C., & Francis, C. (1998). Public Places and Design Guidelines. In C. Cooper-Marcus, & C. Francis, *People Places*. New York: John Wiley and Sons, Inc.
- Cullen, G. (1961). *The Concise Townscape*. Oxford: Architectural Press.

- Department for Communities and Local Government. (24. July 2002). *Communities and Government*. Sótt 20. júlí 2011 frá Planning Policy Guidance 17: Planning for Open space, Sports and Recreation:
<http://www.communities.gov.uk/publications/planningandbuilding/planningpolicyguidance17>
- Department for Transport, Local Government and the Regions: London. (2002). *Green Spaces, Better Places: Working Group Reports*. Sótt 25. júlí, 2011 frám Urban Green Spaces Taskforce Working Group 3: People & Spaces:
<http://www.communities.gov.uk/documents/communities/pdf/131036.pdf>
- Department of Conservaton and Recreation. (án dags.). *Southwest Corridor Park*. Sótt 8. febrúar 2012 frá Department of Conservaton and Recreation:
<http://www.mass.gov/dcr/parks/metroboston/southwestCorr.htm>
- Department of Landscape. (2002). *Improving Urban Parks, Play Areas and Open Spaces*. University of Sheffield, Department of Landscape. London: Department of Transport, Local Government and Regions.
- Donald, B. (2001). *Economic competitiveness and quality of life in city regions: Compatible concepts?* Sótt 7. janúar 2012 frá Business Library:
http://findarticles.com/p/articles/mi_hb6525/is_2_10/ai_n28888973/pg_2/?tag=content;col1
- Francis, M. (2010). Mixed-Life Places. Í Banerjee, & Louksitou-Sideris, *Companion to Urban Design*. Routledge.
- Francis, M. (1987). Urban Open Space. Í E. H. Zube, & G. T. Moore, *Advances in Environment, Behavior, and Design* (B. 1, bls. 71-106). New York: Plenum Press.
- Gehl, J. (1987). *The life between buildings*. New York: Van Nostrand Reinholt.
- Gláma Kím. (2010). *Gagn og gaman - Úti*. Reykjavík: Gláma Kím.
- Grahn, P., & Stigsdotter, U. A. (2003). Landscape planning and stress. *Urban Forestry & Urban Greening*, 1-18.
- Grahn, P., Stigsdotter, U., & Berggren-Barring, A.-M. (2005). Eight experienced quaities in urban open spaces. *EU- COST research report book* (bls. 240-249). COST C11.
- Greater London Authority. (2004). *Guide to preparing Open Space Strategies: Best practice guidance of the London Plan*. Mayor of London. London: Greater London Authority.
- Guðbjörg Ásta Stefánsdóttir. (2003). *Kanínur í Öskjuhlíð og Fossvogskirkjugarði*. Háskóli Íslands, Líffræðistofnun Háskóla Íslands. Reykjavík: Háskóli Íslands.
- Guðjón Friðriksson. (2003). Guðmundur Hannesson og skipulag Reykjavíkur. Í P. Björnsson, *Borgarbrot* (bls. 45-58). Reykjavík: Borgarfræðasetur og Háskólaútgáfán.
- Guðmundur Hannesson. (1917, apríl 1). Nýtískuborgir. *Skírnir*, bls. 121-190.
- Guðmundur Hannesson. (1938, janúar 8). *Tímarit.is*. Sótt 25. janúar, 2012 frá Morganblaðið 8. janúar 1938:
http://timarit.is/view_page_init.jsp?issId=104394&pageId=1235085&lang=is&q=Gjerl%F6ff
- Guðmundur Hannesson. (1916). *Um skipulag bæja*. Reykjavík: Háskóli Íslands.

Húsafriðunarfnd. (n.d.). *Húsaskrá*. Sótt 6. janúar, 2012 frá Húsafriðun:

<http://www.husafridun.is/husaskra/>

Hagstofa Íslands. (2012, febrúar 14). *Mannfjöldi 1. janúar 2012*. Sótt 1. mars, 2012 frá Hagstofa Íslands:

<http://www.hagstofan.is/?PageID=2593&src=/temp/Dialog/varval.asp?ma=MAN03301%26ti=Mannfj%F6ldi+%ED+Reykjav%EDk+eftir+hverfum%2C+kyni+og+aldri+1998%2D2012++%26path=../Database/mannfjoldi/Byggdakjarnarhverfi/%26lang=3%26units=Fj%F6ldi>

Hall, P. (2002). The seers: 1880-1945. In P. Hall, *Urban and regional planning* (bls. 27-55). London: Routledge.

Halleux, J.-M. (2001). Valuing green structures. *Cost Action 11* (bls. 267-278). Cost Action.

Hallgrímsson, R. S. (1853, október 5). *Tímarit.is*. Sótt 26. júní, 2009 frá www.timarit.is

Harrison, C., Burgess, J., Millward, A., & Dawne, G. (1995). *Accessible natural greenspace in towns and cities: a review of appropriate size and distance criteria*. English Nature.

Haughton, G., & Hunter, C. (1988). *Sustainable Cities*. London: Cromwell Press LTD.

Herzele, A. V., & Wiedemann, T. (2003). A monitoring tool for the provision of accessible and attractive urban green spaces. *Landscape and Urban Planning* (63), 109-126.

High Line Park. (án dags.). *About High Line Park*. Sótt 8. febrúar 2011 frá High Line Park: <http://www.thehighline.org/about/park-information>

Howard, E. (1902). *Garden cities of tomorrow*. London: Faber and Faber LTD.

Jørgensen, K. (2001). The history of urban green structures. *Cost action 11* (bls. 223-231). Cost action 11.

Jacobs, J. (1961). *The Death and Life of Great American Cities*. New York: The Modern Library.

Jorgensen, A., Hitchmough, J., & Dunnet, N. (5. maí 2006). Woodland as a setting for housing-appreciation and fear and the contribution to residential satisfaction and place identity in Warrington New Town, U. *Landscape and Urban Planning*, 273-287.

Kaplan, S., & Kaplan, R. (1989). *Experience of Nature: A Psychological Perspective*. New York: Cambridge University Press.

Kaplan, S., & Kaplan, R. (1998). *With People in Mind*. Washington: Island Press.

Kazmierczak, A., & James, P. (2007). *The role of urban green spaces in improving social inclusion*. University of Salford. Salford: University of Salford.

Kit Campbell Associate. (2000). *The Scottish Government*. Sótt 15. desember, 2011 frá Rethinking Open Space, Open Space Provision and Management: A Way Forwar: <http://www.scotland.gov.uk/Resource/Doc/156814/0042172.pdf>

Kópavogsbær. (án dags.). *Kortagátt*. Sótt 30. mars 2012 frá Vefsíða Kópavogsbæjar: www.kopavogur.is

- Kristín Þorleifsdóttir. (2011). Opin svæði í aðalskipulagi Reykjavíkur. Óútgefið efni. Reykjavík.
- Kristín Þorleifsdóttir. (2009, júlí). Saga almenningsrýma frá Endurreisn. Óútgefið efni. Reykjavík.
- LeGates, R. T., & Stout, F. (2007). *The City Reader*. London: Routledge.
- Listasafn Reykjavíkur. (án dags.). *Listasafn Reykjavíkur*. Sótt 2. nóvember 2011 frá Kjarvalsstaðir: http://www.listasafnreykjavikur.is/desktopdefault.aspx/tabcid-2173/3432_read-6298/
- Llewellyn-Davies. (1992). *Open Space Planning in London*. London: London Planning Advisory Committee.
- Llewellyn-Davies. (september 2007). *Urban Design Compendium*. Sótt 10. september 2011 frá <http://www.newham.gov.uk/nr/rdonlyres/9974efa4-359a-4734-a8c9-fb0d81d90e8f/0/udc.pdf>
- Maas, J., Verheij, R. A., Groenewegen, P. P., de Vries, S., & Spreeuwenberg, P. (2006). *Green space, urbanity, and health: how strong is the relation?* Netherlands Institute for Health Services Research. Utrecht: Netherlands Institute for Health Services Research.
- Madanipour, A. Why are the design and development of public spaces significant for cities? *Planning and Design*, 26 (6), 879 – 891 .
- Francis, M. (án dags.). *Curriculum vita*. Sótt 26. febrúar 2012 frá Landscape Architecture Program UC Davis: <http://lda.ucdavis.edu/people/websites/francis/markvita.pdf>
- Magrét Sigurðardóttir. (25. október 2011). Viðtal um leiksvæðastefnu. (Hildur Gunnlaugsdóttir, Spyrril)
- Magrét Sigurðardóttir, Karen Pálsdóttir, & Hildur Svavarsdóttir. (2011). *Notkun leik- og dvalarsvæða Reykjavíkur*. Reykjavík: Umhverfissvið Reykjavíkur.
- Minjasafn Reykjavíkur. (án dags.). *Minjasafn Reykjavíkur*. Sótt 20. janúar 2012 frá Skilti - Hljómskálagarður: http://www.minjasafnreykjavikur.is/Portaldata/12/Resources/skjol/ny_mappa/Skilti_vs._2.1_Hljomskalagardurinn_100_.pdf
- Morgunblaðið. (17. maí 2009). *Evróvisjón á Austurvelli*. Sótt 3. mars 2012 frá MBL.is: Evróvisjón á Austurvelli
- Morgunblaðið. (29. janúar 2011). *Hluti Austurstrætis verður gönugata*. Sótt 29. janúar 2011 frá MBL.is: http://www.mbl.is/frettir/innlent/2011/01/29/hluti_austurstraetis_verdur_gongugata/
- Mumford, L. (1961). *The City in History*. Michigan: Harcourt, Brace & World.
- Murray, P. (1978). *The Architecture of the Italian Renaissance*. Norwich, England: Thames and Hudson.
- National Playing Fields Association. (án dags.). *National Playing Fields Association The Six Acre Standard Minimum*. Sótt 4. október 2011 frá Fair Play for Children: www.fairplayforchildren.org/pdf/1299576212.pdf

- Newton, J. (20. ágúst 2007). *Wellbeing and the Natural Environment: A brief overview of the evidence*. Sótt 3. nóvember 2011 frá University of Surrey:
<http://www3.surrey.ac.uk/resolve/seminars/Julie%20Newton%20Paper.pdf>
- Páll Eyólfsson. (4. nóvember 1876). Skipafregnir. (P. Eyjólfsson, Ritstj.) *Íslendingur*, bls. 112.
- Páll Líndal. (1982). *Bæirnir byggjast*. Reykjavík: Skipulagsstjóri ríkisins og Sögufélag.
- Plan- og bygningsetaten. (n.d.). *Grøntplan for Oslo*. Sótt 10. júní, 2011 frá Oslo kommune
 Plan- og bygningsetaten : <http://www.plan-og-bygningsetaten.oslo.kommune.no/plankunngjoringer/article141320-8036.html>
- Plan- og bygningsetaten. (2009). *Grøntplan for Oslo -Metode for dekningsanalyse*.
 Afdeling for Byutvikling. Oslo: Plan- og bygningsetaten.
- Project for Public Spaces. (n.d.). *Project for Public Spaces*. Sótt 12. desember, 2011 frá
 What Makes a Successful Place?: <http://www.pps.org/articles/grplacefeat/>
- Ráðgjafafyrirtækið Alta. (2009). *Hvernig verður Miklatún sélureitur*. Reykjavík:
 Umhverfis- og samgöngusvið Reykjavíkurborgar.
- Reykjavíkurborg. (n.d.). *Hverfið mitt - Vesturbær*. Sótt 1. mars, 2012 frá Vefur
 Reykjavíkurborgar: http://www.reykjavik.is/desktopdefault.aspx/tabcid-4038/6520_view-3307/
- Reykjavíkurborgar, V. v. (nóvember 2011). Viðtal um viðhald á opnum svæðum
 Reykjavíkurborgar. (H. Gunnlaugsdóttir, Spyrrill) Reykjavík.
- Rivers, E., & Streatfield, D. (1991). Graveyards into Gardens. In A. V. Moudon, *Public streets for public use* (bls. 241-252). New York: Columbia University Press.
- Rogers, R. (November 2005). *Urban Taskforce Final Report*. Sótt 2. oktober 2011 frá UTF
 Final Report: www.urbantaskforce.org
- Rudlin, D. (2011). The day of the Triffids. *Open Space: People Space 3 An international conference on Research into Inclusive Outdoor Environments for All* (bls. 19-24). Edinburgh: OPENspace Research Centre.
- Rutledge, A. J. (1971). Context: Past and Present. In A. J. Rutledge, *Anatomy of a Park* (bls. 1-13). New York: McGraw-Hill Book Company.
- Rutledge, A. J. (1971). The Functional Considerations. Í A. J. Rutledge, *Anatomy of a Park* (bls. 53-81). New York: McGraw-Hill Book Company.
- Rutledge, J. A. (1971). Appendix 1. In J. A. Rutledge, *Anatomy of a Park* (bls. 146-148). New York: McGraw-Hill Book Company.
- Sallis, J. F., McKenzie, T. L., Elder, J. P., Broyles, S. L., & Nader, P. R. (1997). Factors Parents Use in Selecting Play Spaces for Young Children. *Pediatrics and Adolescence Medicine*, 151, bls. 414-417.
- Samson Bjarnar Harðarson & Einar E. Sæmundsson. (2010). *Garðsaga Íslands - Saga og þróun*. Reykjavík: Landbúnaðarháskóli Íslands.
- Skipulags- og byggingarsvið. (desember 2000). *Próunaráætlun miðborgar*. Sótt 15. desember 2011 frá Vefur Reykjavíkurborgar:
http://www.reykjavik.is/Portaldata/1/Resources/skipbygg/skipulagsm_1/throunaraetlu_n_midborgar/7._motun_umhverfis_myndir.pdf

- Skipulags- og byggingarsvið. (2011). *Aðalskipulag Reykjavíkur - Vinnuskjal júní 2011*. Reykjavík: Skipulags- og byggingarsvið.
- Skipulags- og byggingarsvið. (2011). Aðalskipulagsuppdráttur - í vinnslu. Reykjavík.
- Skipulags- og byggingarsvið Reykjavíkurborgar. (2009). *Opið hús í Háteigsskóla um framtíðarskipulag í Hlíðum, Holtum og Norðurmýri*. Sótt 1. mars, 2012 frá Hverfið mitt - Hlíðar:
http://www.reykjavik.is/Portaldata/1/Resources/skjol/hverfi/hverfid_mitt/Ar-kynning-hverfafundir-hlidar.pdf
- Skipulagssvið Reykjavíkur. (2002). *Aðalskipulag Reykjavíkur 2001-2024*. Skipulagssvið Reykjavíkur, Reykjavík.
- Sólveig Ólafsdóttir. (desember 2009). Hólavallagarður, gamli kirkjugarðurinn við Suðurgötu. Bifröst: Háskólinn á Bifröst.
- Ståhle, A. (2001). Urban planning for a quality dense green structure, Stockholm sociotop map and park programme. *COST Action C11* (bls. 287-301). Bled: COST Action C11.
- Stigsdotter, U. A., & Grahn, P. (2002). What makes a garden a Healing Garden. *Journal of Therapeutic Horticulture*, 13, 60-69.
- Stockholms lans landstrig. (2004). *Upplevelsevärden i Stockholmsregionens gröna kilar*. Sótt 7. janúar 2012 frá Stockholms lans landstrig: http://www.tmr.sll.se/MOSS-dokument/Publikation/Publikationer_hanveden.pdf
- Sullivan, W. (2011). Landscape of health and hope. *Research into Inclusive Outdoor Environments for All* (bls. 33-38). Edinburgh: open space people space.
- Sustainable Cities. (án dags.). *Emsher Park: from Dereliction to Scenic Landscapes*. Sótt 8. febrúar 2012 frá Sustainable Cities; Cases: <http://sustainablecities.dk/en/city-projects/cases/emscher-park-from-dereliction-to-scenic-landscapes>
- Takano, T., Nakamura, K., & Watanab, M. (2002). Urban residential environments and senior citizens' longevity in megacity areas: the importance of walkable green space. *J Epidemiol Community Health*, 56, 913–918.
- Tameside Metropolitan Borough Council. (Ágúst 2010). *PPG17 Open Space, Sport & Recreation Study*. Sótt 2. október 2011 frá Tameside Metropolitan Borough Council: <http://www.tameside.gov.uk/planning/ldf/evidence/recreationstudy>
- The Urban Green Space Taskforce. (2006). *Green Spaces, Better Places: Final report of The Urban Green Space Taskforce*. London: Transport Local Government Region.
- Thompson, C. W. (2001). Open space in the 21 century. *Landscape and Urban Planning* (60), 59-72.
- Town and Country Planning (Scotland) Act. (1997). *UK Legislation*. Sótt 21. janúar, 2012 frá Town and Country Planning (Scotland) Act 277: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1997/8/section/277>
- Trausti Valsson. (1986). *Reykjavík vaxtarbroddur, þróun höfuðborgar*. Reykjavík: Fjölvá útgáfa.
- Trausti Valsson. (2002). Reykjavík fram að seinna stríði. Trausti Valsson, *Skipulag byggðar á Íslandi* (bls. 122-130). Reykjavík: Háskólaútgáfan.

- Tully, A. T. (2004). Modernising Planning: Public Participation in the UK Planning System. *Urban and Regional Planning*. Porto: EUROPEAN REGIONAL SCIENCE ASSOCIATION (ERSA).
- Umhverfis- og samgöngusvið. (án dags.). *Torg í biðstöðu*. Sótt 20. mars 2012 frá Vefur Reykjavíkurborgar: http://www.reykjavik.is/desktopdefault.aspx/tabcid-3822/6631_view-3002/
- Umhverfis- og samgöngusvið. (maí 2011). *Torg í biðstöðu*. Sótt 16. desember 2011 frá Vefur Reykjavíkurborgar: http://www.reykjavik.is/desktopdefault.aspx/tabcid-3822/6631_view-3002/
- Umhverfisráðuneytið. (2011). *Hvítbók*. Umhverfisráðuneytið. Reykjavík: Umhverfisráðuneyti.
- Umhverfisstofnun. (n.d.). *Náttúruminjaskrá Suðvesturlands*. Sótt 6. janúar, 2011 frá Umhverfisstofnun: <http://www.ust.is/einstaklingar/natura/natturuminjaskra/sudvesturland/>
- Umhverfisstofnun. (án dags.). *Umhverfisstofnun*. Sótt 2. nóvember 2011 frá Náttúruminjaskrá: <http://eldri.ust.is/Natturuvernd/Natturuminjaskra/nr/2745>
- Umhverfissvið Reykjavíkurborgar. (án dags.). *Samþykkt um friðun trjáa í Reykjavík*. Sótt 22. febrúar 2012 frá Vefsíða Reykjavíkurborgar: http://www.reykjavik.is/Portaldata/1/Resources/umhverfissvid/samthykkir/FridunTrja_Skra_0006653.pdf
- Urban Task Force. (2005, November). *The Urban Taskforce Web page*. Sótt 2. október, 2011 frá UTF Final Report: www.urbantaskforce.com
- Valentine, G., & McKendrick, J. (1997). Children's Outdoor Play: Exploring Parental Concerns About Children's Safety and the Changing. *Geoforum*, 28 (2), 219-235.
- van den Berg, A. E., Hartig, T., & Staat, H. (2007). Preference for Nature in Urbanized Societies: Stress, Restoration, and the Pursuit of Sustainability. *Journal of Social Issues*, 63 (1), 79-96.
- Whyte, W. H. (1980). *The Social Life of Small Urban Spaces*. Ann Arbor: Edwards Brothers, Inc.
- Williams, D. K., & Green, D. S. (2001). *Literature Review of Public Space and Local Environments for the Cross Cutting Review - Final Report*. Oxford Brookes University, Oxford Centre for Sustainable Development. Oxford: Oxford Brookes University.
- Yarwood, D. (1974). *The Architecture of Europe*. Hong Kong: Chancellor Press

